

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

MALATYA HALK KÜLTÜRÜNDE KAYISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET KOÇYİĞİT

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet EROL

GAZİANTEP
TEMMUZ 2022

ÖZET

MALATYA HALK KÜLTÜRÜNDE KAYISI

KOÇYİĞİT, Mehmet

Yüksek Lisans Tezi,

Türk Dili ve Edebiyatı ABD

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet EROL

Temmuz 2022, 254 sayfa

Malatya, coğrafi konumu itibarıyla doğu ile batı arasındaki geçiş yolları üzerinde bulunan ve bu yönüyle birçok kültüre ev sahipliği yapmış bir Anadolu şehridir. Kadim Türk kültürünün izlerini taşıyan zengin bir halk kültürüne sahip olan Malatya’da, bu kültürün oluşumunda birçok değişkenin etkili olduğu görülmektedir. Bu değişkenlerden biri de çalışmamızın yapıldığı sırada Türkiye’nin Avrupa Birliği nezdinde coğrafi işaret tesciline sahip yedi ürününden biri durumundaki Malatya kayısıdır. “Malatya Halk Kültüründe Kayısı” adını taşıyan çalışmada, şehirdeki halk kültürü öğeleri üzerinde kayısının etkileri ele alınmış; adlandırmalarda, halk mutfağında, oyunlarda, halkın içinde doğup halk tarafından yaşatılan çeşitli inanış, uygulama ve geleneklerde, halk edebiyatı ürünlerinde kayısının izi sürülmüştür. Bu bağlamda Malatya ve ilçelerinde derleme, araştırma ve inceleme faaliyetleri yapılmış, yazılı ve sözlü kaynaklardan elde edilen halk kültürü ürünlerinde kayısının etkisi örneklerle sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Malatya, Kayısı, Halk Edebiyatı, Halk Kültürü, Coğrafi İşaret

ABSTRACT**APRICOT IN MALATYA FOLK CULTURE**

KOÇYİĞİT, Mehmet

Master Thesis,

Department of Turkish Language and Literature

Supervisor: Prof. Dr. Mehmet EROL

July 2022, 254 pages

Malatya is an Anatolian city which is located on the transition roads between east and west because of its geographical location and has hosted many cultures in this respect. It has been seen that many factors are effective in the formation of this culture in Malatya, which has a rich folk culture bearing the traces of ancient Turkish culture. One of these factors is apricot of Malatya, which is one of the seven products of Turkey with geographical indication registration in the presence of European Union. In the study titled "Apricot in Malatya Folk Culture ", the effects of apricot on folk culture elements in the city were discussed and the apricot has been traced in namings, folk cuisine, games, various beliefs, practices and traditions that were both born and kept alive by the people, and folk literature products. In this context, compilation, research and examination studies were carried out in Malatya and its districts, and the effect of apricot on folk culture products obtained from written and oral sources was presented with examples.

Key Words: Malatya, Apricot, Folk Literature, Folk Culture, Geographical Sign

ÖN SÖZ

Türk kültürü, ürettiği birbirinden kıymetli uygulama ve geleneklerle insanlığın ortak kültürüne önemli katkılarda bulunmuş kadim bir kültürdür. Bu kültürün izleri, farklı coğrafyalarda, farklı Türk toplulukları arasında hâlâ fark edilir olsa da 21. yüzyılın çevresel faktörleri tarafından hızla silinmektedir. Bu sürecin hızına ve etkisine karşılık toplumdaki farkındalık düzeyi ise maalesef düşüktür. Bu çalışmanın amacı; bazıları ilk kez yazıya geçirilen halk kültürü ürünlerini derleyip, inceleyip, tasnif ederek Türk kültürüne katkı sunabilmek ve kaybolmaya başlayan halk kültürü ürünlerine karşı toplumda farkındalık oluşmasına katkıda bulunabilmektir.

Malatya halk kültürünü ele alan çalışma sınırlandırılırken, şehir için büyük önem taşıyan ve Avrupa Birliği tarafından coğrafi işareti tescillenen Malatya kayısısı esas alınmıştır. Coğrafi işareti tescillenen ürünler ile üretildikleri bölgelerin halk kültürleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlayan çalışmalarda gözlemlenen sınırlılık, bizi bu yönde çalışmaya iten faktörlerden olmuştur.

Çalışmanın “Giriş” bölümünde, araştırmanın konusu ve problemi ele alınmış, tezin hangi amaçla yazıldığı ve yönteminin ne olduğundan söz edilmiştir. Bu bölümde ayrıca, kapsam ve sınırlılıklar üzerinde durulmuş ve konu ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalar tanıtılmıştır. “Kavramsal Çerçeve” bölümünde, Malatya hakkında genel bilgilere yer verilmiş; şehir, kültür ve kimlik kavramları ele alınmıştır. Kayısı ve coğrafi tescil kavramı hakkında bilgilere de bu bölümde yer verilmiştir. Çalışmanın “Bulgular ve Tartışma” bölümünde, kayısının Malatya halk kültürü üzerindeki etkisi başlıklar halinde ve örneklerle anlatılmıştır. Son bölümde ise, kayısının Malatya halk kültürünü meydana getiren birleşenler üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşıldığı ifade edilmiş ve konuyla ilgili çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Yüksek lisans tezimi hazırladığım sürece katkıda bulunan; Mustafa Yılmaz’a birçok soruma yorulmadan yanıt verdiği ve desteğini daima hissettirdiği için, eşim Ayşegül ve oğlum M. Çağan’a tezim için ayırdığım vakti hoş gördükleri için, annem Kudret Koçyiğit ve babam Mustafa Koçyiğit’e ilk kaynak kişilerim oldukları için, kaynak kişilerin tamamına hafızalarından dökülen halk bilgisi ürünlerini toplamama izin verdikleri için teşekkürü borç biliyorum.

Son olarak, kapısını çaldığım ilk anda beni büyük bir samimiyetle karşılayarak lisansüstü eğitimime devam etmeme vesile olan, ilgisini ve bilgisini hiçbir zaman esirgemeyen, çalışmamın şekillenmesinde büyük desteğini gördüğüm, sayın hocam Prof. Dr. Mehmet Erol’a teşekkürlerim bakidir.

Temmuz 2022

Mehmet KOÇYİĞİT

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vii
GÖRSELLER LİSTESİ	viii
EKLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	x

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Problemi	1
B. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	1
C. Araştırmanın Yöntemi	3
D. Sayıtlılar	5
E. Hipotezler	5
F. Sınırlılıklar.....	6
G. Konu İle İlgili Ulusal Ve Uluslararası Yapılan Tezler/Çalışmalar	6

BÖLÜM I

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Araştırma Alanıyla İlgili Genel Bilgiler	24
1.1.1. Malatya İli Tarihi	24
1.1.2. Malatya Adının Kökeni.....	26
1.1.3. Malatya İlinin Coğrafi Özellikleri	27
1.1.4. Malatya İlinin Nüfusu ve Ekonomik Yapısı	29
1.1.5. Malatya İlinin Sosyo-Kültürel Yapısı.....	31
1.2. Şehir, Kültür ve Kimlik.....	33

BÖLÜM II

BULGULAR VE TARTIŞMA

2.1. Coğrafi İşaret Kavramı.....	37
2.1.1. Malatya Kayısısının Coğrafi İşaret Belgesi Alma Süreci	38
2.2. Malatya Kayısısı Hakkında Genel Bilgiler	39
2.2.1. Kayısının Dünyada ve Malatya'daki Tarihçesi	40
2.2.2. Kayısının Dikim, Bakım ve Hasat Süreçleri	41
2.2.3. Malatya Kayısısının Türleri.....	43
2.2.4. Malatya Kayısısı Üretimi ve Türkiye ile Dünyadaki Yeri	45
2.2.5. Malatya Kayısısının Pazarlama Yolları ve Koşulları	46
2.3. Kayısının Malatya Halk Kültürü Üzerindeki Etkisi.....	47
2.3.1. Adlandırmalarda Kayısının Yeri	48
2.3.2. Geçiş Dönemi Uygulamalarında Kayısı	55
2.3.2.1. Doğum uygulamalarında kayısı	56
2.3.2.2. Evlenme uygulamalarında kayısı.....	58
2.3.2.3. Ölüm uygulamalarında kayısı	62
2.3.3. Halk İnanışlarında Kayısı	65
2.3.4. Halk Hekimliğinde Kayısı	68
2.3.5. Halk Mutfağında Kayısı	71
2.3.6. Oyunlarda Kayısı.....	84
2.3.7. Motif ve Desenlerde Kayısı.....	90
2.3.8. Halk Edebiyatı Ürünlerinde Kayısı	96
2.3.8.1. Halk edebiyatı manzum ürünlerinde kayısı	96
2.3.8.1.1. Ferdi şiirler	97
2.3.8.1.1.1. Doğrudan kayısıyı konu alan şiirler	98
2.3.8.1.1.2. İçinde kayısı geçen şiirler.....	113
2.3.8.1.2. Anonim şiirler	146
2.3.8.1.2.1. Mani.....	146
2.3.8.1.2.2. Türkü	153
2.3.8.1.2.3. Ağıt.....	164
2.3.8.1.2.4. Ninni	167
2.3.8.1.2.5. Tekerleme	169
2.3.8.1.2.6. Bilmece.....	171
2.3.8.2. Halk edebiyatı mensur ürünlerinde kayısı	173
2.3.8.2.1. Masal	173

2.3.8.2.2. Halk hikâyesi.....	183
2.3.8.2.3. Efsane	185
2.3.8.2.4. Fıkra	188
2.3.8.2.5. Atasözü ve deyim.....	195
2.3.9. Malatya Halk Dilinde Kayısı.....	197
2.3.10. Kültür ve Sanat Etkinliklerinde Kayısı	208
2.3.10.1. Malatya Kültür Sanat Etkinlikleri ve Kayısı Festivali.....	208
2.3.10.2. Malatya Kayısı Çiçeği Şenlikleri.....	210
2.3.10.3. Malatya Uluslararası Film Festivali.....	212

SONUÇ VE ÖNERİLER

KAYNAKLAR	219
EKLER LİSTESİ	226
ÖZ GEÇMİŞ.....	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Cinsiyete göre ilçe nüfusları	30
---	----

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 1. Altın Kayısı Bulvarı.....	49
Görsel 2. Ramada Plaza Altın Kayısı oteli.....	49
Görsel 3. Mişmiş Park Fuar Alanı girişi.....	50
Görsel 4. Kayısı Kola	51
Görsel 5. Kayısı Kent Turizm otobüsü.....	51
Görsel 6. Kayısı sepeti heykeli.....	53
Görsel 7. Çevre yolu kayısı heykeli 1	53
Görsel 8. Çevre yolu kayısı heykeli 2	54
Görsel 9. Kayısı logolu şehir levhası.....	54
Görsel 10. Malatya’da bir gelin arabası	59
Görsel 11. Kabuk aşısı	73
Görsel 12. Kayısı çekirdeği kahvesi.....	75
Görsel 13. Kayısı dolması	77
Görsel 14. Kayısı hoşafı	78
Görsel 15. Kayısı kebabı	78
Görsel 16. Kayısı marmeladı.....	79
Görsel 17. Kayısı tatlısı	80
Görsel 18. Kayısı bademli pilav	81
Görsel 19. Kayısı gerdan aşısı	82
Görsel 20. Malatya Kültür Sanat Etkinlikleri ve Kayısı Festivali afişi.....	210
Görsel 21. Malatya Kayısı Çiçeği Festivali afişi.....	211

EKLER LİSTESİ

Ek 1. Kaynak Kişiler	226
Ek 2. Fotoğraflar	228

KISALTMALAR

GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

K: Kaynak kişi

km: Kilometre

kg: Kilogram

m: Metre

M A: Malatya Ağıt

M B: Malatya Bilmece

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

M D: Malatya Deyim

M F: Malatya Fıkra

M H: Malatya Halk Hikâyesi

M M: Malatya Mani

M MA: Malatya Masal

M N: Malatya Ninni

MÖ: Milattan Önce

M T: Malatya Türkü

M TE: Malatya Tekerleme

s: Sayfa

ss: Sayfa Sayısı

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

TUIK: Türkiye İstatistik Kurumu

Vd: Ve diğerleri

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Çalışmanın konusunu, Malatya ilinin hemen hemen tamamında yetiştirilmekte olan ve tezin hazırlandığı sırada Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa Birliği nezdinde coğrafi işaret tescil belgesi almış yedi ürününden biri konumunda bulunan Malatya kayısının şehrin halk kültürü üzerindeki etkileri oluşturmaktadır.

Tez çalışması, “Malatya’da ekonomik bir değer olarak görülen ve merkez ilçeleri dâhil olmak üzere tüm ilçelerinde az veya çok yetiştirilen kayısının, şehrin kültür hayatının oluşmasında etkisi olmuş mudur?” sorusundan ve probleminden hareketle oluşturulmuştur. Bu sorunun yanıtı yazılı ve sözlü kaynaklardan yararlanılarak tartışılmış, yapılan derleme faaliyetleri neticesinde elde edilen halk kültürü ürünlerinde kayısının izi sürülmüştür.

B. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Toplumların kültürel hayatlarını ortaya koymayı amaçlayan ulusal ve uluslararası çalışmalar, halk yaşamının bütünü olarak görülebilecek halk kültürünü meydana getiren birçok değişkenin varlığına işaret etmektedir. Bu değişkenlerin bazıları sosyal, bazıları coğrafi, bazıları tarihsel, bazıları ise ekonomiktir. Halkın yaşantısına etki ederek onun kültürel birikiminin oluşmasında faktör olan değişkenler ele alındığında, toplumun ilgi alanına giren konuların kültür oluşumunda daha fazla rol oynadığı görülecektir. Toplumun ilgi alanına giren konular mercek altına alındığında ise, öncelikle ve özellikle ekonomik faaliyetlerin ön plana çıktığı

görülmektedir. Sanayi, ticaret, hayvancılık, tarım gibi faaliyet alanlarının toplum hayatının şekillenmesi üzerine direkt ya da dolaylı olarak etkili olduğu, hem sahadan elde edilen bulgular hem de kültür araştırmalarını konu çalışmalar açıkça ortaya koymaktadır.

“Malatya Halk Kültüründe Kayısı” adlı çalışmanın amacı, Malatya ilinde yaşayan insanların önemli bir kısmının yaşamlarında ekonomik bir değer olarak yer tuttuğu görülen kayısının, Malatya halkının ortak yaşantısı neticesinde şekillenen Malatya halk kültüründeki rolünü ortaya koymaktır.

Çalışmada, toplumların ekonomik hayatlarında önemli bir yere sahip olan ürünlerin toplumların kültürleri üzerindeki şekillendirici etkisine odaklanılmış, halk kültürünün korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasına yönelik çalışmalar yapılırken bu türden ürünlerin göz ardı edilmemesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Bu durumun, ülkemizin her bölgesinden şehirlerde coğrafi işaret tescil belgesine sahip ya da tescilsiz olarak yetiştirilen tarım ürünlerinin bölgesel değerler olarak korunması noktasında farkındalık oluşturacağı umulmaktadır.

Coğrafi işaret tescil belgesine sahip tarım ürünlerinin yetiştirildikleri bölgenin kültür hayatları üzerine etkisini inceleyen çalışmalarda, özellikle lisansüstü ölçekte, bir sınırlılık gözlenmektedir. Hazırlanan bu çalışmanın söz konusu sınırlılığın ortadan kaldırılmasına katkıda bulunacağı ve konu ile ilgili akademik çalışmalara yol açacağı umulmaktadır.

Çalışmada özellikle son yıllarda giderek artan susuzluk karşısında üreticilerin önemli bir değer olarak gördüğü ve kayısının sürdürülebilir şekilde üretimi noktasında uygulamaya çalıştığı yöntemlerden, atalarından onlara miras kalan bazı geleneksek yaklaşımlardan da söz edilmiştir. Derleme faaliyetleri sırasında üzerinde durulan bu yaklaşım ve yöntemlerin uygulanabilirliği tartışılmıştır. Bu tartışmanın, etkisini her geçen gün daha çok hissettiğimiz küresel iklim değişikliği karşısında tarım ürünlerinin durumunu ele alacak çalışmalar için kaynak teşkil edebileceği umulmaktadır. Bu özelliğin çalışmaya disiplinlerarası bir bakış kazandırdığı düşünülmektedir.

C. Araştırmanın Yöntemi

“Malatya Halk Kültüründe Kayısı” adını taşıyan çalışmaya başlarken, ilk olarak konuya yaklaşımları görmek maksadıyla literatür taraması yapılmıştır. Taramanın neticesinde konu ile ilgili yapılan çalışmalara ulaşılmış ve bu çalışmalar, içerikleri ve konuya yaklaşımları yönüyle incelenmiştir. Çalışmada, yazılı kaynak olarak kullanılabileceği değerlendirilen kaynaklar tespit edilmiş ve bu kaynaklara ulaşılmıştır.

Yazılı kaynaklar içerisinde Malatya ilinin kültürel gelişimi ve dönüşümüne tanıklık ettiğine inanılan, yerel ölçekli gazete ve dergiler ile Malatya Valiliği tarafından belirli yıllarda yayımlandığını gözlenen il yıllıklarından da faydalanılmıştır. Fırat, Demokrat Malatya, Gayret, Güneş, Yeni Malatya Postası gibi gazetelerin ulaşılabilen nüshaları taranmıştır. Malatya Halkevi tarafından 1937 ile 1950 yılları arasında aralıklı olarak 21 sayı halinde çıkarılan (Gülbeyaz, 2016, s.86) Derme isimli fikir ve sanat dergisi de içerdiği halk kültürü ürünleri sebebiyle kaynak olarak kullanılmıştır. Bölgesel ve ulusal nitelikli yazıların yer aldığı Halkevleri tarafından çıkarılan dergiler, halk dilinin masal, atasözü gibi çeşitli ürünlerini derleyip yayınlamada büyük çaba göstermişlerdir (Haykır ve Çetin, 2015, s. 1462). Derme dergisinde de, bu çabanın bir ürünü olarak, kayısı ile ilişkilendirilebilecek halk şiiri örneklerine rastlanılmış ve çalışmaya alınmıştır.

Çalışmada, kullanılan verilerin elde edilmesi noktasında derleme yöntemi kullanılmıştır. Metin Ekici derlemeyi şu şekilde tanımlamaktadır:

“Halk bilgisi yaratmalarının belli bir zamanda, belli bir yerde, belli bazı araç ve yöntemleri kullanan uzman halk bilimci veya amatör olarak halk bilimine ilgi duyan kişi veya kişilerce, halk bilgisi ürünlerini yaratan, yeniden yaratan, taşıyan, nakleden, aktaran ve icrâ eden kişilerden sözlü, yazılı ve görsel olarak kaydedilmesi ve maddi ürünlerin toplanması işidir.” (Ekici, 2019, s. 25-26).

Derleme faaliyeti yapılırken çeşitli yöntemler kullanılabilmektedir. Bölgede ağırlıklı olarak hangi halk bilgisi ürünlerinin olduğunu, bu ürünlerin kimler tarafından en iyi şekilde icra edildiğini ortaya koymak, icra yeri hakkında bilgi edinmek istendiğinde kullanılabilecek olan ve araştırmacının açık, anlaşılır ve kısa sorulardan oluşturduğu anketi uygulaması esasına dayanan anket yöntemi, bu yöntemlerden biridir (Ekici, 2019, s. 65).

Halk bilgisi ürünlerinin yaratıldığı ortamların içine girmek isteyen derleyicinin kullanacağı yöntemlerden biri olan gözlem metodunda, derlemeci derleme işini bir süreliğine erteler ve halk bilgisi olayının tamamlanmasını bekler. Süreci gözledikten sonra hazırladığı soruları, görüşme metoduyla kaynak kişisine sorabilir (Ekici, 2019, s. 67).

Halk kültürü araştırmaları söz konusu olduğunda, kullanılması gereken en önemli yöntemlerden biri de tabii olarak görüşme (mülakat) metodudur. Derlemecinin önceden hazırlamış olduğu ya da görüşme anında aklına gelen soruları kaynak kişisine sorması esasına dayalı (Ekici, 2019, s. 71) bu yöntem, çalışmada kullanılan derleme yöntemi olmuştur. Buna göre, önceden hazırlanan sorular kaynak kişilere yöneltilmiştir. Hazırlanan soruların kaynak kişileri sınırlandırıcı olmamasına dikkat edilmiştir. Bazı durumlarda, görüşmenin seyrine göre, o anda ortaya çıkan sorular da kaynak kişilere yöneltilmiştir.

Yazılı ve sözlü kaynaklardan derlenerek çalışmaya alınan örneklerin altında verilen “Değerlendirme” başlıklarında örnekler hakkında bilgi verilmiş, kayısının bu örneklerde nasıl ve hangi işlevde kullanıldığına değinilerek içerik analizi yapılmıştır.

Çalışma, Kasım 2019 tarihinde Çin merkezli olarak ortaya çıkan ve tüm dünyayı hızla etkisi altına alan Koronavirüs salgını dönemine rastlamıştır. Bu sebeple, kaynak kişilerden bir kısmı ile yüz yüze görüşme imkânı bulanamamıştır. Bu durumda derleme faaliyetleri, imkânlar dâhilinde görüntülü görüşme ile, görüntülü görüşmenin mümkün olmadığı hâllerde ise telefonla gerçekleştirilmiştir.

Görüşme yapılan kaynak kişilerin örnekleminin belirlenmesinde, kayısının çeşitli yönlerden yaşamlarında etkili olma hususu gözetilmiştir. Bu bağlamda kayısının dikim, bakım, hasat ve pazarlama dönemleri hakkında bilgi sahibi olan ve yaşamlarının tamamı ya da bir kısmında kayısı üretimi yapmış kişiler tercih edilmiştir. Derleme faaliyetleri sırasında en küçüğü 1988, en büyüğü ise 1928 doğumlu olan 41 kişiyle görüşülmüştür. Kaynak kişilerin 24’ü erkek, 17’si kadındır. Malatya ilinde kayısı üretimi yapan kimselerin eğitim durumları incelendiğinde ortaya birçok farklı meslek grubunun çıktığı görülmüştür. Bu durum, çalışmanın örneklemini oluşturan kaynak kişilerin eğitim durumlarında da kendini göstermektedir. Örneklem içinde sadece çiftçilik yaparak geçimini sağlayan kaynak

kişilerin yanında kamu personeli veya esnafılık yaptığı halde kayısı yetiştiriciliği de yapan kaynak kişilere de yer verilmiştir.

D. Sayıtlar

Çalışmada, Malatya ilinde araştırma alanı olarak tespit edilen ve saha çalışmalarının yapıldığı bölgelerin kayısının Malatya halk kültürü üzerindeki etkisini ortaya çıkarabilecek potansiyele sahip olduğu kabul edilmiştir.

Kaynak kişi tespiti yapılırken seçilen kişilerin; meslek, yaş, cinsiyet, yaşadıkları bölge gibi yönlerden farklılık göstermesine dikkat edilmiş, kayısı ile olan ilişkileri ise ortak payda olarak alınmıştır. Bu yönüyle kaynak kişilerden derlenen bilgilerin Malatya ilinin tamamında yaşamakta olan şehir kültürünü yansıtacağı değerlendirilmiştir.

E. Hipotezler

Şehirlerin ekonomik hayatlarında önemli yer tuttuğu görülen coğrafi işaret tescil belgeli ürünlerin, üretildikleri bölgelerde hâkim olan halk kültürü üzerinde farklı şekillerde ve farklı oranlarda etkili olduğu değerlendirilmektedir.

Kayısı, Malatya ilinin büyük bölümünde üretimi yapılmakta olan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa Birliği nezdinde coğrafi işaret belgesi almaya hak kazanan yedi ürününden biri konumunda bulunan bir tarım ürünüdür. Her yıl elde edilen ürünün önemli bir kısmının ihraç edildiği, ülkemize ve Malatya'ya büyük katma değer sağlayan kayısı, Malatya ilinin şehir merkezinde ya da köylerinde yaşayan halkının kültürü üzerinde kayda değer oranda etkili olmuştur. Bu etki; şehirdeki adlandırmalarda, geçiş dönemi uygulamalarında, halk inanışlarında, halk hekimliği uygulamalarında, halk mutfağında, oyunlarda ve halk edebiyatı ürünlerinde kendini göstermiştir.

F. Sınırlılıklar

Malatya halk kültürünün ele alındığı çalışmada, yazılı ve sözlü kaynaklardan elde edilen bilgi ve ürünler incelenmiş, sadece kayısının etkili olduğu örnekler çalışmaya dâhil edilmiştir.

Alan araştırmasının sınırı, Malatya ili ve ilçeleri olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda, Malatya il merkezi ile Battalgazi, Yeşilyurt, Hekimhan, Akçadağ, Doğanşehir ve Yazıhan ilçelerinde bizzat bulunarak derleme faaliyetleri yapılmıştır. Bunun yanında şehrin diğer ilçelerinden olan kaynak kişiler ile çeşitli vasıtalar aracılığı ile görüşülmüştür.

G. Konu İle İlgili Ulusal ve Uluslararası Yapılan Tezler/Çalışmalar

Yapılan literatür taramasında Malatya ili halk kültürü üzerinde kayısının etkisini ele alan doğrudan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bunun yanında Malatya ili halk kültürü konusunda yapılan çalışmaların veya yazılan eserlerin bazı bölümlerinde, sınırlı olmakla birlikte, tarım ürünlerinin kültür hayatı üzerindeki etkilerine örnek olarak gösterilebilecek halk kültürü ürünlerine rastlanılmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde, Malatya ili halk kültürünü çeşitli yönleriyle ele alan ve konuya katkıda bulunduğu düşünülen kitap, makale ve bildiriler ile lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde hazırlanmış tezlerden örnekler ele alınmıştır.

Makaleler

Yardımcı, M. (1995). Darendeli Halk Şairleri, Milli Folklor, 4 (26), 37-40.

Mehmet Yardımcı tarafından hazırlanan çalışmada, onun ifadesiyle Malatya yöresinde halk şiirinin en çok yetiştiği bölge (Yardımcı, 1995) olan Darendeli halk şairlerinin hayatları ve eserleri incelenmiştir.

XVIII. yüzyıl sonlarından XX. yüzyıl ortalarına kadar yörede yaşamış ve halk şiiri örnekleri sunmuş olan şairlerin öz geçmişleri kısaca anlatılmış, yazmış oldukları eserlerden örnekler verilmiştir.

Haykır, Y., Çetin, V. (2015). Malatya Halkevi Dergisi Derme, Prof. Dr. Abdulkadir Yuvalı Armağanı II, s.1453-1483.

Prof. Dr. Abdulkadir Yuvalı Armağanı adını taşıyan eserin 2. Cildinde yayımlanan makalede Haykır ve Çetin, Malatya Halkevi tarafından Haziran 1937 ile Mart 1950 tarihleri arasında çıkarılan Derme isimli derginin tanıtımını yapmışlardır.

Makalede Derme'nin, Malatya ilinin halk kültürünü geliştirici çalışmaları vurgulanmış, Dergi çalışmaları kapsamında derlenen halk edebiyatı ürünlerinden örnekler sunulmuştur. Derginin yayın politikası ve amaçlarından söz edilmiş, çoğu eğitimci olan yazar kadrosu tanıtılmıştır.

Halkevleri tarafından ülkenin farklı yerlerinde çıkarılan dergiler, Cumhuriyet, Atatürk ve İsmet İnönü temalarını sıkça işlemiştir. Makale, Derme'nin bu bağlamdaki içeriklerini ayrı başlık altında ele almıştır. Çalışma, Derme'de Malatya ve çevresinin nasıl anlatıldığını içeren başlıkla sonlandırılmıştır.

Kurt, B. (2018). Malatya İli Doğanşehir İlçesi Halk Hekimliği Uygulamalarında Eski Türk İnanışlarının Yansımaları, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11 (77), 50-58.

Çalışma, Malatya ili Doğanşehir ilçesindeki halk hekimliği uygulamalarında eski Türk inanışlarının etkisini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bölgede uygulanan halk hekimliği uygulamalarından hareketle halk kültürü hakkında bilgi sunmaktadır.

Çalışmada bölgedeki halk hekimliği uygulamaları incelenmiş ve sağaltma amacıyla kullanılan maddelerin bitkisel ve hayvansal kökenli oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu maddelerden birinin de şehrin hemen hemen tamamında olduğu gibi Doğanşehir ilçesinde de yoğun olarak yetiştirilen kayısı olduğu görülmektedir.

Bakırcı, N., Katı, Y. (2019). Malatya Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri İnanış ve Uygulamaları, TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilim Araştırmaları Dergisi, 7 (18), 1-22.

Çalışma, insan hayatının üç önemli geçiş evresi olan doğum, evlenme ve ölüm evreleri ile ilgili inanış ve uygulamaları Malatya ili örneğinde ele alma amacını

taşımaktadır. Görüşme ve gözlem metotlarının kullanıldığı ve on bir kaynak kişiden yapılan derlemelerle zenginleştirilen çalışma Malatya ili halk kültürü hakkında, geçiş dönemi inanç ve uygulamaları üzerinden bilgi vermesi yönüyle kıymetlidir.

Çalışmanın sonuç bölümündeki bulgular, Malatya ilinde yaşamını sürdüren halkın geçiş dönemi inanış ve uygulamalarının kökenlerinin Orta Asya'ya kadar uzandığını göstermektedir. Yine bazı uygulamalardaki dini motifler ve kültürel etmenlerin çokluğuna dikkat çekilmiştir. Bu uygulamalarda Türk mitolojisinde kutsal kabul edilen kimi motiflerin de kullanıldığı görülmüştür.

Malatya ilindeki geçiş dönemi inanç ve uygulamaların kökeninin İslamiyet öncesi Türk kültürüne dayandığı ve İslamiyet etkisiyle çeşitli değişim ve dönüşümler geçirerek bugüne ulaştığı tespitin yapıldığı çalışma Eski Türk inancından geride kalanların halk kültürü üzerinde hâlâ etkili olduğu tespitini yapar.

Dayanç Kıyat, H. B., Topal, B. (2019). Şehir Markası Kavramı; Malatya'nın Markalaşması, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (2), 371-406.

Marka şehir kavramı hakkında bilgiler veren çalışmada, bir kentin markalaşması için izlemesi gereken yolların neler olduğuna dair değerlendirmeler yapılmıştır.

Şehrin markalaşması sırasında kullanabileceği unsurlar arasında kültürel mirası ve yörede yetiştirilen ürünleri de sayan çalışmada, Malatya ilinin markalaşma sürecindeki konumu belirlenmeye çalışılmıştır. Şehrin marka değeri açısından en önemli çalışmaların kayısı üzerinde yapılması gerektiği belirtilerek bu bağlamda yapılabilecekler sıralanmıştır.

Malatya ilinde yaşayan insanlarla yapılan görüşmeler neticesinde de kayısının Malatya ilinin marka şehir olma sürecinde ön plana çıkarılması gereken ürün olması görüşünün hâkim olduğu görülmüştür. Coğrafi işaretli diğer ürünlerin ve mutfak kültürünün tanıtılmasının da bu sürece katkıda bulunacağı belirtilmiştir.

Malatya'yı tarif ederken en çok kullanılan sıfatların neler olduğuna yönelik soruya katılımcıların "Kayısı Başkenti" yanıtını da vermiş olmalarının, şehirde kayısıya olan bakışı ve bu ürünün şehrin kültür hayatı üzerindeki etkisinin neler olabileceğini göstermesi bakımından önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Kurt, B. (2019). Can Gözü Kör, Gönül Gözü Açık Bir Âşık: Malatyalı Hanifi Ünver, Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 1 (2), 81-89.

Begüm Kurt tarafından hazırlanan çalışmada, Malatya ilinde yaşamış olan âşıklar ve şehirdeki âşıklık geleneği hakkında genel bilgiler verilmiş, ardından da 1948 yılı Malatya doğumlu olan Âşık Hanifi Ünver'in hayatı ve eserleri incelenmiştir.

Şehirdeki âşıklık geleneğinin kökenleri, âşıkların yetiştikleri ve yaşadıkları bölgeler, şiirlerinde seçtikleri konular gibi başlıklara değinen çalışmanın halk kültürünün oluşumu ve aktarımında önemli bir konumda bulunan gelenek üzerinden Malatya halk kültürü hakkında önemli bilgiler verdiği değerlendirilmektedir.

Solmaz, F. (2020). Potansiyel Bir Tarih ve Kültür Turizmi Merkezi Olarak Malatya, Academic Knowledge, 3 (2), 110-121.

Bir kentin tarih ve kültür turizminde ilerleyebilmesinde yöreye ait somut olmayan kültürel miras unsurlarının ne denli önemli olduğunun altının çizildiği çalışmada, coğrafi işaret kavramı ve Malatya'nın coğrafi tescilli ürünü olan kayısı hakkında da değerlendirmeler yapılmıştır.

Çalışmada her şehrin kendisiyle bütünleşmiş bir sembolünün olduğunu ve bu sembollerin şehirlerin tanıtımı için önemli olduğunu savunulmuştur. Malatya ilinin sembolünün ise kayısı olduğundan söz edilmiş, Malatya ilinin kayısı üretimindeki konumu ve bu konunun şehre sağladığı katkıların altı çizilmiştir. Kayısı ile sembolleşen tek kent konumundaki Malatya'nın sadece Türkiye'de değil dünya çapında bir kayısı üretim merkezi olduğu belirtilmiş, bu özelliğinin kültür turizminde kullanılmasına yönelik çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

“Tarihi ve Kültürel Mirası Koruma” adlı bir birimin kurulmasının ve bu birimde halk bilimci ve yaratıcı ekonomi uzmanlarının istihdam edilmesinin önerildiği çalışmada, kültürel değerlerin şehirlerin tanıtımında ön plana çıkarılması noktasında özellikle belediye ve valiliklere önemli görevler düştüğünü de belirtilmiştir.

Solmaz, F. (2020). Yaşayan İnsan Hazinesi/Halk Ozanı Sevim Emir (Karagünlü), Journal of Social Sciences and Humanities, 4 (1), 26-48.

Çalışmada, 2005 yılında Kültür Bakanlığı tarafından kendisine “Yaşayan Halk Ozanı” unvanı verilen Malatyalı Ozan Sevim Emir’in hayatına ve eserlerine yer verilmiştir.

Babası da bir âşık olan Sevim Emir’in şiirleri, doğduğu bölgenin halk kültürüne dair fikirler vermesi yönüyle kıymetlidir. Kadın âşıklarımızdan olan Sevim Emir’in hayatının ve eserlerinin anlatıldığı bu çalışmanın, Malatya ili ve çevresindeki âşıklık geleneğinde kadınların yerinin tespit edilmesi hususunda da faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Kitaplar

Cengiz, M. A. (1954). Halk Bilgisi Bakımından Köy. Ankara: İdeal Basım ve Cilt Evi.

Malatya’da halk bilgisi anlamında ilk çalışmaları yapan isimlerden olan Mehmet Ali Cengiz’in, 1954 yılında basılan eseridir. Kitapta, Malatya’nın bazı köylerindeki örf, adet ve gelenekler incelenmiş, yapılan derlemelerle bu köylerdeki halk kültürü ürünleri ortaya çıkarılmıştır. Mehmet Ali Cengiz, bir köy öğretmenidir ve tayin edildiği köylerdeki halk bilgisi ürünleri toplamaktadır. “Halk Bilgisi Bakımından Köy” adlı eseri, 1950’li yılların Malatya’sındaki halk kültürünü göstermesi bakımından kıymetlidir.

Eserin bir diğer önemli özelliği ise, halk bilgisi anlamını içeren kavramın ülkemizde “folklor” adıyla kullanıldığı ilk eserlerden (Deniz, 2011, s. 75) olmasıdır.

Kaplan, R., Gedikoğlu, M., Çiçek, M., Ünal, Z., Kabasakal, M. (1967). Malatya İl Yıllığı. Ankara: Ajans Türk Matbaacılık Sanayi.

Kültür araştırmalarını ele alan çalışmalar arasında özellikle 1950’li yıllardan sonra kentler için hazırlanan il yıllıklarının da sayılabileceğini değerlendiriyoruz. Malatya Valiliği’nin desteği ve yönlendirmesi neticesinde Malatya ilinde de söz konusu yıllıklar hazırlanmış, bu yıllıklarda şehrin sosyal, ekonomik, kültürel hayatına dair çeşitli bilgilere yer verilmiştir. Hazırlanan yıllıklar ele alındığında büyük bölümünün benzer içeriğe sahip olduğu göze çarptığından bu kısımda 1967 yılına ait Malatya İl Yıllığı’nın genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Dokuz bölüm halinde hazırlandığı görülen çalışmanın ilk bölümünde ili TBMM’ de temsil eden üyeler, idareciler, köyler ve köy muhtarları tanıtılmıştır.

İkinci bölümde, Malatya'nın idari yönden durumu ele alınmış ilçeler ve ilçelere bağlı köyler ile nüfus yoğunluklarından söz edilmiştir.

Üçüncü bölümde, Malatya ilinin coğrafi özellikleri tanıtılmış, iklimi bitki örtüsü hakkında değerlendirmeler yapılmıştır

Dördüncü bölümde, Malatya'nın tarihçesi anlatılmış ve şehirde yetişen asker, devlet adamı, bilgin, şair ve yazarlar hakkında bilgi verilmiştir.

“Sosyal Bölüm” adını taşıyan beşinci bölümde Malatya ilinin kültürel hayatına dair önemli bilgilere ulaşmak mümkündür. Köylerdeki akrabalık bağlarından, demografik yapıya, inanışlardan, ahlak ve törelere kadar geniş bir yelpazede sunulan bu bilgiler, halk kültürünün o yıllardaki durumunu ortaya koyması açısından kıymetlidir.

“Kültür Bölümü” adını taşıyan altıncı bölümde, şehirde kültürel faaliyetlerde bulunduğu değerlendirilen kurum ve kuruluşlar tanıtılmıştır. MEB'e bağlı okulların da bu kuruluşlardan sayılarak ele alındığı görülmektedir.

Yedinci bölümde şehirdeki ekonomik hayat ele alınmıştır. Geçim kaynakları değerlendirilirken konuyla ilgili resmi ve özel kurum ve kuruluşlar hakkında da bilgi verilmiştir.

Turizmin ele alındığı sekizinci bölümde, şehirdeki turistik tesisler tanıtılmıştır.

Eserde dokuzuncu ve son bölüm ise Malatya'nın ilçelerine ayrılmıştır. O yıllarda sekiz ilçeye sahip olduğu görülen Malatya'nın Akçadağ, Arapgir, Arguvan, Darende, Doğanşehir, Hekimhan, Pütürge ve Yeşilyurt ilçelerinin genel durumları açıklanmıştır.

Yardımcı, M. (1993). Halkbilim ve Edebiyat Yazıları. Malatya: Açıksöz Yayınları.

Mehmet Yardımcı'nın halk bilimine dair yazı ve değerlendirmelerini topladığı eseri, Açıksöz Yayınları tarafından 1993 yılında basılmıştır. Kitap, Malatya halk kültürünü oluşturan çeşitli unsurlar hakkında yazılan makaleleri ve sunulan bildirileri içermesi yönüyle değerlidir. Özellikle “Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu” adını taşıyan ve yapıldığı dönemde ülkemizde halk bilimi konusunda çalışan önemli bilim insanlarını bir araya toplamayı başaran

sempozyumda sunulan bazı bildiriler, dönemin koşulları göz önüne alındığında oldukça dikkat çekicidir. Yardımcı'nın 1988 yılında, "III. Battal Gazi ve Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu"nda sunduğu "Malatya'da Halk İnanmaları, Mistik Kaynaklı Halk Sağaltmacılığı ve Bazı Halk İlaçları" adını taşıyan bildirisi bu bildirilerden biridir.

Çiftlikçi, R. (2000). Arapgirli Halk Şairi Fehmi Gür Hayatı –Sanatı - Bütün Şiirleri I-II. Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları.

Ramazan Çiftlikçi eserinde, Malatya'da yirminci yüzyılda yetişmiş en büyük halk şairi, olarak nitelendirdiği Arapgirli Fehmi Gür'ün hayatını ve eserlerini tüm yönleriyle ele almıştır.

İki bölüm hâlinde yayımlanan çalışmanın ilk bölümünde, halk bilimi ve halk edebiyatı alanında çalışmalar yapan ilgililerin ağzından Fehmi Gür'ün hayatı anlatılmıştır. Bu bölüme birçok akademisyenin de konu ile ilgili sunduğu bildiri ve yazdığı makaleleri ile katkı sunduğu görülmektedir.

İlk bölümün bir kısmı ve ikinci bölümde ise Fehmi Gür'ün 900'e yakın şiiri yayımlanmıştır. Bu şiirlerden 650 adedi, daha önce Ahmet Şentürk tarafından Görüş gazetesinde tefrika edilen şiirlerden oluşmuştur. Eserde bu şiirler, tasnif edilmiş ve sıralanmıştır.

Eserin sonuna aranılan şiirlerin kolay bulunabilmesi için iki ayrı dizin eklenmiştir.

Korkmaz, F. (2003). Malatya Mahalle Kültürü ve Komşuluk İlişkileri. İstanbul: Malatya Kitaplığı.

Faruk Yılmaz tarafından kaleme alınan eser, Malatya Valiliği tarafından hazırlanan Malatya Kitaplığı projesi kapsamında basılmıştır.

Eserin birinci bölümünde yazar, Malatya mahalle kültürünü, çocukluk yıllarından açtığı pencere ile okura anlatmaktadır. Anılarla süslenen bu bölümde, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısındaki Malatya'da halk yaşamının nasıl olduğuna dair bilgiler sunulmaktadır. Kayısının halk yaşamındaki yeri, bayramlardaki gelenek ve görenekler, masal anlatma ve dinleme geleneği, topluca gidilen piknikler, komşuluk ilişkileri bu bölümde anlatılanların bir bölümünü oluşturmaktadır.

“Ne Söylediler?” adını taşıyan ikinci bölümde ise, Malatya’da yaşayan on altı kişi ile yapılan söyleşilere yer verilmiştir. Bu söyleşilerde sorulan sorular, şehirdeki halkın her yönüyle nasıl yaşadığını sorgulamaya yöneliktir. Dolayısı ile her bir söyleşi, Malatya’daki halk yaşamına dair kıymetli bilgiler sunmaktadır.

Asma, B. M., Birhanlı, O. (2004). Mişmiş. Malatya: Evin Ofset.

Malatya’da kayısı konusunda önemli çalışmalara imza atan Bayram Murat Asma’nın, Ogün Birhanlı ile birlikte hazırlamış olduğu çalışmadır. 2004 yılında yayımlanan eser, kayısının Türkiye’de ve dünyada üretim ve ticareti konusunda bilgi verir. Kayısı çeşitleri ve bu çeşitlerin ortaya çıkış hikâyelerinin anlatıldığı eser, kayısı ağacının bakımının nasıl yapılması gerektiği, kayısı ağacı hastalıkları ve zararlıları gibi başlıklar altında meyveyi detaylı olarak işlemiştir.

Malatya’da kayısı yetiştiriciliği konusunda iz bırakmış kişilerin hayatlarının kısa birer özetinin de sunulduğu kitapta, kayısı ile yapılan yemeklere de bir bölüm ayrılmıştır. Eserde ayrıca, Malatya kayısının Malatya halk edebiyatı ürünleri üzerine etkilerini gösteren örneklerle rastlamak da mümkündür.

Yakar, Ö. Y., Fırat, F., Bozdağ, N., Baydoğan, A. E. (2004). Sosyal Kültürel ve Ekonomik Yönleriyle Malatya. Malatya: Malatya Valiliği.

Malatya Valiliği tarafından basımı gerçekleştirilen eser üç ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Malatya ilinin genel tanıtımı yapılmış, tarih öncesi ve tarihi çağlarda kentin durumu ele alınmıştır. Malatya’nın coğrafi konumu ve jeolojik yapısı ayrıntılı bir biçimde bu bölümde sunulmuştur. İklimi ve bitki örtüsü hakkında da bilgiler verilen bölümde kentin idari yapısı, o on üç ilçesi ve merkez ilçesi ayrı ayrı ele alınarak incelenmiştir. Tezimizin yazılmakta olduğu 2022 yılında eserde ele alınan on üç ilçeden biri konumundaki Battalgazi ilçesi, Malatya’nın büyükşehir statüsü kazanmasıyla birlikte Yeşilyurt ilçesi ile birlikte merkez ilçe konumuna gelmiştir.

İkinci bölümde Malatya ilinin kültürel, sosyal ve beşeri yapısı ele alınmıştır. Nüfusun tarihsel süreç içerisindeki değişimi, şehirdeki eğitim-öğretim durumu, sağlık tesisleri ile sosyal tesisler bu bölümün konusunu oluşturmuştur. Malatya ilindeki somut kültür varlıkları da listelenmiş halde bu bölümde incelenmiş, doğal ve turistik bölgelerin altı çizilmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise, Malatya ilinin ekonomisinin ele alındığı görülmektedir. Bölümde kent için önemli ekonomik değerlerden olduğu görülen kayısı hakkında kapsamlı bilgiler verilmiş, kayısı çeşitleri, kayısının besin değeri, kayısıdan elde edilen mamuller incelenmiştir. Malatya ile özdeşleşen bu tarım ürününün şehrin ekonomik hayatı üzerindeki etkisi, belgelerle açıklanmıştır.

Kavruk, H., Özer, M. (2006). Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri. Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları.

İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak çalışan Prof. Dr. Hasan Kavruk ile âşıklık geleneğine önemli katkıları olan ve Âşık Bîrfani mahlasını kullanan Emekli Öğretmen Metin Özer tarafından 2006 yılında hazırlanan eserdir.

Eserde Malatyalı olduğu bilinen 366 şairin hayat hikâyesinden kısaca bahsedilmiş, peşinden şairlerin şiirlerinden örnekler sunulmuştur. Genellikle her şairinin seçilen üç şiirinin alındığı çalışmaya şiirlerin uzunlukları ölçüt alınarak bazı şairlerin iki bazı şairlerin dört ya da beş şiiri alınmıştır. Birçoğu halk şairi olarak değerlendirilebilecek bu şairlerin şiirlerinde yöre hayatının yansımaları görmek mümkündür. Halkın geleneklerini, inanışlarını, geçiş dönemi uygulamalarını, halk hekimliği uygulamalarını, kıyafetlerini, geçim kaynaklarını, mevsimler karşısında takındıkları tutum ve davranışlarını şiirlerinde sade bir üslup kullanarak işleyen bölgenin halk şairlerine bir bütün olarak bakabilmeyi sağlayan bu çalışmanın Malatya halk kültürüne katkı sunduğu değerlendirilmektedir.

Yalsızuçanlar, S. (2012). Malatya Öyküleri. İstanbul: Malatya Kitaplığı.

Sadık Yalsızuçanlar tarafından kaleme alınan eser, Malatya Valiliği tarafından hazırlanan Malatya Kitaplığı projesi kapsamında 2012 yılında basılmıştır.

Yazarın birinci şahıs ağzından bir anlatımla kaleme aldığı eseri, okurunu, 1950'li yıllardan günümüzde uzanan bir Malatya yolculuğuna çıkarmaktadır. Eser, kullanılan dil ve anı türünün örnekleri olarak değerlendirilebilecek bölümleriyle dikkat çekicidir.

Malatya halk kültürüne dair kıymetli bilgilerin verildiği kitap, şehirde yirminci yüzyılın ikinci yarısında hüküm süren halk yaşamına ışık tutmaktadır.

Eserde, adı geçen dönemde yaşayan insanların oyunları, kullandıkları dil, komşuluk ilişkileri, inanış, gelenek ve uygulamalarına dair örnekler satır aralarında verilmiştir.

Malatya Öyküleri isimli çalışmanın son bölümünde ise, yazarın kişisel fotoğraf albümü okura sunulmuştur.

Yardımcı, M. (2012). Malatya Masalları. İstanbul: Malatya Kitaplığı.

Mehmet Yardımcı'nın “Yaşayan Malatya Masalları Metinler ve İncelemeler” adını taşıyan yüksek lisans çalışmasından hareketle hazırlanan çalışmadır. Malatya Valiliği tarafından yapılan Malatya Kitaplığı projesi kapsamında basılan eserde Malatya bölgesinden derlenen masallara yer verilmiştir.

Doğan, A. (2013). Malatya Çocuk Oyunları. İstanbul: Malatya Kitaplığı.

Abdullah Doğan tarafından kaleme alınan eser, Malatya Valiliği tarafından yapılan Malatya Kitaplığı projesi kapsamında basılmıştır.

Eserin birinci bölümünde, oyun kavramı hakkında genel değerlendirmelere yer verilmiş, oyun kavramının tarihi irdelenmiştir. Bu bölümde ayrıca, oyunun çocukların fiziksel, psiko-motor, duygusal, sosyal, zihinsel ve dil gelişimine etkileri tartışılmıştır.

İkinci bölümde, Malatya'da oynanan geleneksel çocuk oyunlarından 281 adedi tanıtılmıştır. Bu oyunların kaç kişiyle ve nasıl oynandığının, kurallarının neler olduğunun ayrıntılarıyla işlendiği bölüm, halk yaşamının önemli bir parçasını oluşturan çocuk oyunlarının şehirdeki örneklerini sunması açısından kıymetlidir.

Üçüncü bölümde, ikinci bölümde açıklanan oyunlarda kullanılan tekerleme ve sayışmacalara yer verilmiştir.

Malatya Çocuk Oyunları adını taşıyan eserin sonunda ise konu ile ilgili belge ve fotoğraflar paylaşılmış, yararlanılan yazılı kaynaklar ve görüşülen kişiler liste hâlinde sunulmuştur.

Kılıç, İ. H., Polat, I., Başaranlar B., Çakar, Ş. (2013). Malatya Mutfak ve Yemek Kültürü. Malatya: Malatya Valiliği.

Malatya Valiliği tarafından hazırlanan “Malatya Kitaplığı” isimli proje kapsamında hazırlanan eserde, Malatya ilinin mutfak ve yemek kültürü örneklerle ele alınmıştır.

Çalışmaya, bir milletin yemek kültürü ile o milletin kültürel zenginliği arasındaki bağa dikkat çekilerek başlanmış ve binlerce yıllık geçmişe ve stratejik konuma sahip olan Malatya’nın yerleşik ve göçebe hayatlara ev sahipliği yapmasının da etkisiyle zengin bir mutfak kültürüne sahip olduğuna (Kılıç vd., 2013, s.10) vurgu yapılmıştır.

Çalışmada, Malatya evlerinin mutfak kısımları tanıtılarak yemek pişirmede kullanılan araç ve gereçlerden, yemeklerin saklanma koşullarından, sofrada adabından söz edilmiştir. Malatya mutfağında kullanılan ürünlerin ve Malatya’da kış ayları için yapılan gıda hazırlıklarının ele alındığı bölümlerin ardından ilçelerin mutfak kültürleri hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

Çalışmada yemek çeşitlerinin tanıtıldığı bölümlerde, kayısının Malatya ilinde yapılmakta olan birçok yemekte farklı şekillerde kullanılan bir ürün olduğu göze çarpmaktadır.

Yıldırım Yağbasan, K. (2013). Malatya Efsaneleri. İstanbul: Malatya Kitaplığı.

Malatya bölgesinden derlenen efsanelerin yer aldığı eser, yazarın yüksek lisans tezinden hareketle oluşturulmuş ve Malatya Valiliği tarafından hazırlanan Malatya Kitaplığı projesi kapsamında basılmıştır.

Eserde, efsane tanımlamaları ve tasniflerine yer verilmesinin ardından özellikle tasniflerin çeşitlenmiş olmasına dikkat çekilmiştir. Ali Berat Alptekin’in “Malatya Efsanelerinin Türk Kültürü İçindeki Yeri” başlığını taşıyan bildirinden hareketle Malatya efsaneleri beş ana başlık altınca incelenmiştir.

Selçuk, M. (2020). Malatya Söz Varlığı. Malatya: Malatya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Miray Selçuk tarafından kaleme alınan eserde, Malatya ve çevresinde halk dilinde kullanılan çeşitli sözcük ve sözcük gruplarının derlenerek günümüz Türkçesindeki karşılıklarının ifade edilmesi amaçlanmıştır.

Kaynak kişilerden elde edilen bilgiler ışığında Malatya’da kullanılan atasözleri, beddualar, deyimler, dualar ve lakaplar ele alınmış, bu kavramların açıklamaları yapılmıştır.

Eserde ayrıca, Malatya yöresinin ağız özelliklerini örnekleyen kullanımlara yer verilmiştir. Yöresel ağızda ifadesini bulan bazı sözcüklerin günümüz Türkçesindeki karşılıkları verilmiş, son bölümde ise görüşülen kişiler listesi sunulmuştur.

Eser, Malatya ve çevresinde yapılan derleme faaliyetleri sonucunda oluşturulmuştur ve bu yönüyle halk dilinin özelliklerini ortaya koymaktadır.

Asma, B. M. (2021). Malatya Kayısı. Malatya: Malatya Kitaplığı.

Malatya Valiliği tarafından hazırlanan Malatya Kitaplığı isimli proje kapsamında Bayram Murat Asma tarafından hazırlanan eserde, Malatya kayısı bütünü yönleriyle ele alınmıştır.

Kayısının Malatya’da ortaya çıkış sürecini tarihi kaynaklardan faydalanarak anlatan eser, kayısının tarihsel süreç içerisinde dikim, bakım ve hasat süreçlerindeki değişimi ve gelişimi gözler önüne sermesi yönüyle de kıymetlidir.

224 sayfadan oluşan ve “Malatya Kitaplığı” isimli projenin 40. kitabı olarak basımı gerçekleştirilen eserde sunulan bilgiler, Kayısının Tarihçesi, Kayısının Anavatanı, Kayısının Dünyaya Yayılışı, Kayısı Üretim Tarihi, Günümüzde Kayısı Üretimi, Malatya Kayısının Tarihçesi, Tarihi Kaynaklarda Kayısı, Kayısıda Kükürtleme, Tarihi İki Rapor, Bahçe Tesisi ve Kayısı Yetiştiriciliği, Kayısı Çeşitleri, Kayısı Ekonomisi ve Endüstrisi, Coğrafi İşaret ve Malatya Kayısı, Malatya Kayısının Faydaları, Kayısı Yemek ve Tatlılar başlıkları altında verilmiştir.

Kayısının tüm yönleriyle ele alındığı bu önemli eserde, meyvenin Malatya halk kültürü üzerindeki izlerini görmek sınırlı da olsa mümkündür. Özellikle “Şiirler” başlığı altında sunulan örnekler, halk edebiyatı ürünleri üzerinde kayısının etkisini göstermektedir.

Tezler

Yıldırım Yağbasan, K. (1991). Malatya Efsaneleri (Metinler ve İnceleme). Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Yazılı ve sözlü kaynaklardan derlenen Malatya efsaneleri incelendiği çalışmanın girişinde Malatya ili hakkında genel bilgilerin verildiği bölüm bulunur.

Birinci bölümde, efsane kavramı ve anlatmaya dayalı diğer türlerle olan ilişkileri ele alınmıştır.

“Metinlerin İncelenmesi” adını taşıyan ikinci bölümde efsane metinleri, Dini Efsaneler, Kahramanlıkla İlgili Efsaneler, Hayvanlarla İlgili Efsaneler, Yer Adlarına Bağlı Olarak Anlatılan Efsaneler, Olağanüstü Varlıklarla İlgili Olan Efsaneler, Taş Kesilme Efsaneleri, Hazinelele İlgili Efsaneler, Sevdaya Bağlı Olarak Anlatılan Efsaneler başlıkları altında incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, Malatya efsanelerinde kahramanlar, mekân ve zaman kavramlarının ele alındığı çalışmanın dördüncü bölümü ise, efsane metinlerine ayrılmıştır. Bu bölümde yazılı ve sözlü kaynaklardan derlenen 147 Malatya efsanesine yer verilmiştir.

Yardımcı, M. (1991). Yaşayan Malatya Masalları Metinler ve İncelemeler. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Çalışmada Malatya ilinden derlenen elli adet masala yer verilmiştir. Malatya masallarında bulunan genel özellikle incelenmiş ve genel motif dizini çıkarılmıştır. Tezde, Stith Thompson’un Motif Index of Folk Literature adını taşıyan çalışmasına göre 22 ana grupta 621 motif tespit edilmiştir. Tespit edilen bu motiflerin cinsleri ve sayıları üzerinden Malatya halkının zevkleri ve sosyal durumu hakkında bir fikre ulaşılmaya çalışılmıştır.

Derlenen masallardaki olağanüstü öğelere özellikle dikkat çekilmiş, Malatya masallarındaki olağanüstü öğelerdeki yoğunluktan hareketle Malatya halkının geniş bir hayal gücüne sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yardımcı tezinde, Malatya’nın halk kültürü yönüyle zengin bir birikime sahip olduğundan söz etmiş, alan araştırması sırasında masalın yanında halk

edebiyatının halk şiiri, ninni, efsane, bilmece gibi birçok türünden örnekler de derlediğini ifade etmiştir.

Mehmet Yardımcı'nın tez çalışmasına aldığı "Kayısı Devi" adını taşıyan masal, kayısının halk edebiyatı ürünleri üzerindeki etkisinin tipik bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Masalın başkahramanının adlandırılmasında kullanılan kayısının halk edebiyatı ürünleri üzerinden de Malatya halk kültürüne etki ettiği görülmektedir.

Sarıççek, F. (1997). Arapgir Masalları İncelemeler ve Metinler. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Malatya ili Arapgir ilçesinden derlenen elli beş masal metnini içeren çalışmanın giriş bölümünde, araştırma alanı olan Arapgir hakkında genel bilgiler verilmiş, yöredeki masal anlatma geleneği ve masal anlatıcıları üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde, Arapgir masalları Antti Aarne ve Stith Thompson tarafından yazılan The Types of the Folktale adını taşıyan eserdeki masal tiplerine göre tasnif edilmiştir. Masalların epizotları ve motiflerinin de bu bölümde ele alındığı görülmektedir.

İkinci bölümde, yöreden derlenen ve çalışmada ele alınan elli beş masal metni bulunmaktadır.

Akdaş, A. (2003). Malatya'nın Kültürel Yapısı. Yayımlanmamış Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Edebiyatı Bölümü, Çanakkale.

Malatya'nın kültürel yapısının ele alındığı çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır.

İlk bölümünde, Malatya'nın kültürel yapısının oluşumundaki faktörler değerlendirilmiş, şehrin tarihi hakkında genel bilgiler verilmiştir. Atatürk'ün Malatya'ya gelişi ile ilgili bilgilere yer verilen bölümde, ayrıca Evliya Çelebi'nin Malatya'ya ilişkin değerlendirmelerini içeren bir başlık da bulunmaktadır.

İkinci bölüm, Malatya ilindeki gelenek, görenek ve halk inanışlarının ele alındığı bölümdür. Şehirdeki halk edebiyatı ürünlerinden örnekler verilen bölümde

ayrıca, Malatya'daki bazı gelenekler anlatılmıştır. Bölümde, halk hukuku, halk hekimliği uygulamaları, halk takvimi, yöresel şenlikler, halk müziği ve çalgıları, halk oyunları, halk sporu, geleneksel el sanatları, giyim kuşam gibi alanların da ele alındığı görülmektedir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümü ise, Malatya Kültür Müdürlüğü'nün faaliyetlerini kapsamaktadır. Bu bölümde ayrıca, şehirdeki diğer kültür merkezleri de kısaca tanıtılmaktadır.

Ercil, M. (2008). Malatyalı Âşık Birfâni Hayatı, Sanatı ve Şiirleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Tezde, Malatyalı Âşık Birfâni' nin hayatı ve eserleri incelenirken şehirdeki âşıklık geleneğinin dünü ve bugünü hakkında da bilgiler sunmaktadır.

Çalışmada, Âşık Birfâni' nin 300 şiiri, şekil ve içerik yönüyle incelenmiş ve şairin âşıklık geleneği içerisindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tezin sonuç kısmında, özellikle 17. yüzyıldan sonra birçok âşığın yetiştiği Malatya ilinde günümüzde de bu geleneğin temsilcilerinin bulunduğu altı çizilmiş, Âşık Birfâni' nin bu temsilcilerden biri olduğu vurgulanmıştır.

Kurt, B. (2012). Malatya İli Doğanşehir İlçesi Halk Kültürü Araştırması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Malatya ili Doğanşehir ilçesindeki halk kültürünün incelendiği çalışmanın birinci bölümünde, konu, amaç, kapsam ve sınırlar belirtilerek araştırma alanı hakkında genel bilgilere yer verilmiştir.

İkinci bölümde, Doğanşehir ilçesindeki geçiş dönemi uygulama ve inançları ele alınmış, bu uygulama ve inanışların eski Türk kültürü ile ilişkileri değerlendirilmiştir.

Yöreden derlenen anonim halk edebiyatı ürünlerinin anlatıldığı üçüncü bölümde ürünler tür ve şekil özelliklerine göre kategoriler altında incelenmiştir. Doğanşehir ilçesindeki anonim halk edebiyatı ürünlerinin fazlalığı yöre halkının duygu dünyasının zenginliğine ve duygularını ifade etmedeki hünerine bağlanmıştır.

Karaağaç, M. (2013). Malatya’da Geçiş Dönemleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Çalışmada, Malatya ilindeki geçiş dönemleri altı bölümde ele alınmış doğum, sünnet, askere gitme, hac, evlenme ve ölüm evrelerinde inanış, gelenek ve uygulamalar incelenmiştir.

Birinci bölümde, geçiş dönemlerinden olan doğum ile ilgili uygulamalardan söz edilmiştir. Bölgede doğum öncesinde, doğum sırasında ve doğum sonrasındaki gelenek, görenek ve uygulamalar ayrıntılı bir biçimde ve örneklerle anlatılmıştır.

Halk kültüründe önemli bir yer tutan sünnet merasimi tezin ikinci bölümünde ele alınmış, sünnet düğününe hazırlık süreci ve sünnet düğünü sırasındaki uygulamalar incelenmiştir.

Üçüncü bölümde askere gitme ele alınmış, bölgede asker uğurlama ve asker karşılama törenlerinin nasıl yapıldığı anlatılmıştır.

Dördüncü bölümde geçiş dönemleri arasında en önemlilerinden olan evlenmenin ele alındığı çalışmada, düğün öncesi, düğün ve düğün sonrasındaki gelenek, görenek ve uygulamalar incelenmiştir.

Hac ibadetinin bir geçiş dönemi olarak ele alındığı bölüm çalışmanın beşinci bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde, hac ibadeti ile ilgili genel bilgiler verilmiş, ardından Malatya ilinde hacı adaylarının uğurlanması ve hacıların karşılanması sırasındaki uygulamalar incelenmiştir.

Altıncı bölümde ölüm ele alınmıştır. Çalışmada, bu geçiş döneminin ölüm öncesi, ölüm esnası ve ölüm sonrası olarak incelendiği görülmektedir. Bu aşamalarındaki inanış ve uygulamalar örneklerle anlatılmıştır.

Gülbeyaz, G. (2016). Kuruluşundan Kapanışına Malatya Halkevi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.

Çalışmada, Türkiye’de açılan ilk halkevlerinden olan ve yaptığı çalışmalarla Malatya halk kültürü ürünlerinin ortaya çıkarılması, korunması ve aktarılması noktasında önemli hizmetleri olduğu görülen Malatya Halkevi, kuruluş sürecinden kapanış sürecine kadar tüm yönleriyle ele alınmıştır.

Halkevleri hakkında genel bilgilendirmelerin yapıldığı tezde, Malatya Halkevi'nin bina durumu, başkanları, şubeleri ve şubelerinin görevleri tanıtılarak Malatya Halkevi tarafından çıkarılan yayınlara yer verilmiştir.

Malatya Halkevi tarafından çıkarılan Derme isimli derginin içeriği hakkında bilgi verilen çalışmada, derginin özellikle halk edebiyatı ürünlerinin tespiti noktasındaki önemi ortaya konmuştur.

Köksal, H. (2018). Malatya İli Arapgir İlçesi Halk İnanışları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Malatya ili Arapgir ilçesindeki halk inanışlarının incelendiği çalışmanın ilk bölümünde, Arapgir'deki geçiş dönemleriyle ilgili inanışlara değinilirken, ikinci bölümünde Arapgir'deki tabiatla ilgili inanışlar ele alınmıştır.

Çalışmanın sonuç bölümünde, Arapgir ve çevresinde var olan inanış ve uygulamaların benzerlerinin Orta Asya Türk kültüründe var olduğu tespiti yapılarak, yörenin kurak bir iklime sahip olması neticesinde ağaç, orman, su ve ateşle ilgili birçok inanışın geliştiği ifade edilmiştir.

Cici, L. (2022). Malatya (Merkez) Halk Kültüründe Bitki. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Malatya ilindeki halk kültürünü bitkiler özelinde ele alan çalışmanın birinci bölümü olan “Kavramsal Çerçeve”de halk bilimi hakkında genel bilgilere yer verilmiş ve bitkilerin Türk halk kültüründeki yerine değinilmiştir.

İkinci bölüm olan “Bulgular ve Tartışma” başlığı, Malatya halk kültüründe bitkilerin gelenek ve uygulamalarındaki yerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda, geçiş dönemi, halk hekimliği, halk inanışları, halk kozmetiği, halk mutfacı gibi alanlarda bitkilerin kullanım örnekleri sunulmuştur. Çalışmada ayrıca, Malatya ilinde bitkileri konu alan atasözü, bilmece, dua-beddua, masal, efsane ve halk şiirinden örnekler de sunulmuştur.

Tezin “Sonuç ve Öneriler” bölümünde, yazılı ve sözlü kaynaklardan elde edilen bulgulara göre, yöre halkının kültürüne önem verdiği ve bitkilerin bu kültüre

katkı sunduğu tespitine yer verilmiştir. Kayısı, Malatya halk kültürüne katkı sunan bitkilerin başında gelmektedir.

BÖLÜM I

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Araştırma Alanıyla İlgili Genel Bilgiler

Belirli bir bölgenin halk kültürü hakkında değerlendirmeler yapılmadan önce o bölge hakkındaki genel bilgilerden söz etmek yerinde bir tutum olacaktır. Araştırma alanına bütün yönleriyle bakabilmek ve yöredeki halk kültürünü kendi şartları ışığında değerlendirebilmek için bu bilgiler önem taşımaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde, Malatya ilinin tarihi hakkında değerlendirmeler yapılmış, Malatya adının kökeni irdelenmiştir. Şehrin coğrafi özellikleri, nüfusu ve ekonomik yapısı ile sosyo-kültürel durumu ele alınarak araştırma alanının belirgin ve ayırt edici özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1.1.1. Malatya İli Tarihi

Siyasi tarihinin MÖ 1700 yıllarında, Hitit siyasi tarihiyle birlikte başladığı söylenebilecek olan Malatya’da insan yerleşiminin çok daha eskilere dayandığı görülmektedir. Aslantepe Höyüğü’nde devam etmekte olan kazı çalışmalarından elde edilen bulgulara göre şehir, Mezopotamya bölgesinde bulunan birkaç alan ile birlikte MÖ 8500 yıllarında insanlığın yerleşik hayata ilk geçtikleri bölgelerdendir. MÖ 6500 yıllarında şehirleşmenin başladığı görülen Malatya, bu yönüyle dünyada şehirleşmenin başladığı en eski yerleşim alanlarından (Gezer vd., 2011, s. 24).

Malatya, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Hititler, Asurlular, Persler, Romalılar, Sasaniler ve Bizanslıların egemenliğinde kalan kent, 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra ise Türkler, Bizanslılar ve Memlûkler arasında el değiştirmiştir (Sinanoğlu ve Sinanoğlu, 2012, s. 244). Şehirde 1399 yılında Yıldırım Bayezıt'ın hâkimiyet kurduğu görülür. 1400 yılında Beyazıt Malatya'yı Dulkadiroğlu Nasrettin Mehmet'e bırakarak Bursa'ya çekilir. Aynı yıl Anadolu'ya giren Timur, şehrin etrafını yağmalar ve ele geçirdiği Malatya'nın idaresini Karayülük Osman'a bırakır. Timur'un ayrılmasının ardından ise şehirde yeniden Dulkadiroğlu etkisi hissedilmeye başlanır. Malatya'nın yeniden Osmanlı hâkimiyetine girmesi ise Yavuz Sultan Selim dönemine rastlar. Selim, Mısır'a düzenlemiş olduğu sefer sırasında Malatya'yı Osmanlı topraklarına katar (URL.1).

1515 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından kesin olarak Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanan Malatya'nın, 1924 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin bir vilayeti olacağı ana kadar il statüsünde olmadığı görülmektedir (Malatya İli Yerel Ekonomik Araştırma, 2007, s. 12).

1830'lu yılların sonuna kadar Malatya, şimdiki adı Eski Malatya olan bölgede bulunmaktaydı. II. Mahmut'un emriyle Mısır'daki Kavalalı Mehmet Ali Paşa üzerine yollanan Hafız Mehmet Paşa, 1839 yılında orduyu Malatya'ya getirdi. Bu sırada Malatya halkı bağlar bölgesi ismiyle de anılan Aspuzu'daydı. Mehmet Paşa, askerlerini Eski Malatya'da halk tarafından boşaltılmış bulunan evlere yerleştirdi. Bu sırada kış gelmiş, her yıl bu dönemde Aspuzu'dan şimdiki adı Eski Malatya olan bölgedeki evlerine dönen Malatya halkı ise kışı Aspuzu'daki bağ evlerinde geçirmek zorunda kalmıştı. Aspuzu'da kendilerine yeni bir yaşam alanı oluşturan halk bir daha eski yerleşim yerine dönmedi. Malatya şehri, böylelikle şimdiki bulunduğu bölgeye taşınmış oldu. Tanzimat'la birlikte gelişmeye başlayan bu yerleşim yeri 1923 yılında cumhuriyetin ilânı ile birlikte il oldu ve gelişimini günümüze kadar sürdürdü (Komisyon, 1973, s. 8). Malatya bugün modern bir yapılanma ile gelişirken, bölge insanının söyleyişi ile "Aşağı Şehir" yani Eski Malatya da turistik bir ilçe olarak varlığını sürdürmektedir (Malatya Kültür Envanteri, 2014, s. 14). Eski Malatya (Battalgazi), Malatya'nın büyükşehir statüsü kazandığı 12 Kasım 2012 tarihinden itibaren ise Yeşilyurt ilçesi ile birlikte şehrin iki merkez ilçesinden biri olmuştur.

1.1.2. Malatya Adının Kökeni

Ülkemizde il ya da ilçe statüsündeki yerleşim merkezlerinin bugünkü adlarına bakıldığında, belirli bir tarihe sahip olan yerleşim yerlerinin tarih boyunca birçok farklı isimle anıldığı görülecektir. Bu durumun bölgeye hâkim olan topluluk ve devletlerin birbirinden farklı ekonomik uğraşlara ya da sosyal hayatlara sahip olmalarından dolayı ortaya çıkmış olabileceği düşünülebilir. Zira yer adlandırmaları üzerinde bölgede yaşayan insanların kültürel yaşantılarının doğrudan bir etkisini daima görülmüştür.

Kültepe vesikalarında “Melita” şeklinde isimlendirildiği görülen Malatya’nın Hitit vesikalarında geçen ismi ise “Maldia” olmuştur. Malatya’da varlığını sürdürmüş bir başka medeniyet olan Asur İmparatorluğu devrindeki vesikalarda şehrin adı “Meliddu, Melide, Melid, Milid, Milidia” olarak geçmektedir. Urartu kaynaklarından elde edilen bilgilere göre de bu dönemde şehre “Melitea” ismi verilmiştir. Tüm bu adlandırmalar ele alındığında Malatya kelimesinin Hititçe “bal” anlamına gelmekte olan “Melid” sözcüğünden türemiş olduğu anlaşılmaktadır (Malatya Kültür Envanteri, 2014, s. 11-12).

Eski çağ coğrafyacılarından olan Strabon’ un Malatya’nın coğrafi olarak yerini ilk defa belirleyen kişi olarak kabul edilir. Strabon, şehrin adını “Melitene” olarak zikretmektedir. İbn-Şihna ve İbnü’l Adim tarafından aktarılan bilgilere göre ise Malatya, İskender tarafından inşa edilmiştir ve o dönemki adı ise “Melendi” dir (Gögebakan, 2002, s. 4).

MS 659 yılında Bizans-Arap mücadeleleri neticesinde İslam hâkimiyetine giren şehir, Araplar tarafından kadim şekline yakın bir imlâ ile “Malatiyye” olarak isimlendirilmiştir. Bu bölgedeki Türk varlığının da yine Arap- Bizans mücadeleleri sonucunda ortaya çıktığı söylenebilir (Yakar vd., 2004, s. 20). Türkler şehri ele geçirdikten sonra Araplardan öğrendikleri bu ismi değiştirmemiş ve şehrin şimdiki adı olan Malatya şeklinde kullanmışlardır (Başbüyük, 2015, s. 25).

Selçuklular döneminde “Vilayet-i Malatya” olarak isimlendirildiği görülen Malatya’nın aynı dönemde üstünlük ve asalet ifadesi olarak “Daru’r Rifa” (saadet, mutluluk yeri) olarak da adlandırıldığı görülmektedir (Gögebakan, 2002, s. 4).

Malatya şehrinin tarihten bugüne hangi adlarla anıldığına dair Evliya Çelebi’nin aktardığı bilgiler de dikkat çekicidir. Çelebi, Acemlerin “Asbozan”,

Türkmenlerin “Mal-atiye”, Arapların “Malatye”, Yunanlıların “Rakabe”, Tarihçilerin “Darü’r Rakabe/Rakbe” olarak isimlendirdiği şehrin adının Türk hükümdarı Efrasiyab (Alp Er Tunga)’ya atfettiği bir rivayetle açıklamıştır (Gögebakan, 2002, s. 35).

Malatya adının kökeni ile ilgili kaynaklarda geçen ve yukarıda bir kısmını aktarmış olduğumuz bilgi ve bulgulardan hareketle şehrin adının kurulduğu günden bu yana -birçok yerleşim alanının aksine- fazlaca bir değişim göstermediği söylenebilir. Bu noktada üzerinde durulması gereken bir başka husus ise, Malatya adının tarihsel süreç içerisindeki kullanım şekillerinin günümüz Malatya’sında varlığını sürdürüyor olmasıdır. Şehirdeki otellerden restoranlara kadar geniş bir yelpazede hizmet veren çeşitli işletmelerde Melid, Melita, Aspuzu gibi adlandırmaları görmek bugün dahi mümkündür.

1.1.3. Malatya İlinin Coğrafi Özellikleri

Kapladığı alan bakımından Türkiye’nin 23. büyük ili durumunda bulunan Malatya’nın yüzölçümü 12.412 km²’ dir. 35 34’ ve 39 03’ Kuzey enlemleri ile 38 45’ ve 39 08’ Doğu boylamları arasında kalan şehir; Sultan Suyu ve Sürgü Çayı vadileriyle Akdeniz’e, Tohma Vadisi’yle İç Anadolu’ya, Fırat Vadisi’yle de Doğu Anadolu’ya açılarak bu önemli bölgeler arasında bir geçiş alanı oluşturur (Gezer vd., 2011, s. 25). Malatya, bu özelliğinden daima bir yerleşim alanı olarak varlığını sürdürmüş ve toplumlar için önemli görülmüştür.

Doğu Anadolu Bölgesi’nde bulunan şehir, Fırat Havzası’nın Yukarı Fırat bölümünde yer almaktadır. İl merkezinin yükseltisi 900 metredir. Malatya’yı, doğudan Elazığ’ın Sivrice, Baskil, Keban ve Ağın, kuzeyden Erzincan’ın Kemaliye, kuzey ve kuzeybatıdan Sivas’ın Divriği, Kangal, batıdan Maraş’ın Elbistan, Pazarcık ve Sivas’ın Gürün, güneyden Adıyaman’ın Gölbaşı, Besni, Merkez, Kahta ile Gerger, güneydoğudan Diyarbakır’ın Çüngüş ilçeleri çevrelemektedir (Yakar vd., 2004, s. 23).

Anadolu, Asya’nın batısı ile Avrupa’nın doğusunu birleştiren yapısından dolayı daima stratejik bir kavşak noktası olmuştur (Demiral ve Evin, 2014, s. 79). Anadolu’nun en önemli geçiş noktalarından birinde ise Malatya’nın yer aldığı

görülmektedir. Demiral ve Evin, Malatya'nın üzerinde bulunduğu geçiş güzergâhlarını şu şekilde aktarmışlardır:

“Doğuda en eski ulaşım yolu; Malatya-Sivas üzerinden Erzurum'a, oradan da Kafkasya'ya uzanan yoldur. Buna, Karasu Aras yolu da denilmektedir. Öte yandan Güneydoğu'ya, Malatya ve Diyarbakır üzerinden Mezopotamya'ya uzanan yol önemlidir. Malatya'dan doğuya doğru Murat, Karasu, Van Gölü diğer tabii bir önemli yoldur. Diğer önemli bir yol ise Güneyden gelip Malatya'da düğümlenen Malatya-Kahramanmaraş arasında Torosların çok kesif göründükleri bir sahada, akış yönleri farklı vadilerin takip ettiği tabii bir koridor boyunca uzanmaktadır. Güneyde dağlar arasında açılmış bir başka yol, Adıyaman üzerinden Urfa'yı Malatya'ya bağlamaktadır.” (Demiral ve Evin, 2014, s. 79).

Malatya'da birleşen bu yolların kuzeyde Kafkasya'ya, güneyde Çukurova, Mezopotamya ve Suriye'ye, batıda Ege sahillerine doğuda ise İran ve Uzakdoğu'ya dek uzandığı görülecektir. Özellikle Mezopotamya ve Anadolu arasındaki ticaretin bu yollar vasıtasıyla yürütülmüş olması antik çağlardan bu yana şehri askeri ve kültürel anlamda önemli bir kent konumuna taşımıştır (Malatya İli Yerel Ekonomik Araştırma, 2007, s. 9).

Malatya Havzası'nı önemli bir coğrafi alan haline getiren bir başka özellik ise, Keban Boğazı'ndan sonra havzaya açılan Fırat Nehri'nin, Kuru Çay, Tohma Çayı ve Sultan Suyu gibi akarsularla da birleşerek güneydoğu yönünde bir kavis yapması ve Suriye ve Irak üzerinden Basra Körfezi'ne dökülmesidir (Gezer vd., 2011, s. 25).

Malatya Ovası, Doğanşehir Ovası, İzollu Ovası, Mığdı Ovası, Sürgü Ovası, Akçadağ Ovası, Yazıhan Ovası, Mandara Ovası, Çaplı Ovası, Distrik Ovası ile Erkenek Ovası şehrin önemli ovalarını oluştururken; Beydağı (2.544 m), Göldağı (2.402 m), Kepez Dağı (2.140 m), Korudağ (2.100 m), Leylek Dağı (2.052 m) ve Akçadağ (2.013 m) Malatya'nın önemli dağlarını oluşturur (Gezer vd., 2011, s. 25).

Malatya ilinin coğrafi özellikleri bir bütün olarak ele alındığında, şehrin son derece stratejik bir alan üzerinde kurulu olduğu görülmektedir. Bu durumun şehrin, ona hâkim olmak isteyen toplumlar arasında bir mücadele alanına dönüşmesine zemin hazırladığı söylenebilir. Birbirinden farklı halkların dönem dönem hâkimiyet kurduğu Malatya'da halk kültürü unsurlarındaki zenginliğin sebeplerinden birinin de bu yönüyle şehrin coğrafi konumu olabileceği düşünülmektedir.

Malatya, Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunuyor olmasına rağmen bölgenin diğer şehirlerine oranla karasal iklimin özelliklerini daha az taşımaktadır. Bunda, Güneydoğu Anadolu Bölgesi karasal yağış rejimi, Akdeniz Bölgesi denizel yağış rejimi, Doğu Anadolu Bölgesi karasal yağış rejimi ve İç Anadolu karasal yağış rejimleri arasında bir geçiş alanı olmasının payı büyüktür (Malatya Kültür Envanteri, 2014, s. 4).

Şehir, İrano-Turaniyen Fitocoğrafya bölgesi içinde yer alan ve ağaçsız olan step alanıdır. Bu alanda kuraklığa dayanıklı olan meşe ve sarıçam ağaç türleri ile püskülotu, kekik, sütleğen ve yumak gibi otsu bitkilere sıkça rastlanır. Dere ve su kenarlarında ise kavak ve söğüt toplulukları ile yabani gül, ığde, böğürtlen ve sumak bulunmaktadır. İl alanının %30'u ormanlık ve fundalıklarla, %10'u ise çayır ve meralarla kaplıdır. İl genelindeki yerleşim alanlarının yakın çevresinde bulunan tarım alanlarında ise önemli tarımsal ürünler olarak sebze ve meyve bahçeleri ile üzüm bağı alanları ve fidanlıklar bulunmaktadır (Malatya Kültür Envanteri, 2014, s. 5). Meyve bahçelerindeki kayısı ağaçlarının oranı yüksektir.

Topraklarının önemli bir bölümünün bitki örtüsünden yoksun olduğu görülen Malatya'nın güneybatısını kuşatan dağlar ve platolarda doğal bitki örtüsünün hemen hemen ortadan kalktığı söylenebilir. Bu bölümde daha çok meşeden oluşan bozuk özellikli orman kalıntıları bulunur. Son dönemde, şehrin eteklerine kurulmuş olduğu Beydağı'nı ağaçlandırma çalışmaları hız kazanmıştır (Karaağaç, 2013, s. 9). Günümüzde bu çalışmalar meyvesini vermeye başlamış, Beydağı ağaçlandırma çalışmaları kapsamında dikilen fidanlar şehir merkezinden görünür hale gelmiştir.

1.1.4. Malatya İlinin Nüfusu ve Ekonomik Yapısı

Malatya'nın Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde bulunan 13 ilçesi ve 718 mahallesinde 2020 Yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre, 31 Aralık 2020 itibarı ile toplam 806.156 kişi yaşamaktadır. En büyük nüfus 331.911 kişi ile Yeşilyurt ilçesinde, daha sonra ise 303.226 kişi ile Battalgazi ilçesinde ikamet etmektedir. Aynı tarihte il nüfusunun ilçelere ve cinsiyete göre dağılımı şu şekildedir (URL.2):

Tablo 1. *Cinsiyete göre ilçe nüfusları* (URL.2)

İlçe	Nüfus	Erkek	Kadın
Akçadağ	28.709	15.479	13.230
Arapgir	10.028	5.122	4.906
Arguvan	7.315	3.716	3.599
Battalgazi	303.226	149.406	153.820
Darende	25.647	12.805	12.842
Doğanşehir	38.605	19.656	18.949
Doğanyol	3.932	2.015	1.917
Hekimhan	16.965	8.608	8.357
Kale	5.618	2.787	2.831
Kuluncak	7.513	3.791	3.722
Pütürge	13.663	6.737	6.926
Yazıhan	13.024	6.661	6.363
Yeşilyurt	331.911	164.827	167.084
Toplam	806.156	401.610	404.546

Doğu Anadolu Bölgesi'nde olan Malatya, geçiş güzergâhında olmasına rağmen, Cumhuriyetin ilk yıllarında, o dönemin önemli ulaşım ağlarının uzağında kalmıştır. Şehirdeki nüfusun 1933 yılında Sivas ile Malatya arasında açılan demiryolu ile birlikte hareketlilik kazandığı söylenebilir. Ulaşımın gelişmesine Malatya'daki uygun iklim koşulları da eklenince tarımın önemi artmış ve ekonomik açıdan hızlı bir gelişim dönemine girilmiştir. Bu durum da şehirdeki sosyal yaşamı güçlendiren bir etmen olmuştur (Akbulut, 2010, s. 119).

Malatya ilindeki ekonomik faaliyetlerin sektörel dağılımları ele alındığında, 2001 yılı verilerine göre, tarımın yüzde 13.3, sanayinin yüzde 27.7 hizmet sektörünün ise yüzde 59 oranında paya sahip olduğu görülmektedir (Gezer vd., 2011, 96). 2019 yılı TUIK verilerine göre ise, Malatya'da GSYH'nın yüzde 64.24'ünün hizmet sektörüne, yüzde 24,59'unun sanayi ve inşaat sektörüne, yüzde 11,18'inin ise tarım sektörüne dağıldığı görülecektir (URL.3).

Malatya'nın ekonomik yapısı incelendiğinde tarıma dayalı ekonomiden sanayiye dayalı ekonomiye hızlı bir şekilde geçiş dönemini yaşadığı görülecektir. Etkisini her geçen gün daha da arttıran bu sürece karşın, tarımın şehrin ekonomisi üzerinde hâlâ etkili olduğu da bir gerçektir. Tarım sektörünün il ekonomisi üzerinde önemli bir yere sahip olmaya devam etmesinin en önemli sebebi ise, Malatya'da yetiştirilerek dünyaya ihraç edilen kayısıdır (URL.3).

Özellikle 1960'lı yıllardan sonra dünya pazarına açılan Malatya kayısı dünya çapında bir marka haline gelmiş ve ilgi görmüştür. Bu durumun doğal bir sonucu olarak kayısı Malatya'da 60 bin ailenin geçim kaynağını teşkil etmektedir (Malatya İli Yerel Ekonomik Araştırma, 2007, s. 16).

Şehirdeki başlıca geçim kaynakları arasında meyvecilik, hayvancılık ve tahıl üretimi de sayılabilir. Madencilik bakımından demir, manganez, kursun, çinko, bakır ve toryum ile Türkiye imalat sanayinde önemli bir yerde bulunmaktadır (Sinanoğlu ve Sinanoğlu, 2012, s. 244).

1.1.5. Malatya İlinin Sosyo-Kültürel Yapısı

Tarihin her döneminde yeni düşüncelerin filizlendiği ve düşünce savaşlarının yaşandığı bölge olan Mezopotamya, insanlık tarihinin başladığı ilk yerleşim yeri olarak kabul edilmektedir. İnsanlığın yaklaşık olarak dokuz bin yıldır düşüncelerini çatıştırdığı ve mücadele içerisinde olduğu Mezopotamya'yı Batı'ya ve Orta Asya'ya bağlayan bir konumda bulunan Malatya, yeryüzünün bu ilk yerleşim alanının kapılarını dünyaya açmasına katkıda bulunmuştur. Birbirinden kültür, düşünce, inanç gibi yönlerle oldukça farklı olan toplumların mücadele alanı olan Malatya'da bu durum kültürel çeşitliliği arttıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Malatya İli Yerel Ekonomik Araştırma, 2007, s. 22).

Türkler, tarih boyunca birbirinden farklı kültür ve medeniyet çevreleriyle irtibat hâlinde bulunmuşlardır (Gömeç, 2018, s. 31). Malatya, coğrafi ve stratejik konumu nedeniyle bu irtibatın daima görünür olduğu Anadolu şehirlerindendir.

Malatya da ülkemizdeki birçok diğer kent gibi tarihin farklı dönemlerinde kültürel ve sosyolojik bazı dönüşümler yaşamıştır. Kentlerimizin demografik, ekonomik, kültürel ve sosyal yapılarını belirleyen bu değişim ve dönüşümlerin Malatya'da günümüzde de devam ettiği söylenebilir (Gezer vd., 2011, s. 36).

2011 yılında İbrahim Gezer koordinatörlüğü ve editörlüğünde hazırlanan ve “Malatya Vizyon 2023” adını taşıyan il gelişim raporunda kullanılan şu ifadeler, şehirdeki sosyal dokuya ışık tutması bakımından önemlidir:

“Doğu ile Batıyı, eski ile yeniyi, modernlik ile gelenekselliği bir arada yaşatan Malatya, Battal Gazi gibi tarihi kişilikleri, İsmet İnönü ve Turgut Özal gibi siyasi kişilikleri, Somuncu Baba ve Niyazi Mısri gibi manevi kişilikleriyle, şiirleri, türküleri, ozanları ve folkloruyla, semah ve halayıyla, tandır ekmeği, kâğıt kebabı, katmeri ve kömbesiyle tam bir kültür beşiğidir.” (Gezer vd., 2011, s. 36).

Cumhuriyet sonrası sanayileşmenin hız kazandığı ülkemizde birçok ilde olduğu gibi Malatya’da da şehirleşme yoğunlaşmıştır. Şehirleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan modern kent kültürüne geçiş süreci şehirde sosyal ilişkilerde, değer, inanç ve tutumlarda kimi değişimleri içinde barındıran bir süreç olmuştur. Aile yapısında kendisini gösteren bu değişimin şehirleşme hızına oranla daha yavaş kaldığı söylenebilir. Malatya’da çekirdek aile yapısına geçişin olduğu gözlenirse de aile üyelerinin birbirine bağlı olduğu ve köy ile bağlantının hâlâ devam ettiği bir yapının devam ettiği görülmektedir. Yaşlılar, bu yapıda kültürel değerlerin aktarımında ve eğitimde rol oynamaya devam etmektedirler. Köy sosyal yapısının şehirleşme ile kaybolmadığı kentte, akrabalık, hısımlık gibi kavramlar da varlığını sürdürmektedir (Malatya İli Yerel Ekonomik Araştırma, 2007, s. 15). Kültürel değerle örülü dini bayramlar, evlenme, sünnet gibi merasimler, köy ve mahalle kültürünün hâlâ canlı olarak varlığını sürdürdüğü Malatya’da, halk arasındaki dostluk ve samimiyeti pekiştirmiş, bunun yanında kaynaşmayı perçinlemiştir (Karaağaç, 2013, s. 12).

Türklerin İslamiyet’i kabul etmeden önceki dönemlerinden kalma birçok inanç, gelenek ve ayinleri yeni dinleri içerisine soktukları ve uygulamada da başarıya ulaştıkları söylenebilir. Pek çoğu Şamanizm’den gelen bu gelenekler, toplum içerisinde İslam dininin talimatlarıymışçasına yüzyıllardan bu yana sürüp gelmektedir (İnan, 2020, s. 207). Malatya’daki zengin halk kültürü incelendiğinde benzer izleri görmek mümkün olabilmektedir.

1.2. Şehir, Kültür ve Kimlik

Kültür kavramı sosyal bilimlerin birçok alanının inceleme sahasına giren bir terimdir. Bu özelliğinden dolayı olmalıdır ki hakkında birçok tanımlama yapılmış, kültür hakkında kimi zaman birbirinden farklılaşan görüş ve düşünceler ortaya atılmıştır.

Latince “toprağı işlemek” anlamında kullanılan kültür terimi, daha sonraları Batı dillerinde “yüksek umumi bilgi” anlamıyla Türkçeye girmiştir (Kafesoğlu, 2011, s.15). “Culture” kelimesinden türeyen sözcüğün Türkçeye “ekin” anlamıyla da girdiği (Güvenç, 1979, s. 96) görülse de terimin sonraları daha genel kavramları ifade edecek biçimde kullanımı yaygınlaşmıştır.

Kültür kavramının Türk Dil Kurumunun sözlüğünde karşılaşılan anlamı şu şekildedir:

“Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin.” (URL.4).

Kültür sözcüğü hakkında fikirlerini ifade eden ilim insanlarından biri de Ziya Gökalp’tir. Gökalp, kültür sözcüğü yerine önerdiği “hars” ifadesi için, “bir milletin dinî, ahlakî, hukukî, muakalevî, bedîî, lisanî, iktisadî, fennî hayatlarının ahenkli mecmuası” (Gökalp, 2018, s. 35) ifadelerini kullanmış ve hars kavramının medeniyet kavramı karşısındaki milliliğine vurgu yapmıştır

Kültürün birbirinden farklı alanlarda birbirinden farklı anlamlarda kullanıldığına dikkat çeken Bozkurt Güvenç, kavramın bilimsel anlamda uygarlığı, beşeri anlamda eğitim sürecinin ürününü, estetik anlamda güzel sanatları, maddi (teknolojik) ve biyolojik alanda ise üretme, tarım, ekin, çoğaltma ve yetiştirme anlamlarında kullanıldığını ifade eder (Güvenç, 1979, s. 98-99).

Toplumsal kimliğin meydana gelebilmesi için o toplumu oluşturan bireyler arasında mensubu oldukları topluma karşı bir aidiyet bilincinin olması gereklidir. Jan Assman, ortak bir simgesel sistemin kullanımının sosyal aidiyet bilinci oluşmasında önemli bir yer ifade ettiğini söyler ve bu simgesel sistemin aslında kültürü ifade

ettiğini savunur (Assman, 2018, s. 148-149). Assman'ın konu hakkındaki düşünceleri şöyledir:

“Toplumsal kimlik olarak adlandırdığımız sosyal aidiyet bilinci, ortak bir dilin konuşulması ya da daha genel bir ifade ile ortak bir simgesel sistemin kullanımı ile ulaşılan ortak bilgi ve belleğe katılıma dayanır. Burada önemli olan kelimeler, cümleler ve metinler değil gelenekler, danslar, örnekler, işlemler, giysiler ve dövmeler, yeme ve içme, anıtlar, resimler, coğrafyalar, yol ve sınır işaretleridir. Ortaklığı belli eden her şey gösterge olabilir. Dilin araçsallığı değil, simgelerin işlevi ve gösterge yapısı önemlidir. Simgelerle gösterilen bu ortaklığın tamamını “kültür” daha doğrusu “kültürel sistem” olarak adlandırmak istiyoruz.” (Assman, 2018, s. 148-149).

Kültürün varlığını sürdürebilmesi için töre, örf, âdet, gelenek gibi değerlerin beslediği yapının korunması elzemdir. Toplumu meydana getiren insanlardaki sorumluluk duygusu da yine kültürün var olabilmesi için gereklidir (Eker, 2019, s. 479). Halkın içerisinde varlığını sürdüren, onun fertlerinin yaşamlarıyla şekillenip vücut bulan kültürün, halk kültürü olarak isimlendirilebileceği değerlendirilmektedir. Bu kültürün oluşumu ve gelecek nesillere aktarımı ise, toplumların millet olarak varlıklarını devam ettirebilmeleri noktasında önemlidir. Dünya üzerinde gelişmiş konumda sayılan ülkelerde halk kültürünü oluşturan unsurların tespiti ve aktarımını amaçlayan çalışmalar ile bu yönde çalışmalar yapan kurum ve kuruluşların fazlalığı, belirtilen öneme vurgu yapan göstergelerdendir.

Her kavim ve hatta kabile, diğer kavim ve kabilelere karşı sürekli olarak kendi ayırıcı özelliğini hissetmiş ve genellikle de kendinin daha üstün olduğunu iddia etmiştir. Bu hissin ve iddianın milliyet fikrinin oluşmasına temel teşkil ettiği söylenebilir (Akçura, 2015, s. 16). Kültür, toplulukların birbirlerine karşı üstünlük kurabilmek için araç olarak kullandığı bir kavram olmuş ve tarih boyunca güçlü devletler, kendi kültürlerini diğer toplumlar üzerinde egemen kılmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, varlığını devam ettirmek isteyen milletlerin öncelikle kültürel varlığını koruması ve gelecek nesillere aktarması hayati önemdedir.

Weber'in, “bir evler topluluğuna sahip olmasının yanı sıra, kendisine ait toprağa dayalı mülkiyeti, gelir ve giderlerden oluşan bir bütçesiyle aynı zamanda iktisadi birliğe sahip bir birim” (Weber, 2003, s. 94-95) olarak tanımladığı kent, kültürel dokusunu oluşturan unsurlar ile çeşitli düzeylerde bir ilişki içerisinde.

Bir şehrin kimliğini oluşturanın onun kültür varlığı, kültürüne katkıda bulunanın da kentin kimliği (Keleş, 2007, s. 14) olduğu düşünüldüğünde, kentin

kültürel varlığını oluşturan unsurlarla kurduğu ilişkinin sürekliliği ortaya çıkacaktır. Kent kültürünü oluşturan unsurlar arasında sayılabilecek birçok faktörden biri de; çevrenin somut ve soyut bilgilerin birikimi ile oluşan zihindeki temsili (Eraydın, 2016, s. 832) olarak tanımlanabilecek imge kavramıdır. Kentle bütünleşen ve kentin adı duyulduğunda insanların zihinlerinde beliren kent imgeleri, kentin kültür hayatının teşekkülünde pay sahibidir. Bu imgeler, bazı durumlarda kentteki önemli bir mimari eser olabilirken bazı durumlarda kentte yetiştirilen bir tarım ürünü veya o kentli olduğu bilinen önemli bir tarihi şahsiyet olabilir.

Kent kimliği, uzun zaman içinde yaşanan her türlü değişim ve dönüşümün gölgesinde oluşan bir kavramdır. Bu bağlamda kentin, sadece kendi kimliğine değil aynı zamanda ait olduğu toplumun kimliğine de sahip olduğu, ondan etkilendiği ve onu etkilediği görülecektir (Güleç Solak, 2014, s. 34). Dolayısı ile kent imgelerinden beslenerek oluşan kent kültürü, kent kimliğinin oluşumuna katkı sunan unsurlardan biri olarak değerlendirilebilecektir.

Kentin kimliği ve kültürü, birçok disiplin tarafından incelenebilen kavramlardır. Bu disiplinlerden biri de, Türkçeye halk bilimi olarak çevrilebilecek olan folklor disiplinidir. Folklor terimini ilk kez kullanarak halk edebiyatı ve halk “antikite”leri konularındaki ürünleri inceleyecek bilim dalına bu adın verilmesini öneren kişi, İngiliz William J. Thoms’dur (1803-1885). Thoms’un Athenaeum ismini taşıyan dergide yayımlanan mektubunda önerdiği bu kelime, folk (halk) ve lore (bilim) sözcüklerinin birleşiminden oluşur (Örnek, 2000, s. 15). Folklor, kültürü yansıtan bir terimdir ve toplumların eğitilmesinde önemli bir role sahiptir. Bu rol, kuşaktan kuşağa aktarılarak toplumu oluşturan fertlerin kabul edilmiş toplumsal normlara uyum sağlamasını sağlar (Bascom, 2010, s. 83).

Halkı en az bir ortak unsuru paylaşan bir grup insan (Dundes, 1997, s. 75), olarak tanımlayan Alan Dundes, halk biliminin hangi biçimleri içerdiği noktasında şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

“Folklor şu biçimleri içerir: mitler, efsâneler, masallar, fıkralar, atasözleri, bilmeceler, şarkılar, tılsımlar, kutsamalar, beddualar, küfürler, yeminler, hakâretler, ağız dalaşları, sataşmalar, takılmalar, kadeh kaldırmalar, tekerlemeler, selâmlama ve vedâlaşma kalıpları (sonra görüşürüz gibi). Folklor, bütün bunların yanı sıra, halk sanatı, giyim-kuşam, halk dansı, halk tiyatrosu, halk inancı (ya da batıl inanç), halk hekimliği, halk enstrümantal müziği, halk şarkıları (ninniler, balladlar gibi), halk dili

(argo gibi), halk benzetmeleri (meselâ yarasa gibi kör), halk mecazları ve adları (lâkaplar ve yer adları gibi.) da içerir.” (Dundes, 1997, 76).

Avrupa’daki folklor çalışmalarının kökeni, İstanbul’un Türkler tarafından alındığı 15. yüzyıla dek ulaşmaktadır. 19. yüzyıla kadar çeşitli aşamalardan geçen çalışmalar bu tarihten itibaren de meyvesini vermeye başlamıştır. Ülkemizde ise folklorun bir disiplin olarak tanımlanacağı yazılar Avrupa’dan yaklaşık olarak 150 yıl sonra 1913-1914 yıllarında yazılmaya başlanacaktır (Oğuz, 2019a, s.14). Özkul Çobanoğlu’nun naklettiğine göre; Dursun Yıldırım’ın 1983 yılındaki tespitleri Türkiye’deki folklor hareketlerinin başlangıç tarihine dikkati çeker. Yıldırım, Türkiye’de 1900’lü yılların başlarında başlayan folklorun bir ilim şubesi olarak ortaya çıkması olayını, aynı dönemde gelişmeye ve yayılmaya başlayan Türkçülük hareketi ile organik bir bağa sahip olmasına bağlamaktadır (Çobanoğlu, 2019, s. 47).

Türkiye’de kentleşmenin hızlı ve etkili bir biçimde varlığını göstermeye başladığı son yıllarda, kent kimliği ve kent kültürü kavramları halk bilimcilerin önüne daha sık çıkan iki kavram olmuştur. Kent kültürünü meydana getiren birleşenlerin birçoğunun folklorun ilgi alanına giriyor olması, bu durumun ortaya çıkmasının sebeplerinden olarak değerlendirilebilir.

BÖLÜM II

BULGULAR VE TARTIŞMA

2.1. Coğrafi İşaret Kavramı

İklim ve bitki örtüsü yönünden birbirinden farklı özelliklere sahip bölgelere ayrılmış bulunan ülkemizin her bölgesinde çeşitli tarım ürünlerinin dikim, bakım, hasat ve pazarlama süreçlerinin yapıldığı görülmektedir. Bu ürünlerin bazıları geniş bir alanda üretilirken bazıları ise üretildikleri bölgenin toprak, iklim, su, bitki örtüsü gibi özellikleri sebebiyle çok daha sınırlı bir alanda üretilmektedir. Üretim alanları sınırlı olan tarım ürünleri, üretildikleri bölgeler için büyük önem taşımakta ve o bölgeyle birlikte anılmaktadırlar.

Coğrafi işaret kavramının önemi ise burada ortaya çıkmaktadır. Üretiminin sınırlı bir bölgede yapıldığı bir ürünün hangi bölgede üretildiğinin belirlenmesi, ürünün ortaya çıkmasında etkili olan tüm paydaşların yararına gelişecek bir süreci de beraberinde getirecektir.

Coğrafi işaretleme sistemi, kentlerin özgünlüğünü vurgulayan önemli araçlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Özgünlük ve farklılıkları belirleyen bir yöntem olan coğrafi işaretleme sisteminin ekonomik ve kültürel işlevlerinin olduğu da değerlendirilebilir (Avcı, 2021, s. 263).

Türk Patent Enstitüsü, coğrafi işaret kavramını, “*Belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından kökenin bulunduğu yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş ürünü gösteren işaret*” (URL.5) olarak tanımlamaktadır.

Coğrafi işaret kavramını, bir ürünün, belirli bir yöreyle özdeşleşmiş olması, bazı özelliklerinin veya özelliklerinin tamamının yetiştirildiği bölge ile ilişkili olması ve bu yönüyle de tüketicinin gözün de bir bilinirliğe ve kaliteye sahip olması (Tepe, 2008, s. 5) olarak tanımlamak mümkün olabilecektir.

Bir ürünün ulusal veya uluslararası kurum ve kuruluşlarca coğrafi işaret belgesini alabilmesi için, ürünün diğer ürünlerden ayırt edilebilmesini sağlayan özelliklerinin yetiştirildiği bölgeden kaynaklandığının belirlenmiş olması gerekir. Örneğin, Malatya kayısının coğrafi işaret belgesi almasının nedeni; tadının, aromasının veya şeklinin oluşmasında Malatya ilinin iklimi, coğrafyası, toprak yapısı gibi özelliklerinin doğrudan bir etkiye sahip olması olmalıdır.

Coğrafi işaretlerinin menşe adı veya mahreç işareti olarak tescil edildiği görülmektedir. Ürünün bütün veya esas niteliklerinin belirli bir bölgeye ait doğal ve beşeri unsurlardan kaynaklandığı ve ürünün üretim, işleme gibi işlemlerinin tamamının sınırları belirlenmiş alanın içerisinde yapıldığı durumlarda menşe adı verilmektedir. Mahreç işareti verilirken, ürünün yine yöreyle özdeşleşmiş olması gerekirken üretim sürecindeki işlemlerin en az birinin belirlenmiş coğrafi alan içerisinde gerçekleşmiş olması yeterlidir. Bu bağlamda menşe adı olarak tescil edilen coğrafi işaretlerin kaynaklandığı yöre ile bağlarının çok kuvvetli olduğunu söylenebilir (URL.5).

2.1.1. Malatya Kayısının Coğrafi İşaret Belgesi Alma Süreci

Malatya kayısı, hem Türk Patent ve Marka Kurumundan hem de Avrupa Birliği'nden coğrafi işaret belgesi alarak, ulusal ve uluslararası ölçekte yetkili kuruluşlar nezdinde rüştünü ispat etmiş önemli bir tarım ürünüdür.

Malatya kayısının coğrafi işaret alım sürecinin, 31.07.2000 tarihinde Türk Patent ve Marka Kurumuna yapılan başvuru ile başladığı görülmektedir. Kurum, yaptığı değerlendirmeler neticesinde, 28.01.2001 tarihinde Malatya kayısını menşe adı olarak tescil etmiş ve coğrafi işaret belgesi vermiştir (URL.6). Malatya kayısına Türk Patent ve Marka Kurumunca coğrafi işaret belgesi verilirken menşe adı olarak tescilinin uygun görülmesi, ürün ile yetiştirildiği bölge olan Malatya arasındaki bağın ne denli kuvvetli olduğunu gösteren bir işaret olmuştur.

Sınai mülkiyet hakları kapsamında olan coğrafi işaretlerin ülkemizde gerçekleştirilen tescilleri sadece Türkiye sınırları içerisinde geçerli olmaktadır. Benzer bir korumayı farklı ülkelerde de elde edebilmek için uluslararası koruma sağlayan sistemler kapsamında başvuruda bulunulması gerekmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinin tamamında bu korumayı sağlayan coğrafi işaret belgesi verilebilmesi için Avrupa Komisyonuna başvuru yapmak mümkündür. Ülkemizden bu başvurunun yapılabilmesi için ürüne öncelikle Türk Patent ve Marka Kurumunca coğrafi işaret belgesi verilmesi zorunluluğu vardır (URL.7).

Malatya kayısının ulusal ölçekte fikri ve sınai haklarını güvence altına alındıktan sonra Avrupa Birliği nezdinde coğrafi işaret belgesi alabilmek için başvuruda bulunulmuş ve nihayetinde 7.7.2017 tarihinde Malatya kayısı Türkiye'nin Avrupa Birliği nezdinde coğrafi işaret belgesine sahip üçüncü ürünü olarak kayıtlara geçmiştir (URL.8). Çalışmamızın yapıldığı tarihte ise ülkemizin Avrupa Birliği nezdinde coğrafi işaretli ürün adedi, yedidir.

Malatya kayısının sınai mülkiyet haklarının yetkili kurumlarca verilen coğrafi işaretlerce korunmaya başlamasından sonra kayıdan üretilen çeşitli ürünler hakkında da benzer başvurular yapıldığı görülmektedir. Bu başvurulardan biri de Malatya kayısı çekirdeği hakkında yapılmış ve Türk Patent ve Marka Kurumu, ürüne, 15.10.2020 tarihinde coğrafi işaret tescil belgesi verilmiştir (URL.9).

2.2. Malatya Kayısı Hakkında Genel Bilgiler

Çalışmanın kayısı hakkında genel bilgilerin verildiği bu bölümünde, kökeninin yüzyıllar öncesine dayandığı bilinen bu meyvenin dünyada ve Malatya'daki tarihi gelişimi ele alınmıştır. Bölümde ayrıca kayısının dikim, bakım ve hasat süreçleri ile ilgili teknik bilgilere de yer verilmiş, Malatya'da yetiştirilmekte olan kayısının türlerine değinilmiştir. Dünya kayısı üretiminde Malatya şehrinin konumunun tespit edilmeye çalışıldığı başlığın ardından, değeri son yıllarda giderek artan ve ülkemiz için önemli bir ihraç ürünü hâlini alan Malatya kayısının pazarlama ve saklama koşulları hakkında bilgi verilmiştir.

2.2.1. Kayısının Dünyada ve Malatya'daki Tarihçesi

Kayısının kökeni konusunda yapılan araştırmalar ele alındığında bilim insanlarının çoğunun, kayısının anavatanı olarak Çin ve Orta Asya'yı gösterdikleri görülmektedir. Kayısının Orta Asya'dan Kuzey Çin'e kadar uzanan geniş bir coğrafyanın doğal bitkisi olması ve günümüzde dahi adı geçen bölgelerde kayısı ormanlarına rastlanılması bu görüşü destekleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Asma, 2021, s. 14).

Bahsedilen bölge Türklerin ilk anayurdu olan Doğu Türkistan'ı da kapsamaktadır. Orta Asya'dan çeşitli nedenlerle Anadolu'ya göç eden Türklerin, kayısıyı da beraberlerinde getirdikleri söylenebilir (Asma, 2021, s. 14).

Günümüzden yaklaşık olarak 3500 yıl öncesinden kalan ve Hititlerin başkenti Boğazköy'de bulunan tabletlerde Anadolu'da kayısı yetiştiriciliği yapıldığından söz edilmekte ve Tiupatara isimli bir Hititlinin bahçesindeki kayısı ağaçlarından söz edilmektedir (Asma, 2021, s. 24). Bu bilgi, kayısının bir diğer adı ile mişmişin Anadolu'daki tarihi hakkında fikir verebilmesi bakımından kıymetlidir.

Malatya'da kayısının durumu ile ilgili ilk yazılı kaynaklara 1655 yılında rastlanılmaktadır. Ünlü seyyah Evliya Çelebi, o yıl yaptığı gezisinde 53 bin kişinin yaşamış olduğu şehirde 7.800 meyve bahçesi ve 7 çeşit de kayısı olduğundan söz eder. Çelebi'nin o dönemde Malatya'daki kayısı çeşitlerini, kırmızı, sarı, beyaz, sulu ve etli olarak sınıflandırdığı görülmektedir (Ünal, 2010, s. 11).

Kayısının Malatya'daki geçmişine dair bir başka yazılı kaynak ise, Alman Genelkurmay Başkanlığı da yapmış olan ve Osmanlı askerlerine çağdaş eğitim verme göreviyle 1838 yılında Malatya'ya giden Alman Helmuth Von Moltke'nin hatıraları sayılabilir. Moltke, 1838 yılının Malatya'sını anlatırken kayısı, ceviz, erik, armut, dut ağaçlarıyla dolu Aspuzu'dan büyük bir övgüyle söz eder (Ünal, 2010, s. 12).

3 Temmuz 1930 tarihinde Malatya'nın haftalık yayın yapan gazetesi olan Yeni Malatya gazetesindeki bir haber yazısı da ilgi çekicidir. Habere göre, şehrin eski belediye başkanlarından olan Hacı Abdi Oğullarından Hasan Bey'in bahçesinde bir tanesinin 23 dirhem, 16 tanesinin ise bir okka geldiği söylenen kayısılar bulunmaktadır (Ünal, 2010, s. 12). Bu kayısı, daha sonraları Malatya kayısı türlerinden biri olacak ve özellikle sofralık olarak üretilecektir. Bu türe, haber

yazısında adı geçtiği üzere ilk üreticisi olan Hasan Bey'in adı verilecektir. Bugün Malatya'da üretilen ve yaş kayısı olarak tüketilen kayısıların bir kısmı, şehirdeki varlığı 1930 yılının gazetelerinde yazılı olan Hasanbey kayısıdır.

Özellikle Evliya Çelebi'nin 1655 yılındaki yazıları, kayısının Malatya ilinde en azından yüzyıllardan bu yana yetiştirildiğini gösteren yazılı bir kanıttır. O tarihlerden bu yana, kayısı Malatya ve çevresi için daima önemli bir ürün olmuş, günümüzde ise bu önem giderek artmıştır. Buna bağlı olarak şehirde dikilen kayısı ağacı sayısının her yıl giderek arttığı ise yapılan araştırmalarda ortaya konulmaktadır.

2.2.2. Kayısının Dikim, Bakım ve Hasat Süreçleri

Malatya'da kayısı üretimi arttıkça meyvenin dikim, bakım ve hasat süreçleri planlanırken bilimsel çalışma ve yöntemlerden daha fazla faydalandığı görülmektedir. Fırat Kalkınma Ajansı, Kayısı Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü gibi kurumlarca bilimsel verilere dayalı olarak hazırlanan raporların kayısı üretiminde bilimsel yöntemlerin kullanımı noktasında Malatyalı çiftçilere kaynaklık ettiği söylenebilir. Bu başlık altında, kayısının dikiminden hasadına kadarki yolculuğu ele alınmıştır.

Dikim

Kayısı bahçesi olarak planlanan arazinin konumu, eğimi, rüzgâr alma durumu gibi özellikleri, fidanların tutup tutmamasını ve ağaçların gelecekte vereceği ürün miktarı ve kalitesini doğrudan etkileyen faktörlerdendir. Kayısı ağacı taşlı toprağı seven bir bitkidir. Dolayısıyla arazinin kısmen taşlı olması, faydalı olabilir. Ayrıca arazinin hafif meyilli olması da ağaçların verimlerini olumlu yönde etkileyecek bir faktördür. Dikim yapılacak arazinin rüzgâr alma durumu önemlidir. Rüzgâr etkisine açık arazilerde yapılan dikimler, istenilen sonuçları vermez (K.24, K.27).

Malatya'da kayısı bahçesi olarak planlanan arazi sonbaharda sürülür ve bir sonraki yıl aynı mevsime kadar bekletilir. Fidan dikimi ise sonbaharda yaprakların dökülmesinden hemen sonra başlar ve ilkbaharda çiçek tomurcukları ortaya çıkmaya başlayıncaya kadar devam eder. Dikim işleminin ardından kayısının yanına bir herək

dikilir ve ip bağlanır. Birkaç kova can suyu verilerek fidan dikimi sona erdirilir (Asma, 2021, s. 72).

Kayısı, normal şartlar altında yılın belli dönemlerinde sulanarak yetiştirilmesi gereken bir ürün olmakla beraber, yetiştiriciliğinin tarihsel sürecine bakıldığında, bazı dönemlerde susuz olarak yetiştirilmesine dair çeşitli denemelerin yapıldığı da görülmektedir. Çalışmanın hazırlandığı 2021-2022 yılları, ülkemizde küresel iklim değişikliğinin etkisini giderek arttırdığı bir dönem olmuştur. Yağış rejimindeki düzensizlik; don, fırtına gibi afetlerin yoğun ve zamansız olarak görülmeye başlaması gibi faktörler, Malatyalı kayısı üreticisini atalarının susuzluk zamanı uyguladığı yöntemlerle kayısı dikmeye itmiştir.

Kaynak kişi Mustafa Koçyiğit, 2020 yazında Malatya'nın Hekimhan ilçesine bağlı Güzelyurt mahallesinde oluşturduğu yeni kayısı bahçesine diktiği 223 kayısı fidanını, sadece ilk yıl sulayacağını ve susuz kayısı üretimini deneyeceğini ifade etmiştir. Buna göre, kayısı fidanları normal zamanında dikilir ve ilk yıl toplamda 3 kez sulaması yapılır. İkinci yıl sulama zamanı geldiğinde, kayısı bahçesi sürülerek toprağı havalandırılır. Bu havalandırma işlemi, sulu kayısı yetiştiriciliğinde sulama zamanı ne zamansa, aynı zamanda sürekli olarak yapılır. Susuz kayısı üretiminde, kayısı fidanına sadece ilk yıl su verilmesi kritik öneme sahiptir. Aksi bir durumda suya alışan kayısı, köklerini toprağın derinliklerine ulaştıramaz ve su ihtiyacını kendi başına karşılayamaz. Neticede kurur. Susuz kayısının meyvesi, sulama işleminin yapıldığı kayısı bahçesindeki ağaçların meyvesine göre bir miktar daha küçük ve etsiz olur. Son yıllarda köy ve mahallelerde sulama konusunda yaşanan güçlük ve sıkıntılar, meyvede oluşabilecek bu durumun çiftçi tarafından göz ardı edilmesine sebep olmakta ve yeni dikilen fidanlar hızla susuz olarak yetiştirilmeye çalışılmaktadır (K.2).

Bakım

Kayısı üretiminde kaliteli bir ürünün devamlı olarak elde edilebilmesi kayısı ağacının yıllık bakımlarının düzenli olarak yapılması ile doğrudan ilgilidir. Kayısı bahçesinin bakımları sulama, budama, toprak işleme, gübreleme, hastalık ve zararlılarla mücadele gibi unsurları barındırmaktadır (Asma, 2021, s. 74-84).

Sonbahar mevsiminde toprak 15-20 santimetre derinliğinde, ağaç köklerine zarar vermeden sürülmelidir. Sulama sayısı ve zamanı üzerine toprak ve iklim şartları, sulama sırasında verilen su miktarı, arazinin eğimi ve ağaçta ki ürün miktarı etkilidir. Bu sayı, o yılki iklim koşullarına göre arttırılıp azaltılabilir. Kayısı bahçesinin gübrenmesi işlemi, yapılacak toprak analizlerine göre damlama su sistemi ile birlikte yapılır. Azotlu, fosforlu ve potaslı gübreler, kayısı bahçelerinin gübrenmesi sırasında kullanılan gübre türlerindendir. Kayısı bahçelerinde yapılması gereken bir diğer bakım işlemi ise, budamadır. Dikim budaması, şekil budaması, mahsul budaması ve seyretme amacıyla yapılan budamalar, kayısı ağaçlarına yapılan budama türlerindendir (Koçal, 2011, s. 5-7). Budama işlemi ile kayısı ağaçlarından elde edilen mahsul arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Doğru bir şekilde budanmış bir kayısı ağacından elde edilen ürün, daha biçimli ve olması gerektiği gibi olur (K.2).

Hasat

Malatya ve çevresinde kayısı hasadını yaz aylarına yayılan bir süreci kapsamaktadır. Haziran ayında şehrin görece daha alçak ve su kaynaklarına daha yakın olan bahçelerinde başlayan kayısı hasadı, Malatya'nın yüksek rakımlı bölgelerinde eylül ayına kadar sürmektedir.

Kayısı meyvelerinin tümü ağaç üzerinde aynı zamanda olgunlaşmadığından hasat kademeli olarak yapılmaktadır. Ağaçta önce üst dallardaki meyveler, sonra orta dallardaki, en son ise alt dallardaki meyveler olgunlaşır. Hasat da bu olgunlaşma sırasına göre normal olarak üç defada yapılır. Bu sayı bazı durumlarda artabilmektedir. Genel olarak sofralık ve konservelik kayısılar sert olgun, kurutmalık kayısılar tam olgun, yakın pazara gönderilecek kayısılar ise bu iki olgunluk derecesi arasında hasat edilir (Koçal, 2011, s. 8).

2.2.3. Malatya Kayısının Türleri

Malatya'da yetiştirilen kayısıları renk, şekil, koku, tat, kullanım alanı gibi özelliklere göre sınıflandırabilmek mümkündür. Bölgede yetiştirilen kayısıların büyük bir kısmının kuru kayısı olarak kullanılabilecek türlerden seçildiği görülse de aşağıda sayılan türler, az ya da çok, Malatya kayısı bahçelerini süslemektedirler.

Malatya’da yetiştirilen kayısıların hangi türde olduğuna dair yapılan çalışmalarda, çeşitlerin %73’ünü Hacıhaliloğlu, %17’sini ise Kabaası türünün oluşturduğu görülmüştür. Geriye kalan kısım ise Hasanbey, Çataloğlu, Soğancı gibi türlerden oluşmaktadır (Ünal, 2010, s. 14).

Hacıhaliloğlu

20. yüzyılın başlarında, şehrin 12 km kuzeydoğusunda bulunan Hacıhaliloğlu çiftliğinde bir seleksiyon sonucu bulunan (Ünal, 2010, s. 14) tür Malatya’nın en önemli kurutmalık kayısı türü olarak öne çıkar. Malatya’daki kayısı ağaçlarının yaklaşık %60-65’lik kısmını oluşturan Hacıhaliloğlu türünde ağaçlar yüksektir. Meyvelerinin iriliği orta olup, şekilleri oval ve simetriktir. Güneşe bakan tarafları kırmızı, diğer kısımları sarı renkli olan türün meyve ağırlığı 25 ile 35 gram arasında değişir. Malatya’da Hacıhaliloğlu kayısının hasat zamanı ise genellikle temmuz ayının ikinci haftasından itibaren (Asma, 2021, s. 122).

Kabaası

Son zamanlarda Malatya ve civarında geniş bir alanda ekilmeye başlanan Kabaası, Malatya’da ağaç sayısı baz alındığında Hacıhaliloğlu kayısı çeşidinden sonra en çok yetiştirilen kayısı türü olarak öne çıkmaktadır. Ağaçlarının yapısı dik, orta büyüklükte ve kuvvetli gelişmektedir. Verimlilik açısından ağaç türü orta düzeydedir. Meyve orta irilikte, sarı renkte, 35-40 gram arası bir ağırlıkta, oval bir şekildedir (Gülbüz, 2021, s. 4).

Hasanbey

Şehrin ilk belediye başkanı Hasan Demirkök’ün bahçesinde bulunan türün ilk ortaya çıktığı tarih 1930’dur. İri meyveli ve nakliyeğe uygun olması gibi sebeplerden dolayı sofralık olarak yetiştirilmektedir. Erkenci bir tür olan Hasanbey kayısının ağaç şekli yayvandır. Kuvvetli bir şekilde büyür ve dalları sarkıktır. Meyve şekli olarak uzun ve iri olup, sert dokulu ve tatlıdır. Türün hasadı Malatya şehrinin koşullarında haziran ayının son haftası ile temmuz ayının ilk haftalarında yapılmaktadır (Asma, 2021, s. 124).

Soğancı

Verimi orta derecede olan bir kayısı türüdür. Ağaç çeşidi dik ve iridir. Meyvelerinin ağırlığı 28-38 gram arasında değişmektedir. Soğancı türündeki kayısının fiziksel özelliği yuvarlak olması ile et ve kabuk renginin sarı olmasıdır. Meyvenin eti sert dokulu ve tatlıdır. Çekirdeği meyve etine yarı yapışık olup tatlı ve şekil olarak yuvarlaktır. Meyvelerinin fiziksel özelliği gösterişli ve parlak olduğundan son yıllarda sofralık kullanımı giderek artmaktadır (Gürbüz, 2021, s. 4).

Çataloğlu

Kurutmalık olarak yetiştirilen türün meyve ağırlığı 25 ile 35 gram aralığında olup, ağaçları verimlidir. Ağaç gövdesi gri renkte ve dalları aşağı doğru sarkıktır. Orta irilikteki meyvesi sarı renklidir ve simetrik iki parçadan oluşur. Hasat zamanı, temmuz ayının birinci ve ikinci haftalarında (Asma, 2021, s. 127).

Çöloğlu

Malatya’da hem sofralık hem de kurutmalık olarak üretilen kayısı çeşitlerindendir. Meyveleri 25-30 gram ağırlığında olan çöloğlu, yuvarlak şekilli, hoş kokulu ve güzel aromalıdır. Kabuk şeklinde kurutulmaya uygun olan tür, reçel ve marmelat yapımı için de uygundur (Asma ve Birhanlı, 2004, s. 16).

2.2.4. Malatya Kayısı Üretimi ve Türkiye ile Dünyadaki Yeri

Kayısının Malatya ve dünyadaki üretim miktarları incelendiğinde, konunun yaş kayısı üretimi ve kuru kayısı üretimi olmak üzere iki ayrı başlıkta değerlendirilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Kayısı üreticisi ülkelerden Fransa, İspanya, İtalya, Macaristan ve Yunanistan taze kayısı ihracatçısıyken Türkiye, Avustralya, İran ve Orta Asya ülkelerinin daha çok kuru kayısı ihracatında ön plana çıktıkları görülmektedir. Güney Afrika, Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan ve Romanya ise kayısıyı konserve haline getirdikten sonra ihraç eden ülkeler olarak sayılabilir (Ünal, 2010, s. 16).

Türkiye uzun süredir yaş ve kuru kayısı üretiminde dünyada lider konumda bulunmaktadır. Son yirmi yılda dünya geneli kayısı üretiminde ciddi bir artış meydana gelmemiş ve üretim 3-4 milyon ton arasında değişmiştir. 2019 yılı verilerine göre, dünya genelindeki 4.084 bin tonluk kayısı üretiminin 847 bin tonu Türkiye’de üretilmiştir. Dünya kayısı üretiminde ülkemizi Özbekistan, İran, İtalya gibi ülkeler takip etmektedir (Asma, 2021, s. 142-143).

Kuru kayısı üretiminde de ülkemiz birinci sırada olmakla birlikte, yaş kayısıya göre üretim oranının çok daha yüksek olduğu görülmektedir. 2017 yılında tüm dünyada üretilen 212 bin ton kuru kayısının %68,4’lük bir kısmına karşılık gelen 145 bin tonu Türkiye’de üretilmiştir (Asma, 2021, s. 148).

Türkiye’de toplam kayısı meyve alanı yıllar itibari ile artış göstermektedir. 2018 yılına gelindiğinde kayısı ağacının dikili olduğu alanların toplam büyüklüğünün 1.257.559 dekara ulaştığı görülecektir. Ülke genelinde Toplam kayısı üretim miktarı, yıllara göre değişmektedir. 2018 yılında 750.000 ton kayısı üretimi gerçekleşmiş, ağaç başına verim son olarak 45 kg olarak gerçekleşmiştir. Malatya taze kayısı üretimi Türkiye genel üretimi ile paralel bir seyir izleyerek 2014 yılında 267.733 ton olmuş, 2018 yılında ise bu rakam % 3.82’lik bir artış ile 409.646 tona ulaşmıştır (Gürbüz, 2021, s. 13-14).

2.2.5. Malatya Kayısının Pazarlama Yolları ve Koşulları

Malatya’da üretilen kayısının büyük bölümü kurutularak pazarlanmaktadır. Kurutulmuş kayısının ekonomik değerinin daha yüksek olması ve uzun bir süre bozulmadan kalabilmesi, kayısının pazarlanması sürecinde çiftçilerin bu yönde hareket etmesine sebep olmuştur.

Dünya yaş kayısı ihracatında %8’lik bir paya sahip olan Türkiye’de söz konusu kuru kayısı olduğunda bu oran %80’lere çıkmaktadır. Dünya kuru kayısı üretiminin tartışmasız lideri olan Türkiye’de elde edilen kuru kayısının tamamına yakını ihraç edilmektedir. Malatya ilinin Türkiye taze kayısı üretiminin yaklaşık %55’ini kuru kayısı üretiminin ise %85’ini karşıladığı düşünüldüğünde şehrin tek başına dünya yaş kayısı üretiminin %11’ini, kuru kayısı üretiminin ise %70’ini karşıladığı görülmektedir (Ünal, 2010, s. 25-26).

Dünya kayısı üretimi noktasındaki öneminin yukarıda sunulan verilerle de anlaşılacağı Malatya'nın, bu ürünün pazarlama ve fiyatının belirlenmesi sürecinde yeteri kadar aktif rol alamadığı bilinen bir gerçektir. Üreticiden son tüketiciye kadar uzanan pazarlama sürecinde perakende satış noktalarındaki fiyat ile kayısının bahçeden çıktığı fiyat arasındaki makas açıktır. Bu makasın önüne geçme adına çeşitli faaliyetler yürütülmektedir. 2020 yılında Malatya'da açılan Kuru Kayısı Lisanslı Depo bu faaliyetlerin somut bir sonucu olarak göze çarpmaktadır.

Malatya kayısının yurt dışı pazarlama yolları izlendiğinde, üreticiden çıkan kayısının aracı ve tüccarlar vasıtasıyla ihracatçı firmaya ulaştığı bu firmadan ise yurt dışı ithalatçı firmaya geçtiği görülmektedir. Yurt dışı ithalatçı firmadan yurt dışı perakendecilere satılan kayısı son olarak yurtdışı tüketiciye ulaşmaktadır (Ünal, 2010, s. 34).

2.3. Kayısının Malatya Halk Kültürü Üzerindeki Etkisi

Türk milleti, yüzyıllardan boyunca atlı göçebe bir hayat tarzını benimsediğinden dolayı tabiatla daima iç içe olmuş bir topluluktur. Tabiatla olan bu birliktelik, tabiattaki çeşitli unsurların bazı özellikleriyle Türk milleti tarafından, kültürünün bir parçası olarak görülmesine zemin hazırlamıştır. Doğumdan ölüme kadar hayatın her anında görmenin mümkün olduğu bu etkinin (Şimşek, 2008, 193) Malatya halk kültüründe en görünür olduğu örnekler ise, kayısı meyvesi ile halk kültürü arasındaki ilişkide kendini göstermektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, ilin ekonomisine sunduğu katkı neticesinde Malatya için her bakımdan önemli bir konumda bulunduğu görülen kayısının, şehrin kültür hayatı üzerindeki izleri ele alınmıştır. Başlıklar halinde sunulan bölümde, yazılı ve sözlü kaynaklardan elde edilen bulgulardan derlenen örnekler, birçoğu tarafımızca çekilmiş olan fotoğraflar ve görsellerle desteklenerek sunulmuştur.

Asırlardan bu yana Malatya ilinde yetiştirildiği bilinen bu meyvenin, şehirdeki adlandırmalardan halk edebiyatı ürünlerine kadar geniş bir alanda halk kültürüne etki ettiği, yapılan araştırmalarda açık olarak ortaya konulmuştur. Çalışmanın bu bölümünde sunulan örneklerin, kayısının Malatya halk kültürü üzerindeki etkilerini gösteren örneklerden sadece ulaşılabilenler olduğu

belirtilmelidir. Yapılan literatür taramaları ve derleme faaliyetleri sonucunda bu örneklerin sayısının yapılan her yeni araştırmada artabileceğini değerlendirilmektedir.

2.3.1. Adlandırmalarda Kayısının Yeri

Kayısının Malatya şehrindeki tarihi incelendiğinde, ekonomik değerini her geçen yıl daha da arttırdığı görülen bu meyvenin yüzyıllardan bu yana bölgede yetiştirildiği görülmektedir. Önceleri bahçelerdeki meyvelerini çeşitlendirmek için kayısı fidanı diken Malatyalı, zaman içerisinde kayısıyı pazarlamaya başlamış ve buradan elde ettiği gelirle yaşamını idame ettirmiştir.

İnsanların hayatlarını sürdürmek için ürettikleri bir ürünün, onların yaşamlarına ve kültürlerine etki etmesi bu sürecin doğal bir sonucudur. Bu etkinin en görünür olduğu alanlardan biri de, Malatya halkının kayısıyı adlandırmalarda kullanım şekilleridir. Şehirdeki park veya bahçe adlandırmalarından ticari kuruluşlara verilen isimlere kadar geniş bir alanda kayısı ya da yerel adıyla mişmiş isminin kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda bir bölümü sunulan bu örneklerin, kayısının şehir hayatı üzerindeki yansımalarını gösteren doğrudan birer kanıt niteliği taşıdığı değerlendirilmektedir.

Altın Kayısı Bulvarı

Malatya Büyükşehir Belediyesi tarafından yapımı 2019 yılında tamamlanan Altın Kayısı Bulvarı, 3.3 km uzunluğa ve 50 metre genişliğe sahip olup Malatya'nın en geniş bulvarı olma özelliği taşımaktadır (URL.10).

Altın Kayısı Bulvarı, sayılan önemli özellikleriyle Malatya'nın en önemli ulaşım akslarından birini oluştururken, adlandırılmasında kayısının kullanımı şehirde kayısıya verilen önemin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Görsel 1. *Altın Kayısı Bulvarı*

Ramada Plaza Altın Kayısı Oteli

Şehrin iki merkez ilçesi olan Battalgazi ve Yeşilyurt ilçelerinin kesiştiği merkezi bir lokasyonda bulunan yapı, 1992 yılından itibaren Altın Kayısı Oteli adıyla hizmet vermeye başlamış 2009 yılında yapılan yenileme çalışmaları neticesinde 2012 yılında Ramada Plaza Altın Kayısı oteli olarak yeniden faaliyete geçmiştir (URL.11).

Görsel 2. *Ramada Plaza Altın Kayısı oteli*

Mişmiş¹ Park Fuar Alanı

Malatya-Elazığ karayolu üzerinde şehir merkezine 5 km mesafede bulunan Orduzu Pınarbaşı mesire alanını da içine alan bölgeye kurulmuştur. Yöresel dilde kayısı anlamına gelen mişmiş adı verilen alanda temmuz ayında Kayısı Festivali düzenlenmektedir (URL.12).

Yıl boyunca kitaptan tarıma kadar birçok farklı alanda yapılan fuara ev sahipliği yapan Mişmiş Park Fuar Alanı, aynı zamanda şehrin futbol takımı olan Yeni Malatyaspor'un tesislerini de içerisinde barındırmaktadır. Mişmiş Park Fuar Alanı özellikle yaz aylarında Malatyalıların sıklıkla uğradığı bir mekândır. Özel araçlarla şehir merkezinden kısa sürede ulaşılabilir konumdaki parka toplu taşıma araçlarıyla da ulaşım mümkündür.

Görsel 3. Mişmiş Park Fuar Alanı girişi

Kayısı Kola

Malatya merkezli olarak 1970 yılından bu yana hizmet veren içecek firmasıdır. Portakallı, sade ve kola olmak üzere üç çeşidi bulunan ürünün genel adı Kayısı Kola'dır (K.2). Yerel bir işletmede üretimi sürdürülmekte olan firmanın

¹ Kayısının halk dilindeki karşılığı

ürünü, son yıllarda genel ağ vasıtasıyla artan pazarlama yöntemleriyle birlikte ülke çapında ulaşılabilir olmuştur.

Görsel 4. *Kayısı Kola*

Kayısı Kent Turizm

Malatya merkezli olarak kurulan firma şehirlerarası yolcu taşımacılığı yapan bir otobüs firmasıdır.

Görsel 5. *Kayısı Kent Turizm otobüsü* (URL.13)

Değerlendirme

Malatya’da gerek “kayısı” sözcüğü gerekse kayısının yerel dildeki karşılığı olan “mişmiş” sözcüğünün birçok adlandırmada kullanıldığı görülmektedir. Bu adlandırmaların otel veya otobüs firması gibi birbirinden oldukça farklı alanlarda hizmet veren kuruluşlarca yapılması, kayısının kent hayatının her alanında etkili olduğunun bir kanıtı olarak değerlendirilebilir. Şehirdeki ticari işletmelerde daha sık göze çarpan bu adlandırmalar, kayısının kent kültürünü oluşturan unsurlar üzerindeki bir başka işlevini yansıtmaktadır.

2.3.2. Kayısının Simge Olarak Kullanımı

Özellikle Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğunun ilân edildiği tarih olan 1923 sonrasında, birçok Anadolu kentinde olduğu gibi Malatya’da da şehirle özdeşleşmiş olan çeşitli ürün ya da kişilerin kent simgesi olarak kullanıldığı görülmektedir.

Malatya şehrinde kullanılan simgelerden şüphesiz en önde geleni ise, kayısı olmuştur. Şehrin dört bir yanında heykelleri dikilen kayısının, halk dilinde bir bolluk ve bereket simgesi olarak da kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda kayısının simge olarak kullanıldığı bazı örnekler sunulmuştur.

Kayısı Sepeti Heykeli

Malatya Büyükşehir Belediyesi tarafından 2021 yılında Malatya-Elazığ karayolu stadyum kavşağı üzerine yaptırılan heykel, şehre doğu istikametinden girenleri karşılamaktadır. Bir kısmı toprağa gömülü bir sepet içerisinden taşan kayısıların kavşak üzerindeki yeşil alana dağılması şeklinde planlanmıştır.

Görsel 6. *Kayısı sepeti heykeli* (URL.14).

Çevre Yolu Kayısı Heykelleri

Malatya Belediyesi tarafından 2013 yılında Malatya çevre yolu üzerinde bulunan Turgut Özal Bulvarı'na dikilen iki kayısı heykelidir. Bulvar üzerine yapılan alt geçitlerin üzerine konumlandırılan heykeller, şehirdeki en büyük kayısı heykelleri olarak göze çarpmaktadır. Malatya ilini doğu-batı doğrultusunda geçen herkesin görebileceği noktadaki heykeller şehrin birer simgesi konumuna gelmiş, Malatya ile ilgili yapılan herhangi bir haber ya da bilgilendirmede bu iki heykelin görselleri sıklıkla kullanılır olmuştur.

Görsel 7. *Çevre yolu kayısı heykeli 1* (URL.15)

Görsel 8. Çevre yolu kayısı heykeli 2 (URL.15)

Şehir Levhaları

Malatya Büyükşehir Belediyesi tarafından şehrin farklı noktalarına konulan levhalarda, Malatya yazısının yanında kayısı figürü bulunmaktadır. Özellikle şehri ziyaret eden turistlerin sıklıkla fotoğraf çektiindikleri bu levhalar, kayısının Malatya ile bütünleşen bir simge halini aldığını gösterir niteliktedir.

Görsel 9. Kayısı logolu şehir levhası

Değerlendirme

Ülkemizde özellikle belediyeler tarafından kent kültürünü yansıttığına inanılan çeşitli imgeler, şehrin farklı bölgelerinde farklı şekillerde sergilenmektedir. İmgelerin simgeleştirilmesi olarak değerlendirilebilecek bu sürecin Malatya'daki en belirgin yansıması ise, kayısı üzerinden okunabilmektedir. Kentin farklı alanlarına yapılan kayısı heykelleri ve kent levhaları, şehri güzelleştirici etkisinin yanında özellikle turistlerin ilgisini çekmektedir. Bu kullanımlar, kayısının kenti tanıtmaya işlevine birer örnek olarak değerlendirilebilir.

2.3.2. Geçiş Dönemi Uygulamalarında Kayısı

İnsanın yaşamındaki doğum, evlenme ve ölüm olaylarının halk biliminde geçiş dönemleri olarak isimlendirildiği görülmektedir. Kişi, içinde yaşadığı toplum ya da kültürün ondan beklentilerine paralel olarak kendisinden beklenen insan tipine ulaşmak amacıyla bu dönemde gelenek tarafından kendisine öğretilen çeşitli uygulamalara yönelir. Böylelikle kültür kalıpları yaşar ve gelecek nesillere aktarılır (Erol, 2012, s. 42).

Geçiş dönemi olarak adlandırılan doğum, evlenme ve ölüm etrafında kümelenen âdet, gelenek ve görenekler, araştırma yapılan ülkenin, coğrafi bölgenin veya şehir, ilçe, köy gibi daha küçük ölçekli toplumsal yapıların folklorlarının ana bölümlerinden birini meydana getirmektedir. Geleneksel halk yaşamının başarılı bir biçimde değerlendirilebilmesi için, bahse konu geçiş dönemlerinin sistemli bir biçimde araştırılması gerekmektedir (Örnek, 1971, s. 11).

Toplumların oluşturduğu ve yaşatarak kendisinden sonraki kuşaklara çeşitli yollarla aktarımını sağladıkları kültür kalıpları, toplumsal yaşamın içinde var olur. İnsanın yaşamında herhangi bir şekilde yer tutan olay, davranış biçimi, ya da ürünler insanın oluşturacağı gelenek ve kültür üzerinde bir şekilde etkili olur. Bu etkinin boyutu, söz konusu olay, davranış biçimi ya da ürünün toplum üzerinde ne oranda etkili olduğuyla ölçülebilir. Söz gelimi madencilikle hayatını kazanan insanların oluşturduğu bir toplumda, madenler ve madencilikle ilgili birçok değişkenin, geleneklerin ve halk kültürünün oluşmasında etkili olduğu görülecektir. Yine önemli bir savaş yaşayan veya doğal afet geçiren bir toplumun oluşturduğu kültürde kendisini başkalarına veya doğaya karşı koruma amacı taşıyan tutum ve davranışların

gelenekselleştiğinin görülebilmesi mümkün olabilecektir. Bu ve buna benzer örneklerden hareketle kültür kalıplarının ortaya çıkma sürecinin toplumun yaşamından kopuk olarak değerlendirilemeyeceğini söylenebilir.

Malatya halk kültüründe geçiş dönemi inanç ve uygulamaları incelendiğinde, bu uygulamalar üzerinde birçok başka değişkenin yanında kayısının da etkili olduğu görülmektedir. Kaynak kişiler ve yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında Malatya'daki doğum, evlenme ve ölüm dönemi uygulamalarında, şehirde en çok yetiştirilen tarım ürünü olan kayısının nasıl ve ne oranda etkili olduğu çalışmanın bu bölümünde tartışılmıştır.

2.3.2.1. Doğum uygulamalarında kayısı

Doğum, Türk kültüründe genel olarak mutlu bir olay olarak kabul edilmiştir. Doğan çocuk anne babalarından başka akrabaları, komşuları, soyu ve sopu da sevindirmiştir. Zira, her yeni doğum sayıyı artırır ve bu artış gücün ve dayanışmanın artmasını beraberinde getirir (Örnek, 2000, s. 131).

Çocuğun doğmasının toplumu mutlu eden bir olay olmasının sebebi, yeni doğan çocuğun topluma ait olan kültürün yaşatılması ve aktarılmasında rol oynayacağı inancıdır (Erol, 2012, s. 48). Bir kültür aktarıcısı olarak topluma katıldığına inanılan toplumun bu yeni bireyinin doğum süreci boyunca çeşitli uygulamalar yapılmaktadır. Bu uygulamalar yöreden yöreye farklılık göstermekle birlikte ortak noktaları, çocuğun doğumunu kutlamak ve onu karşılaşılabileceği kötülüklere karşı korumaktır, denilebilir.

Malatya ilinde doğum dönemindeki inanç ve uygulamalarda kayısının, doğum öncesi ve doğum sonrasında gerçekleştirilen uygulamalarda etkili olduğu görülmektedir. Bu etkinin özellikle gebe kadınlar üzerinde yapılan bazı uygulamalar ile çeşitli inanışlarda daha görünür olduğu söylenebilir. Bu uygulama ve inanışlardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Malatya'da özellikle mayıs ve haziran aylarında doğan çocukların evlerine bereket getirdiği, bu bereketin çocuğun doğduğu evin, varsa, kayısı bahçelerine de yansıyacağı inancı vardır. İnanca göre, çocuğun doğduğu evin kayısı bahçeleri o yıl verimli olur. Ayrıca elde edilen ürün yerel halkın tabiri ile “*para eder*” ve iyi bir fiyata satılır (K.1). Bu inancın Anadolu halk kültüründe var olan

“*çocuk bereketiyle gelir*” şeklindeki inancın şehrin halk kültürü üzerindeki yansıması olarak değerlendirilebileceği söylenebilir.

- Gebe kadının canı tatlı türlerden kayısı çekiyor ve gebe kadın hamileliği boyunca bu kayısılardan bol miktarda tüketiyorsa doğacak çocuğun cinsiyeti erkek olur. Doğacak çocuğun erkek olması isteniyorsa, gebe kadının canı istemese de bolca tatlı kayısı yedirilir. (K.7, K.9). Bu uygulama, Anadolu kültüründe erkek çocuğa verilen değer kayısı ile ilişkilendirilmesine örnek bir uygulama olarak değerlendirilebilir.

- Doğacak çocuğun açık tenli olması isteniyorsa gebe kadına hamileliği süresince kayısı yedirilir (K.1, K.7).

- İstenmeyen gebeliklerin önüne geçmek üzere gebe kalmamak için kadın ekşi yemelidir. Bu durum gebelik halinde çocuğun düşürülmek istenmesi halinde de geçerlidir. Her iki durumda da kadın ekşi türlerinden olmak üzere kayısı tüketir. Ekşi kayısıdan yapılan ve şeker kullanılmayan marmelatlar da bu iş için kullanılabilir (K.9). Özellikle iki binli yıllardan sonra istenmeyen gebelikleri önleme ya da düşük yapma isteğiyle yapılan bu ve benzeri uygulamaların yerini tamamen tıbbi uygulama ve yöntemlerin aldığı söylenebilir. Bu bilgiyi veren kaynak kişi Hatice Koçyiğit de bu uygulamaların çok eskilerde kaldığını, artık istenmeyen gebelik gibi durumların nadiren görüldüğünü ifade etmiştir.

- Malatya’da doğan bebeklerin ilk dişi çıktığında buğday ve mısırın suda haşlanmasıyla elde edilen ve adına “*hedik*” denilen bir yiyecek yapılır. Komşu ve akrabaların çağırıldığı diş hediği töreninde ikram edilen hediğin yanında, başta tatlı kayısı çekirdeği olmak üzere ceviz ve badem de sunulur. Kayısı çekirdeği hediğin yanında olmazsa olmaz yiyeceklerdendir (K.1, K.7). Diş hediği uygulaması, çocuğun doğumundan sonra onun için yapılan ilk törendir. Bu törende kayısı çekirdeğinin özellikle ikramı, katılımcılara verilen değeri gösteren bir uygulama olarak değerlendirilebilir.

- Gebelik döneminde kabızlık problemi yaşayan kadının çocuğuna zarar gelebileceği düşünülür. Bu durumun önüne geçme amacıyla özellikle gebeliğin son dönemlerinde gebe kadına kayısı kurusu yedirilir (K.1, K.7, K.11.). Kayısının halk hekimliği uygulamalarında kullanımına örnek olarak gösterilebilecek olan bu uygulama, kayısının iyileştirici işlevini göstermesi yönüyle önemlidir.

- Mart ya da nisan aylarında doğan çocuklar kayısının çiçek açma mevsiminde dünyaya gelmiş olurlar. Bu dönemde doğan çocukların odalarının kapısına çiçeği bol olan bir kayısı ağacı dalı asılarak çocuğun ömrünün bereketli olması dilenir (K.1, K.11). Bu uygulama, kayısının bereketle ilişkilendirildiği birçok uygulamadan biridir.

- Yeni bir çocuğun doğduğu evin bahçesine, doğan çocuk adına bir meyve ağacı dikilirdi. Çoğunlukla kayısı olan bu meyve ağacı ile birlikte büyüyen çocuk, akli yetmeye başladıktan sonra bu ağacın bakımını üstlenir ve o ağaç ona ait olurdu. Kaynak kişi Kudret Koçyiğit babasının kendisi doğduğunda Malatya'nın merkeze bağlı mahallelerinin birinde bulunan evlerinin bahçesine bir kayısı ağacı diktiğini söyler. 1954 yılında dikilen bu kayısı ağacının bakımını, henüz yürümeye başladığı ilk anlardan itibaren üstlendiğini ifade eden Koçyiğit, çocukluğunun en güzel anılarının o ağacın etrafında geçtiğini anlatır (K.1). Bu uygulama ile çocuğa küçük yaşlardan itibaren sorumluluk duygusu aşılanmak istenmiştir. Uygulamanın kayısı ağacının bir başka işlevini örneklemesi bakımından önemli olduğu değerlendirilmektedir.

2.3.2.2. Evlenme uygulamalarında kayısı

Geçiş dönemlerinden ikincisi olan evlenme, erkek ve kızın sosyalleşmesi sürecinin önemli bir aşamasını oluşturmaktadır. Aileler arasındaki dayanışmayı belirlemesi, toplumsal ve ekonomik ilişkileri düzenlemesi gibi sebepler dolayısıyla her dönem ve her yerde önemli bir olay olarak görülmüştür (Örnek, 2000, s. 185). Bu önemli olay toplumların kendine has gelenek ve ritüellerinde can bulmuş, her toplum evlenme olayını kendine göre törenleştirmiştir.

Sedat Veyis Örnek'e göre, toplumların tarihsel boyutları, ekonomik yapıları, yerleşim düzenleri, üretim ilişkileri gelenekleri yani kültürleri evlenme biçimlerini etkileyen unsurlardandır (Örnek, 2000, s. 185). Kayısının Malatya ilindeki evlenme uygulamalarındaki etkisi ele alındığında Örnek'in sözünü ettiği bu unsurlardan “ekonomik yapıları”nın öne çıktığı görülmektedir.

Malatya ilinde evlenme uygulamalarının geçmişten bugüne birçok farklılık gösterdiği söylenebilir. Bireysel yaşamın ön plana çıktığı günümüzde, çiftlerin düğün kararlarını genellikle kendi başlarına aldıkları, eskiden ailelerin de dâhil olduğu evlenme olayı ile ilgili bazı süreçleri birlikte yürüttükleri görülmektedir. Evlilik sürecinin, ister çiftlerin kendilerince ister ailelerinin de dâhil olmasıyla yürütülsün, en önemli ayaklarından biri, kuşkusuz ekonomidir. Taraflarca üstlenilen masrafların son yıllarda katlanarak artması, ekonominin evlilik sürecinde zaten var olan etkisini daha da görünür kılmıştır.

Malatya'da ekonomi demek, çoğu zaman kayısı demektir. Kayısının yıl içerisindeki verimi ve piyasadaki satış fiyatı o yıl Malatyalının yaşamını etkileyen en önemli parametrelerdendir. Kentte çocuğunu evlendirecek insanlar çoğunlukla kayısının hasat mevsimi olan yaz aylarının sonrasını tercih etmektedirler. Malatya'daki düğünlerin ağustos ayının ikinci yarısında ve eylül ayında hissedilir şekilde artış göstermesi, bu tercihin bir sonucudur. Kayısının yapılacak düğünün çeşidinden, geline takılması gereken altınların miktarına kadar evlenme uygulamaları üzerinde doğrudan ve geniş bir etkisi olduğu görülmektedir.

Görsel 10. Malatya'da bir gelin arabası

Malatya'daki evliliklerde kayısının etkisinin evlilik öncesi ve evlilik sırasında yapılan uygulamalarda daha görünür olduğu söylenebilir. Bu etkileri örnekleyen uygulamaları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Türk aile hayatında kurulan yeni evin önüne o evin ve ailenin olmak üzere bir ağaç dikilir. Ailenin ve evin ağacı olan kutsal kabul edilir ve saadet kaynağı olarak görülür (Ergun, 2004, s. 292). Malatya'da yeni evlenen çiftlerin evleri bahçeli ise, bahçenin bir köşesine kayısı ağacı dikilir. Dikilen ağaç büyüyüp geliştikçe, çiftin birbirine olan sevgi ve muhabbetinin de büyüyüp gelişmesi dilenir (K.14, K.31).

- Askerliğini yapmış ve eli ekmek tutan erkeklerin anne ve babalarına komşu ve akrabalar evlilik zamanının geldiğini hatırlattıklarında anne ve baba “*Bu yıl kayısı tutarsa düğün var*” şeklinde cevap verir. Özellikle maaşlı çalışmanın günümüzdeki kadar yaygın olmadığı dönemlerde kayısının verimli olması ve herhangi bir zirai don olayına maruz kalmaması, evin çocuğunun o yıl evlenebilmesinin bir ön koşulu durumundaydı (K.1, K.2, K.3, K.8, K.10, K.13, K.14, K.19, K.20, K.22).

- Kayısı, Malatya'da yapılan düğünlerin zamanın belirlenmesinde en büyük etkiye sahip olan faktördür. Şehirde temmuz ve ağustos ayları kayısı hasadıyla geçtiğinden bu aylarda pek düğün olmaz. Aileler düğün için genellikle hasadı kaldırıp sattıkları kayısıların parasını aldıkları güz aylarını tercih ederler (K.2, K.3, K.4, K.5, K.6, K.15, K.21, K.24). Malatyalı halk şairlerinden olan Hüsnü Yelbay'ın şu mısraları Malatya'da düğün zamanının belirlenmesinde kayısı etkisini ortaya koyması bakımından kıymetlidir:

...

Beydağı bir taçtır başında sanki,

Tarife gücüm yok seni inan ki...

Hasat sonu öyle uzun zaman ki,

Düğünün çok olur güzünde senin.² (Kavruk ve Özer, 2006, s. 740).

...

- Malatya’da iki binli yıllardan önceki evliliklerde kız ve erkek tarafı düğünün nasıl yapılacağına dair fikir alışverişinde bulunmak üzere bir araya gelirdi. Burada kız tarafına geline takılması için ne istendiği sorulur ve yanıt olarak da genellikle “*on tek bilezik ve bir kordon*” istendiği söylenirdi. 1954 doğumlu kaynak kişi Kudret Koçyiğit, kendisinin gençlik yıllarında bu isteğin hemen hemen tüm kız evleri tarafından dile getirildiğini söyleyerek erkek annesinin bu isteği çoğunlukla, “*Kayısı tutarsa kordon takarım, neye yalan söyleyem?*” şeklinde yanıtladıklarını ekledi (K.1).

- Malatya’da kayısı bahçesi olan bir ailenin kızı güz aylarında evlenirse, kız annesi kayısının o yılki hasadından kızının emeğinin karşılığı olarak çeyizine koyar. Reçellik, hoşafılık, sofralık kayısılar ve çerezlik kayısı çekirdeğinden oluşan bu pay, çeyizle birlikte gelinin evine yollanır. Buradaki amaç, yaz aylarında baba evinde kayısı bahçesinde çalışmış ve emek vermiş olan kızın emeğinin karşılığının verilmesidir (K.11, K.16, K.17).

- Malatyalı bir gelin şehir dışından birisi ile evlendiğinde ya da Malatya içinde kayısı bahçesi bulunmayan bir eve gelin gittiğinde, düğün günü yeni evinden içeriye girerken yüksek bir yerden başından aşağıya atılmak üzere bir miktar kuru kayısı damadın evine yollanır. Burada esas olan gelinin Malatyalı olduğunu düğün törenine katılan insanlara anlatmak ve onlara ikramda bulunmaktır. Gelinin yeni evine girerken başından aşağı atılan kayısılar çoğunlukla o anı izleyen çocuklarca toplanır. Kayısıların orada bulunan büyüklere ikramı ise, kırmızı örtü ile süslü bir tepsi üzerinde olur (K.1, K.5, K.13, K.14).

- Düğün töreninden bir gece önce kız evinde yapılan kına gecesinde, konuklara içecek yanında çerez ikram edilir. Bu çerezin içinde gün kurusu diye tabir edilen ve kayısının islimsiz olarak güneşte kurutulmasıyla elde edilen bir türü de bulunur. Yine aynı çerezin içerisine tatlı kayısı çekirdekleri de eklenir. Kayısı

² Çalışmanın “Halk Edebiyatı Manzum Ürünlerinde Kayısı” bölümünün “Ferdi Şiirler” alt başlığında ilgili şiirin tamamına yer verilmiştir.

çekirdeğinin büyük tavalarda tuzla birlikte kavrulmuş hali, tercih sebebidir (K.2, K.6, K.18).

- Kına gecesinde, gelinin eline kına yakıldıktan sonra üstüne bir sarı patik konur. Böylece gelinin hayatı boyunca bolluk bereket içinde yaşayacağına ve karşısına çıkacak kötülüklerin ona zarar vermeyeceğine inanılır (K.36). Malatya’da gelinin eve uğur getirmesi için avucuna kına yakılır ve bu sırada oğlan tarafı gelinin avucuna madeni para koyar. Bu para daha sonraları fakirlere verilir. Bu paranın ve geleneğin gelin ve damadı ömür boyu koruyacağına inanılır (Kalafat, 2006, s. 170). Malatyalı gelinlerin eline kayısı patiği konulması uygulamasının, Yaşar Kalafat’ın ifade ettiği uygulamadan dönüştüğü değerlendirilmektedir.

2.3.2.3. Ölüm uygulamalarında kayısı

Farklı inanç sistemlerine göre kendisine yüklenen anlamın değişiklik gösterdiği ölüm kavramı, insanlığın varlığından günümüze kadar bir gizem ve elbette ölenin ardında bıraktıkları için bir üzüntü kaynağı olmuştur.

Tarih boyunca, ölümün bir son olduğuna inanan toplumlar var olmuşsa da insanlık, genellikle ölümden sonra yaşamın varlığına inanmayı tercih etmiştir. Bu durum ölüm öncesi, sırası ve sonrasında çeşitli inanç ve geleneklerce şekillenen uygulamaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Sedat Veyis Örnek, ölüm etrafında kümelenen ve ölü ile toplumu kuşatan bu uygulamaların üç grupta ele alınabileceğinden söz etmektedir. Örnek’in inanma, âdet, işlem, tören ve kalıp davranışlar olarak sıraladığı bu uygulamaların ilk grubu, ölenin diğer dünyaya gidişini kolaylaştırmak ve onun diğer dünyada mutlu ve saygın olmasını sağlayanlardır. İkinci grupta ise, ölenin gittiği yerden dönüşünü engellemek ve geride bıraktıkları sevdiklerine zarar vermesini önleyen uygulamalar bulunur. Uygulamaların üçüncü ve son grubunu ise, ölenin geride bıraktıklarının bozulan ruhsal durumlarını sağaltmak ve toplumla yeniden kaynaşmalarını sağlamak amacını taşıyanlar oluşturur (Örnek, 2000, s. 207).

Yaşayan her canlı için ölümün kaçınılmaz bir son olduğu gerçeği, dünyanın dört bir yanındaki insanların ölüm etrafında gerçekleşen ‘âdet ve işlemlerinin benzerlik göstermesine sebep olmuştur. Aralarında coğrafi ve kültürel bakımdan

farklılıklar bulunan birçok toplumun konu hakkındaki inanma, âdet ve işlemlerinin kimi zaman şaşırtıcı derecede benzerlikler gösterdiği görülür (Örnek, 2000, s. 207). Bu benzerlikler, aynı dönemde yaşayan farklı topluluklar arasında olabileceği gibi aynı toplumun farklı dönemlerinde yaşayan bireyleri arasında da olabilir.

Malatya yöresinde yapılan araştırma ve derleme faaliyetleri ele alındığında ölüm etrafında toplanan inanç ve işlemlerin iki bin yıl öncesindeki inanç ve işlemlerle büyük ölçüde aynı yapıya sahip olduğu görülmüştür (Karaağaç, 2013, s. 214). Bu durumun ortaya çıkmasında, insanlığın ölüm ve ölümden sonrasına dair inanış ve yaklaşımlarında süreç içerisinde anlamlı bir değişiklik olmamasının etkili olduğu düşünülebilir.

Malatya'daki ölüm uygulamalarının Anadolu'nun diğer bölgelerindeki ölüm uygulamalarıyla büyük benzerlikler taşıdığı görülse de şehirde yöreye has bazı tutum, davranış, inanç ve geleneklerin varlığı da bir gerçektir. Bu farklılığın ortaya çıkmasına zemin oluşturan durum, Malatya ili ile Anadolu'nun diğer illerinin halk kültürleri üzerinde etkili olan faktörlerin birbirinden farklı olabilmesidir. Bu faktörlerden birisi, kuşkusuz, Malatya halk kültürü üzerinde etkisi tartışılan kayısıdır. Kayısının Malatya halk kültürü içinde ölüm inanış ve uygulamalarındaki yansıma ve etkilerini, ölüm öncesi ve ölüm sonrasında daha görünür olmakla birlikte, şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Malatya'da meyve ağaçlarından düşerek yaralanan ve kimi zaman da hayatını kaybeden insanlar olmuştur. Genellikle ceviz ağacından düşen kimselerin bir daha iyileşemeyeceği ve öleceğine dair yaygın bir inanç vardır. Bunun yanında kayısıdan düşerek hayatını kaybeden insanların varlığının da görülmesi, şehir halkında kayısı ağacına çıkarken dikkat edilmesi gerektiği, şeklinde bir görüşü ortaya çıkarmıştır (K.1). Kayısı ile ilişkilendirilebilecek ölümler Malatya'da bununla sınırlı kalmamıştır. Özellikle son dönemde tarımda teknolojik aletlerin kullanımının artması ile ortaya çıkan bir husus bu noktada dikkati çekmektedir. Tek bir kişi tarafından kullanılabilen ve bölge halkının “*çapa motoru*” olarak adlandırdığı bir tarım aletiyle çalışırken kayısı bahçelerinde ölümler yaşanmıştır. Kayısı ağaçlarının altlarının yılın belli dönemlerinde sürülmesi gerekmektedir. Özellikle ileri yaştaki çiftçilerin bu sürme işine yalnız başlarına ve yukarıda anlatılan tarım aletiyle yapmaya çalışması neticesinde Malatya'da ölümler meydana gelmiştir. Kaynak kişi Mustafa Koçyiğit, iki yakın arkadaşını bu türden kazalar ile kaybettiğini ifade etmiştir. Arkadaşlarının

cenaze törenlerinde, ölenin aile bireyleri tarafından ağıtlar yakıldığını ve bu ağıtlarda kayısı ve kayısı bahçesinin merhumu ölüme sürüklediğinin anlatıldığını eklemiştir (K.2).

- Malatya’da bir cenaze evinin kayısı bahçesinde bulunan kayısıların kuruması ölüm olayına yorulur. Doğum gerçekleştiğinde dikilen bir kayısı fidanı nasıl yaşamı simgeliyorsa, kuruyan bir kayısı ağacı da ölümün simgesi halini almıştır (K.4, K.6, K.7, K.12, K.14, K.15, K.23, K.26). Kayısı ağacının kuruması, ölümü düşündüren belirtilerden kabul edilebilir.

- Malatya’da eskiden cenazeler, evlerin bahçelerine kurulan büyük kazanlarda ısıtılan su ile ve yine o evlerin bahçelerinde yıkanır. Cenazenin suyunu ısıtmak için ölünün sevdiği bir kayısı ağacından kuru bir dal kesilir ve yakılırdı. Bu olay sırasında toplanan kalabalıktan bazıları, ölene hitaben, “*kayısın suyunu ısıttı*” şeklinde seslenirdi (K.1, K.11). Kayısı ağacından bir dal parçasına ölünün suyunu ısıtma işlevinin yüklenmiş olması, yörede kayısıya verilen önemin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu uygulama ayrıca, ölenin diğer dünyaya gidişini kolaylaştıran uygulamalar arasında sayılabilir.

- Kaynak kişi Kudret Koçyiğit mahallelerinde çok sevilen Osman Dayı isimli bir ihtiyarın, Malatya merkezde bulunan evlerinin bahçesindeki cenaze törenini naklederken, orada bulunanların ağıtlar yaktığını ve dizlerini dövdüğünü hatırladığını ifade eder. Merhumun kızı tarafından yakılan ağıtta geçen ifadeler şu şekildedir:

Kıymazdın dalını tutmaya

Kazanını yahtı kayısın

Çalıştın didindin hep

Ateşini yahtı kayısın (K.1).

- Anadolu’da mezarlıkların çevrelerine ağaç ve mezarların üzerine çiçek dikme yaygın bir gelenek olarak kendini gösteren uygulamalardandır (Ögel, 2020, s. 593). Malatya’da kayısı ağacını seven bir kimse vefat ettiğinde, evlatları mezarının baş tarafına kurtlar kuşlar yesin diye kayısı ağacı dikerler. İnanişâ göre, o kayısının

meyvelerinden yiyen her bir canlı ölüye sevap kazandırır (K.6, K.8). Bu uygulamada kayısı ağacına, meyvesi marifetiyle ölünün ardından ona sevap kazandırma işlevi yüklenmiştir. Özellikle kayısı ağacının tercih edilme sebebi ise, meyvesinin madden diğer meyveli ağaçlara oranlara daha kıymetli olması olabilir.

- Şehirde, satılacak oranda kayısıya sahip bir kimse vefat ettiğinde o yılki kayısının mahsulüne aile bireylerinden kimse dokunmaz. Mahsul satılır ve ölen için çeşme yaptırılır. Para artarsa o paraya yine dokunulmaz. İhtiyaç sahibi çocukların eğitimi için kullanılmak üzere bağışlanır. Eğer o bölgede yapımı devam eden bir cami varsa para burada da kullanılabilir (K.2, K.3, K. 12, K.24). Bu uygulamada da kayısının ölene sevap kazandırma işlevini üstlendiği görülmektedir. Kaynak kişilerden elde edilen bulgulara göre, ölü evinin mahsulünün hayır işlerinde kullanılması yaygın bir uygulamadır ve ölü evinin maddi durumundan bağımsızdır.

- Malatya’da Anadolu’nun birçok bölgesinde olduğu gibi ölünün ardında üçüncü, yedinci, kırkıncı, elli ikinci günlerde mevlit okutulur. Ailenin durumu yoksa bu günlerde okutulması gereken mevlit kayısı zamanına ertelenir. Eylül ayı ile birlikte ölünün mevlitleri peş peşe okutulur. Hasadın durumuna göre bu mevlitlerde yemek ikramı da yapılır (K.3, K.4, K.13). Ölüm sonrası yapılan uygulamalarda kayısı etkisini örnekleyen bu durum, kayısının çeşitli halk uygulamalarının gerçekleşebilmesinde maddi kaynak işlevini gördüğünün bir kanıtı olarak değerlendirilebilir.

2.3.3. Halk İnanışlarında Kayısı

Eski dinlerden aktarılan inançlarla resmi dinin inançlarının çeşitli nedenlerle geniş halk kitleleri arasında farklılaşarak aldığı yorum ve inanış şekillerine halk inançları adı verilir (Çobanoğlu, 2003, s. 12). Bu inançların etkilerini, halk kültürü içerisinde varlığını sürdüren çeşitli uygulamalarda görmek mümkündür.

Halkın içinde varlığını sürdüren çeşitli inanışların, resmi ve kitabi din öğretisini temsil eden otoritelerce hurâfe veya batıl inanç olarak adlandırılması (Çobanoğlu, 2003, s. 12) bu inanış ve uygulamaların bazılarının günümüzde dahi varlığını korumasına engel olamamıştır. Anadolu coğrafyasındaki halk inanç ve uygulamaları ele alındığında, birçoğunun kökeninin çok eskilere dayandığı

görülebilecektir. Bu inanç ve uygulamaların, toplumun zaman içerisinde kabul ettiği dinler ile birlikte farklılaşsa da özü itibarıyla ilk hâllerine oldukça benzer oldukları söylenebilir. Göçer evli bir yaşamı benimseyen Türk topluluklarında demire ve demircilere verilen önemin, günümüz Anadolu coğrafyasında demirin kötülöklere karşı koruyucu bir madde olarak kullanılması uygulamasına temel teşkil etmesi, bu bahsi örneklendirebilecek bir durum olabilir.

Son dönemde budunbilim ile ilgilenen bilim insanların ilkel toplumlarda varlığına tanıklık edilen sihirsel/dinsel saygınlığa erişmiş bazı sıra dışı bireyleri, şaman, medicine-man, büyücü veya sihirbaz gibi kavramlarla isimlendirdikleri görölmektedir (Eliade, 2018, s. 23). Türk toplumundaki halk inanışları ele alındığında eski Türk inanışlarından olan Kamlık inancının etkilerinden söz etmenin mümkün olduğunu düşünüyoruz. Eliade'nin söz ettiği (2018) sihirsel/dinsel saygınlığa erişmiş bazı kimselerin, Anadolu köylerinde yaşayan halk inanışları neticesinde ortaya çıkan uygulama ve pratiklere öncülük ettiği görölmektedir. Malatya'nın Hekimhan ilçesine bağlı Güzelyurt mahallesindeki Ilıca bölgesinde, çocuğı olmayan kimselerin çocuk sahibi olmaları için uygulanan ve "tıpkı çağırarak" adı verilen ritüele yörede yaşayan birkaç kadının öncülük etmesi, bu durumu örnekleemektedir.

Malatya'daki halk inanışları, genel olarak Anadolu'nun diğer yerleşim bölgelerindeki inanışlarla benzerlik göstermektedir. Bunun yanında şehirdeki halk inanışlarında, kente has bazı özelliklerin etkisinin olduğu muhakkaktır. Kayısının Malatya ilindeki halk inanışları üzerindeki etkileri şu şekilde sıralanabilir:

- Malatya ilinde her yıl, kayısıların zirai dona uğrayıp uğramaması, halkın en önemli gündem maddelerindendir. Halk arasındaki yaygın inanışa göre 23 Nisan tarihine kadar herhangi bir zirai dona uğramayan kayısı ağacına o yıl artık soğuk zarar vermez. Bu durumda 23 Nisan tarihi, Malatya halkının kayısılarının o yılki durumlarını kontrol etmek için bekledikleri önemli bir tarih olagelmıştır (K.1, K.2, K.3, K.4, K.15, K.30).

- Malatya'da kayısılar, bölgeden bölgeye farklılık göstermekler birlikte genellikle mart, nisan aylarında çiçeklenir. Şehirdeki kayısı ağaçlarının bu tarihlerden önce çiçek açması durumu hoş karşılanmaz. Çünkü bu durum zirai don

ihtimalini güçlendiren bir durumdur. Kayısının erken çiçek açtığı yıllarda yaz aylarının çok sıcak ve kurak geçeceğine inanılır (K.2, K.12, K.15, K.30).

- Mezarlıklara dikilen kayısı ağaçlarının o mezarlıkta yatanlara faydası olduğuna inanılır. Mezarlıktaki kayııların meyvesine dokunulmaz. Oradaki kayııların meyvesi kurdun kuşun hakkıdır (K.7, K.14).

- Eskiden yemekler evlerde bulunan ocaklarda odun ateşinde yapılırdı. Odun ateşinde pişen yemek daha lezzetli de olsa yemeğin dibinin tutması, yanması ihtimali çok olurdu. Kayısı ağacının odunu ile yapılan yemeklerin ise dibi tutmazdı. Özellikle yemek yapmakta acemi olan yeni evli hanımlara anneleri ilk yemeklerini kayısı odunuyla yapmalarını tembihlerlerdi (K.1, K.29, K.35).

- Yapışık olan kayısı ve kirazın bereket getirdiğine inanılır. Böyle meyveler birbirinden ayrılmadan yenir (K.1, K.28, K.36).

- Geceleri korkan, korkulu rüya gören, uykusundan uyanan insanların yastığının altına iki üç adet kuru kayısı konur. Bunun korkuyu alacağına inanılır (K.11, K.14).

- Şehirde nisan, mayıs ayları kayııların çiçek açma mevsimidir. Kayııların çiçek açma süreci bitince bahçe sahibi çiçeklerin durumuna bakmak üzere bahçesine gider. Çiçeklerin durumu, kayısının o yılki verimi hakkında bilgi verici olacaktır. Kayısı çiçeğini kontrole giderken abdest alınır ve o yılın bereketli geçmesi için dualar okunur. Çiçek açan bahçeye ilk adımın abdestliyen atılması önemlidir (K.12, K.15, K.27).

- Özellikle konak gibi gösterişli yapıların en görünür yerine üzerlik otu ve kayısı dalı asılır. Üzerlik otu ve kayısı dalı, yapıya bakan kem gözlerden gelecek kötülüklerden hem yapıyı hem de içinde yaşayanları korur. Bu ikili en çok yapılarda kullanılsa da nazar değmesinden korkulan her yerde yüksek ve görünür bir yere asılarak kullanılır (K.10).

- Rüyada kayısı meyvesi görmek, gelecekte güzel bir haber alınacağına göstergesi olarak değerlendirilir. Rüyada kayısı yemek ise, yiyen kişinin şansının iyi gideceğine göstergedir (Asma ve Birhanlı, 2004, s. 66).

- Rüyasında Hasanbey kayısı görenin muradı gözünde kalmaz. Her ne isterse olur (K.33, K.38, K.39,).

Değerlendirme

Kayısının Malatya ilindeki halk inanışları üzerinde etkileri ele alındığında kayısı meyvesinin, kayısı çiçeğinin ve kayısı dalının çeşitli inanış ve uygulamalarda kullanıldığı görülmektedir. Malatyalı, kayısıya yüklediği olumlu özellikleri inanışlarına da yansıtmıştır. Özellikle kayısıya yüklenen “kötülüklerden koruma” işlevi; nazardan korunma, korkudan kaçınma gibi amaçlarla yapılan uygulamalarda kayısının kullanımını arttırmıştır.

2.3.4. Halk Hekimliğinde Kayısı

İnsan, yaşamı boyunca gerek fizyolojik olarak gerekse zihinsel anlamda birçok değişim ve dönüşüm geçiren bir varlıktır. Var olduğu andan itibaren bir arada yaşama içgüdüğü ile hareket ettiği görülen insanoğlu, bu gelişim ve dönüşüm süreçleri içerisinde yaşam yolculuğuna başlar ve bu yolculuğu tamamlar. Hastalık, bir araya gelerek toplu halde yaşamaya başlayan insanların, farkına vardıkları ilk andan itibaren birlikte üstesinden gelmeye çalıştıkları bir durum olagelmıştır.

Tıp biliminin henüz hastalıklara çare bulmak üzere geliştirilmediği dönemlerde, insanlık hastalıklara karşı çare bulma ümidiyle çeşitli yöntemler geliştirmiş ve denemiştir. Halk hekimliğinin ortaya çıkma süreci, işte bu yöntemlerin geliştirilmeye başlaması ihtiyacıyla paraleldir. Hastalıklardan kurtulmak için bitkiler başta olmak üzere etrafında gördüğü her şeyden faydalanmaya çalışan insanlık, zaman içerisinde, çoğunlukla acı sonuçları olan deneme yanılma yöntemini kullanarak çeşitli ilaçlar üretmiş, uygulamalar geliştirmiştir.

Halk ilaçları, bilimsel gelişme ve çabalar neticesinde ortaya çıkan ilaçlar kadar etkili olmasa da, nesilden nesile aktarılan bir tecrübenin ürünü olduğunu söylemek mümkündür (Yardımcı, 1993, s. 291).

Günümüzde etkisini giderek kaybetse de hastalıklar karşısında toplumun gösterdiği tepkiler incelendiğinde varlığını devam ettirdiği görülen halk hekimliğinin tanımını Pertev Naili Boratav şu şekilde yapmıştır:

“Halkın, olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne halk hekimliği diyoruz” (Boratav, 1984, s. 122).

Malatya ve yöresinde yapılan araştırmalar, şehirde, inanmalara, evliya menkıbelerine, halk ilaçlarına dayalı halk sağaltmacılığının yoğun bir şekilde uygulandığını ve hatta bir bölümünün güncelliğini koruduğunu göstermektedir (Yardımcı, 1993, s. 279). Kayısı, çoğunlukla, halk ilaçlarına dayalı halk ilaçlarına dayalı olarak yapılan halk sağaltmacılığında görülmektedir.

Kayısı, yumuşak meyvesi, sert çekirdeği ile içerisinde çok farklı yararlı maddelerin bulunduğu hem gıda hem de birçok hastalıklara deva olduğu deneyimlerle kanıtlanmış bir ilaçtır (Gülseren, 1986, s. 65). Adı geçen deneyimlerin önemli bir bölümü, halkın hastalıklar karşısında kayısı ve kayısı ürünlerini kullanmaları neticesinde edinilmiş olan deneyimlerdir.

Malatya ilindeki halk hekimliği uygulamaları ele alındığında, yöreye özgü bitkilerin tedavilerde kullanılan başlıca materyal olduğu görülmektedir. Şehrin tamamına yayılan ağaçlarıyla yüzlerce yıldan bu yana Malatya halkı tarafından yetiştirilen kayısının ise, hem kendisinin hem de acı ve tatlı çekirdeğinin sağaltma uygulamalarında çeşitli şekillerde yer aldığı söylenebilir. Bu uygulamaların birçoğu günümüzde de devam eden uygulamalardır. Kaynak kişilerden birçoğu, kayısının, yöredeki halk hekimliği uygulamalarında bugün dahi kullanılan bir meyve olmasının başlıca sebebini, uygulamaların hemen hemen hiçbirinde herhangi bir yan etki görülmemesi (K.1, K.2, K.3, K.4, K.5, K.8, K.11) olarak ifade etmişlerdir. Bunun yanında derleme çalışmaları sırasında görüşme yapılan Emekli Sağlık Memuru Muhsin Canpolat, ishali kesmesi için kullanılan acı kayısı çekirdeğinin fazla tüketilmesinin zehirlenmelere yol açabileceğini (K.6) söylemiştir.

Malatya ilindeki halk hekimliği uygulamalarında kayısının etkilerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Kabız olan kimseye kayısı yedirilir. Kuru veya yaş olarak kayısı tüketen kimsenin kabızlığı son bulur. Midesi rahatlar (K.1, K.2, K.3, K.4, K.5, K.6, K.7, K.8, K.13).

- İshali kesmek için kayısı çekirdeği yenilir (K.1, K.2, K.3, K.4, K.5, K.6, K.7, K.8, K.13).

- Ağzında yara çıkan kimsenin yarasına aşılammamış kayısıdan yapılan marmelat sürülür. Marmelat ağızda ne kadar uzun süre beklerse o kadar etkili olur (K.6, K.11, K.14).

- Kırık ve çıkıklar için pelte adı verilen kayısı marmelatı yapılır. Bu iş için kayısılar yumuşayınca kadar kaynatılır ve tahta kaşıkla ezilir. Karışımın içerisine tuzsuz tereyağı eklenir ve temiz, pamuklu bir beze serilir. Kırık ya da çıkık olan bölgeye sarılan bez en bir tam gün bekletildikten sonra çözülür (K.1, K.11).

- Hafifçe kaynatıldıktan sonra yüze dizilen kayısılar cilt kuruluşunu alır. Cildin nemli kalması için yapılan bu işlemde kaynatılan kayısıların yaş olmasına özen gösterilir. Kayısı mevsimi dışındaki uygulamalarda ise, bölgede gün kurusu olarak isimlendirilen ve herhangi bir işleme tabi tutulmadan doğrudan güneş altında kurutulan ürünler tercih edilir (K.6, K.13).

- Güneş lekelerinin engellenmesi ve var olan güneş lekelerinin giderilmesi amacıyla ana maddesi kayısı olan bir karışım yapılır. Buna göre, birkaç kayısı cezvede kaynatılır. Kavanoza konan kayısıların üzerine gerçek soğuk sıkım zeytinyağı eklenerek güneş görmeyen bir odada bir hafta dinlenmeye bırakılır. Bir haftanın sonunda karışım süzülür ve elde edilen ürün yüze sürülür. Bu ürün yüzdeyken güneşe çıkılmaz. Temiz bir şekilde yıkandıktan sonra güneşe çıkılabilir (K.1, K.2, K.7, K.14, K.41).

- Düşük yapan kadınların çabucak toparlanabilmeleri ve eski sağlıklarına kavuşabilmeleri için sıcak kayısı hoşafı yedirilir. Kayısı hoşafı, hastaya güç verirken, sıcak tüketilmesi ise mideyi rahatlatır (K.1, K.40, K.41).

- Gebe kadınlar, gebelikleri sürecinde karın bölgelerine kayısı yağı sürerlerse, gebelik sonrası karınlarında herhangi bir çatlak oluşmaz. Kayısı yağı, ciltlerde oluşan çatlakları önlemede ve oluşan çatlakları gidermede kullanılan etkili bir yağdır (K.8, K.19, K.32, K.35, K.40, K.41).

- Aşısız kayısı ağacının acı çekirdeği yenildiğinde kandaki şeker oranını dengeler. Şeker hastaları her gün birkaç tane bu acı kayısı çekirdeğinden yerse hastalığı azalır (K.1, K.21, K.32, K.35).

Değerlendirme

Kayısının Malatya ilinde halk hekimliği uygulamalarında sıklıkla kullanılan bir meyve olması, şehrin hemen hemen tamamının kayısı ağaçlarıyla örtülü olmasıyla ilişkilendirilebileceği gibi yüzyıllardır kayısı üreten halkın tecrübelerin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Kayısı, Malatya'daki halk hekimliği uygulamalarında iyileştirici, temizleyici, önleyici ve rahatlatıcı işlevleriyle ön plana çıkmıştır.

2.3.5. Halk Mutfağında Kayısı

Günümüzden milyonlarca yıl önce ortaya çıkan beslenme kültüründe, insanlar ilk olarak avladıkları yabani hayvanları yemeye başladılar. Önceleri çiğ olarak tüketilen et zamanla pişirilerek yenmeye başladı. Zaman alıcı ve herhangi bir beslenme garantisi bulunmayan bu yöntem, at, koyun, keçi gibi hayvanların evcilleştirilmesiyle yavaş yavaş terk edildi. Bu sayede insanoğlu hem avlanmak için harcadığı zamanı azalttı hem de depoladığı yiyecekler sayesinde besinsiz kalma kaygısından kurtulmuş oldu. Sürekli olarak et tüketiminin insan sağlığına olumsuz yönde etkileri olduğunun anlaşılması ile birlikte, insan bitkilere yöneldi. İlk olarak çiğ bitki tohumları yendi. Ardından da bu tohumlar kızgın taşlar üzerinde pişirilerek tüketildi (Kabak, 2016, s. 383).

İnsanoğlunun et ile başlayan beslenmesine bitkilerin de eklenmesiyle birlikte, mutfak kültürü ortaya çıkmaya, gelişmeye, dönüşmeye ve zenginleşmeye başladı. Bu gelişime doğrudan etki eden faktörlerden birisi de toplumların yaşadıkları

bölgeler olmuştur. Zira yetiştirilen tarım ürünleri veya yapılan hayvancılık faaliyetleri bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Ege kıyılarında zeytinyağlı olarak adlandırılan yemekler sıkça yapılıp tüketilirken, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da etin sofralarda daha fazla yer aldığı görülecektir. Yine, ülkemizin başka şehirlerinde sadece bir kuruyemiş çeşidi olarak tüketilen fıstığın Gaziantep mutfak kültüründe farklı yemeklerde ve farklı şekilde sıkça kullanılıyor olması bu etkinin bir sonucudur.

Kayısının Malatya halk kültürü üzerindeki etkilerini ortaya koymayı amaçlayan çalışmada, bu etkinin halk mutfağına yansımalarının son derece görünür olduğunu görülmüştür. Malatya halk mutfağında yapılan yöresel yemekleri incelerken tatlı bir meyve olan kayısının, kazan yemeklerinden pilavlara kadar çok geniş bir yelpazede kullanıldığına şahit olundu. Çalışmanın bu bölümünde, gerek kaynak kişilerimizden gerekse yazılı kaynaklardan elde ettiğimiz bilgiler ışığında Malatya halk mutfağında yapılan yemeklerde kayısının kullanımı ele alınmıştır. Tarifinde kayısı veya kayısı mamullerinin kullanıldığı halk mutfağı ürünlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

Çirli Köfte

Çir sözcüğü, Malatya'da kurutulmuş kayısı için kullanılan bir sözcüktür. Yarma (köftelik) bulgur ıslatılarak misket büyüklüğünde köfteler hazırlanır. Tencereye koyulan domates salçası tereyağı ile ezilir. İçine küçük doğranmış kuru soğan ilave edilerek kızartılır. Soğanlar iyice kavrulunca aldığı kadar su ve hazırlanan köfteler eklenir. Köfteler pişmeye yakın hâle gelince tencereye kurutulmuş kayısılar eklenir. Kayısıların gün kurusu olması tercih edilse de islimli sarı kayısı da kullanılabilir. Kayısılar iyice yumuşayınca kadar pişirilen çirli köfte, sıcak servis edilir (K.1, K.11, K.7).

Derleme faaliyetleri sırasında, çirli köftenin özellikle Malatya'nın Hekimhan ilçe merkezi ve mahallelerinde günümüzde de sıklıkla tüketilen bir kazan yemeği olduğu görülmüştür.

Kabuk Aşı

Kabuk, kayısıların ikiye ayrılarak güneşte kurutulmasına verilen addır. Yöresel ağızda “*gabuh*” olarak da bilinir. Kabuk aşısı, kemikli et ile kuru kayısıyı buluşturan bir lezzettir. Kemikli et yıkandıktan sonra kendi suyunu salıp yeniden çekinceye kadar ağız kapalı bir kapta pişirilir. Suyunu çeken et, tereyağı ile kavrulur. Ardından su ve salça ilave edilir. Kaynayana kadar beklendikten sonra tuz ve bir gün önceden ıslatılarak hazırlanılmış nohut eklenir. Et ve nohut pişinceye kadar kısık ateşte pişirilen karışıma, kuru kayısılar da eklenir. Bir miktar tuz ve şeker ilave edilerek kayısılar pişinceye kadar kaynamaya bırakılır. Sıcak olarak servis edilir (Kılıç, İ. H., Polat, I., Başaranlar, B., Çakar, Ş., 2013, s. 273).

Kabuk aşının en önemli özelliği tatlı ve tuzluyu bir arada sunabilmesidir. Vücudun tatlı ihtiyacını karşılar ve bağırsaklara rahatlık verir. Bu özellikleriyle özellikle yaşlılar tarafından sıkça yenir. Günümüzde ise unutulmaya yüz tutmuş bir yemektir (Kılıç, vd., 2013, s. 273).

Görsel 11. *Kabuk aşısı* (Kılıç, vd., 2013, s. 273)

Kabuk Kavurması

Aşılı kayısıların kurularından yapılan bir tatlı çeşididir. Malatya’da yarma veya çir olarak adlandırılan bu kuru kayısılar yıkanarak tavaya koyulur. Yarım kg kadar kayısıya bir çay bardağı kadar su eklenerek pişmeye bırakılır. Kayısılar

tamamen yumuşamadan üzerine bir su bardağı şeker ilave edilir. Şekerin kayısılar tamamen yumuşamadan evvel eklenmesi, kıvam açısından önemlidir. Bu hâlde kayısılar tamamen yumuşayana kadar pişirilir. Ardından kabuk kavurmasına 3-4 yemek kaşığı kadar tuzsuz tereyağı eklenerek kavrulur. Suyu tamamen çekilip tereyağında kavrulan kayısılar, ikram edilmek üzere tabağa alınır. Üzerine isteğe göre tatlı (islimsiz) kayısı çekirdeği, dövülmüş ceviz ya da badem dökülerek servis edilir (K.7).

Kayısı Bulamacı

Kuru veya yaş kayısı ile yapılabilir. Çekirdekleri çıkarılan kayısılar bir miktar su ile ateşte ezilinceye kadar pişirilir. Süzgeçten geçirilerek başka bir kaba alınır. Bu sırada farklı tencerede nişasta kalan su ile birlikte ezilir. Bu iki karışım ve şeker bir araya getirilerek muhallebi veya supangle kıvamı oluşuncaya kadar ocak üzerinde karıştırılır. Yüksekten boşaltılarak kâselere boşaltılan kayısı bulamacı, dövülmüş ceviz ya da kabukları çıkarılmış kayısı çekirdeğiyle servis edilir. Ilık olarak tüketilmelidir. Kuru kayısı (çir) ile yapılacak kayısı bulamacında çirin önceden yıkanması ve yumuşaması için suda bekletilmesi şarttır. 15-16 adet kayısıdan yapılan kayısı bulamacından yaklaşık 5-6 porsiyon çıkar (Kılıç, 2018, s. 39).

Kayısı Çekirdeği Kahvesi

Kayısı çekirdekleri özel olarak hazırlanmış fırınlarda 140 santigrat derece sıcaklıkta yaklaşık yarım saat kavrulur. Kavrulan çekirdekler, ezme makinasından geçirilir. Makinadan geçirilme işlemi, istenen kıvam elde edilinceye kadar tekrar edilir (K.22).

Kayısı çekirdeği kahvesinin içime hazır hâle getirilmesi süreci diğer kahve türleriyle benzerlik gösterse de temelde farklıdır. Kavanozlarda muhafaza edilen kayısı çekirdeği kahvesinden istenen miktara göre cezveye koyulur. Bu oran, her bir fincan kayısı çekirdeği kahvesi için bir tatlı kaşığına denk gelmelidir. Kavanozdan alınıp cezveye konulan kahveler henüz kaynatılmaya hazır değildir. Kayısı çekirdeği kahvesi kaynatılmadan hemen önce karıştırıcı marifetiyle, köpüğü çıkıncaya kadar karıştırılır. Ardından da üzerine her bir tatlı kaşığı için bir fincan olacak şekilde su

eklenerek ocağa alınır. Kabarıp kaynamaya başlayan kahve ocaktan alınır, sıcak servis edilir (K.22).

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığına bağlı bir kuruluş olan Kayısı Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, kayısı ve kayısı çekirdeğinden elde edilen ürünleri çeşitlendirebilmek adına, paydaşlarıyla birçok proje yürütmektedir. Kayısı çekirdeği kahvesi, bu türden bir proje neticesinde ortaya çıkan bir ürün olmuş ve talep gördüğü için de üretimine devam edilmiştir. Kayısı Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü bünyesindeki üretim tesisinde elde edilen ürünler, Müdürlüğün giriş kapısında, şehrin işlek bir noktası olarak değerlendirilebilecek bir alanda kurulan satış büfesi marifetiyle halka ulaştırılmaktadır (K.22).

Görsel 12. *Kayısı çekirdeği kahvesi*

Kayısı Çekirdeği Kurabiyesi

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığına bağlı Kayısı Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü tarafından planlanan proje kapsamında ortaya çıkan ürünlerden biridir (K.21).

Kayısı çekirdeği, kurabiye'nin ana maddesini oluşturmaktadır. Kayısı çekirdeği, yumurta akı ile birlikte uzun süre karıştırılır. Burada önemli olan nokta, hamura başkaca bir ekleme yapmamaktır. Özellikle şeker kullanılmamalıdır. Elde edilen hamur, şekil alacak kıvama gelinceye kadar karıştırma işlemine devam edilmelidir. Karıştırma elle yapılabileceği gibi, makine yardımıyla da yapılabilir. Ardından, kurabiyeler bir su bardağının ağzı boyutlarında hazırlanır ve az miktarda yağlanmış fırın tepsisine dizilir. Yaklaşık olarak yarım saat içerisinde kayısı çekirdeği kurabiyesi yemeye hazır hâle gelir (K.21).

Kayısı çekirdeği kurabiyesinin en önemli özelliği, glütensiz bir ürün olmasıdır. Bu özelliğinden dolayı, çölyak hastalığı sebebiyle besin tüketimleri kısıtlı olan kişilerce tüketilmesinde herhangi bir sakınca yoktur. Kayısı çekirdeği kurabiyesinin çölyak hastalarınca tüketilmesinin uygun olması, ürüne son yıllarda giderek artan bir talebin oluşmasını sağlamıştır (K.22).

Kayısı Dolması

10-15 dakika ılık suda bekletilen kuru kayısılar süzülür. Diğer bir tarafta cevizler irice dövülür ve içerisine bal, toz şeker ve tarçın eklenerek bir karışım hazırlanır. Kayısılar teker teker ayrılır ve içerisine hazırlanan cevizli harçtan koyularak kapatılır. Kenarlarından ayrılmaması için parmakla iyice bastırılır. Yağlanan tepsiye dizilen kayısıların üzerine az miktarda tereyağı eklenir. Tepsinin üzerine dört yemek kaşığı kadar da toz şeker serpilerek bir su bardağı ılık su gezdirilir. 20-25 dakikalık bir fırınlanma süresinden sonra hazır olan kayısı dolmaları ceviz ve kayısı çekirdeği ile birlikte servis edilir (Kılıç, vd., 2013, s. 404).

Kayısı dolmasının bir başka versiyonunda ise fırınlanan kayısı dolmalarının üzerine çırpılmış yumurta eklenir. Bu işlemten sonra bir süre fırınlanan kayısı dolmalarının üzerindeki yumurtaların pişmesi sağlanır. Kayısı dolmasının bu şekilde hazırlanması sonucunda elde edilen ürüne “*yumurtalı kayısı tatlısı*” denir (Kılıç, vd., 2013, s. 404).

Görsel 13. *Kayısı dolması* (Kılıç, vd., 2013. s.404)

Kayısı Hoşafı

Tercihen aşısız kayısı kurusu kullanılır. Yıkanan kuru kayısılar tencereye koyulur. Tencerenin üzerinden 3-4 parmak kalacak kadar su doldurulur. Daha sonra o anda evde bulunan kuru meyvelerden tencereye eklenir. Erik, elma, üzüm ve armut kurusundan kayısının tadını bastırmayacak miktarda eklenmelidir. Karışım kaynayana ve içerisindeki meyveler tamamen yumuşayana kadar pişirilir. Ilık ya da soğuk olarak servis edilir. Kayısı hoşafı içerisine şeker ilave edilerek yapılabileceği gibi şeker kullanılmadan da yapılabilir (K.1).

Kaynak kişi Kudret Koçyiğit tarifini verdikten sonra kayısı hoşafının özellikle eski zamanlarda Malatya mutfağında vazgeçilmez bir yere sahip olduğunu belirterek akşam yemeklerinde ana yemeğin yanında mutlaka kayısı hoşafı servis edildiğini söyledi. Şimdiki yemeklerin yanında salata ya da cacık ne demekse, eskiden kayısı hoşafının Malatyalı için o demek olduğunu ifade eden Koçyiğit, günümüzde bu kültürün yok olmaya yüz tuttuğunu ekledi (K.1).

Görsel 14. *Kayısı hoşafı* (Kılıç, vd., 2013, s. 426)

Kayısı Kebabı

Kıymadan yapılan ve ızgarada pişirilen etle, tavada kızartılmış kayısının bir araya gelmesi ile oluşturulan yemektir. Son yıllarda kayısı kebabının kayısılarının da mangal üzerinde pişirilerek yemeğe eklenebildiği görülmektedir.

Kıyma iyice yoğurulur. İçine küçük mantar parçaları eklenirse daha lezzetli olur. Baharatları katıldıktan sonra bir süre dinlendirilir. Şişe ya da ızgaraya uygun hâle getirilen etler pişirilir. Bu sırada çekirdeği çıkarılmış bulunan kuru kayısılar tavada tereyağı ile kavrulur. Etin yanında servis edilir (K.5).

Görsel 15. *Kayısı kebabı* (Kılıç, vd., 2013, s. 274)

Kayısı Marmeladı

1 kg kadar kayısı yıkanarak çekirdekleri çıkarılır. Doğranan kayısılar 1 su bardağı su ile birlikte haşlanır. Süzgeçten geçirilerek ezilir. Yeniden kaynamaya başlayınca 1 kg kadar şeker ilave edilir. Şeker eriyinceye kadar karıştırılır. Kaşıktan dış dış dökülmeye başladığında marmeladın kıvamı tutmuş demektir. Bir miktar limon tuzu eklenerek karıştırılır. Sıcak bir şekilde kavanozlara doldurulur ve plastik olmayan bir kapakla kapatılır. Ters çevrilen kavanozlar bir gün sonra düzeltilerek kontrol edilir ve serin bir yerde saklanır (Kılıç, vd., 2013, s. 435).

Görsel 16. *Kayısı marmeladı* (Kılıç, vd., 2013, s. 435)

Kayısı Tatlısı

Çekirdeği çıkarılmış ve güneşte kurutulmuş (gün kurusu) kayısılar az miktarda sıcak su ile ıslatılır. Patik yapılırken kayısının çekirdeğinin çıkarıldığı kısımdan aralanarak içerisine yarım ceviz koyulur. Kayısılar fırın kabına dizilir. Yarım kg kayısıya bir su bardağı gelecek şekilde üzerine şekerli su ilave edilir. Önceden 180 derecede ısıtılmış fırında 15-20 dakika süreyle pişirilir. Fırından çıkarılan kayısı tatlısı, üzerine dövülmüş ceviz içi koyularak servis edilir (K.1).

Kayısı tatlısı, pratik bir şekilde ve az malzemeye hazırlanan bir tatlı çeşidi olması sebebiyle günümüzde de Malatyalıların sıklıkla yaptıkları bir tatlıdır.

Özellikle başka şehirlerden Malatya'ya gelen misafirlere hem ikram edilir hem de yapılışı öğretilir (K.11).

Görsel 17. *Kayısı tatlısı* (Kılıç, vd., 2013, s. 405)

Kayısılı Bademli Pilav

Küp şeklinde doğranan kuru kayısılar, dolmalık üzüm ve kayısı çekirdekleri ile bademler ayrı ayrı sotelenir. Sotelenen malzeme bir kaba alındıktan sonra, pirinçler kalan tereyağında birkaç kez çevrilir ve üzerine yeteri miktarda su, kayısılar, badem, tuz ve üzüm eklenir. Pilav suyunu çekmek üzere iken badem ve kayısı çekirdekleri ilave edilir. Demlenmesi için kapakla tava arasında kağıt havlu veya temiz bir bez konularak on dakika bekletilen kayısılı bademli pilav servis edilir (Kılıç, vd., 2013, s. 279).

Görsel 18. *Kayısılı bademli pilav* (Kılıç, vd., 2013, s. 279)

Kayısılı Gerdan Aşı

Boyun eti, nohut, ayva ve kayısının bulunduğu ve daha çok özel günlerde, özel misafirlere yapılan bir yemektir. Kaynak kişi Mustafa Koçyiğit, 1960'lı yıllarda kendisini başka bir ile okumak üzere yollayan annesinin bu yemeğin bir benzerini yaptığını ifade etmiştir. Aşağıda tarifi verilen yemekte kullanılan ayva yerine Koçyiğit'in annesi, armut kullanarak kayısılı gerdan aşı yapmıştır. Günümüz Malatya mutfağında kayısılı gerdan aşı giderek daha az rastlanılan bir yemek durumundadır (K.2).

Boyun eti, üzerini kapatacak oranda bir suyun içinde ocağa bırakılır. Orta ateşte kaynayınca kadar pişirilir. Üzerinde oluşan köpükler alınır. Kısık ateşte boyun eti tamamen pişirilir. Akşamdan ıslatılarak hazırlanmış olan nohutlar başka bir kapta haşlanır. Süzildikten sonra kabukları soyulan nohutlar bir kenara kaldırılır. Soyulup ardından küp şeker boyutlarında kesilen ayva suda haşlanır. Ayvaya sırası ile kuru kayısı ve ardından da hazırlanmış olan soyulmuş nohut eklenir. Pişmiş ve hazır durumdaki etler kemiklerinden ayrılarak karışıma eklenir. Bir miktar şeker ve yeteri kadar tuz ilave edildikten sonra bütün malzemeler bir arada kaynatılır. Karışıma et ilave edildikten sonra herhangi bir şekilde karıştırılmamalıdır. Ocaktan alınan kayısılı gerdan aşı, dövülmüş ceviz ile süslenerek servis edilir. Kayısılı gerdan

aşının ılık olarak tüketilmesi önemlidir. Sıcak veya soğuk olarak tüketilmemelidir (Kılıç, vd., 2013, s. 278).

Görsel 19. *Kayısılı gerdan aşı* (Kılıç, vd., 2013, s. 278)

Kayısı Pestili

Yaş hâldeki kayısılar iyice yıkandıktan sonra kazanlara koyulur. Bir miktar su eklenir. Ardından göz kararı şeker ilave edilir. Şeker kullanımı tercih edilmiyorsa karışımı tatlandırmak için pekmez de kullanılabilir. Üçüncü bir alternatif olarak herhangi bir şeker ilavesi yapılmadan da kayısı pestili yapılabilir. Kaynatılarak marmelat kıvamına getirilen karışım süzgeçten geçirilir. Naylon bezlerin üzerine, ince bir tabaka hâlinde serilir. Güneşte 1-2 gün kadar kurutulan pestil, naylon bezlerden ayrılır. Bu işlem yapılırken pestilin beze yapışmasının engellenebilmesi adına naylon bezlerin arkası ıslatılır. Elde edilen pestil isteğe göre farklı boyutlarda kesilir. Küçük kare şeklinde kesilerek tüketilecek pestiller, kesmece olarak isimlendirilirler. Hazırlanan kayısı pestili, bu hâliyle tüketilebileceği gibi bir miktarı ılık bir su içine atılarak birkaç saat bekletilmesiyle meyve suyu olarak da tüketilebilir (K.1).

Pestil, özellikle 2000’li yıllardan önce Malatya’da kış akşamlarının atıştırmalıkları arasında önemli bir yere sahipti. Yaz aylarında hazırlanan çeşit çeşit

pestiller, yanlarında islimlenmemiş (tatlı) kayısı çekirdeği, badem veya cevizle servis edilirdi (K.9)

Kayısı Reçeli

Çekirdekleri çıkarılmış kayısılar bir kemise³ dökülür ve yıkanır. İyi kıvamlı bir kayısı reçeli için bire bir ölçülerde kayısı ve şeker kullanılmalıdır. Tencereye şekerin bir miktarı ilave edilerek kaynatılır. Kıvamlı bir hâle gelince içine kayısılar eklenir. Haşlandıktan sonra tencereden alınan kayısılar bir miktar dinlendirilir ve ardından kurutulur. Şurubunun hazırlanması için kayısıların içinden çıkarıldığı karışıma kalan şeker de ilave edilerek kaynatılır. Güneşte kurutulan haşlanmış kayısıların üzerine elde edilen şurup gezdirilir. Bu işlem, kayısılar şurubu tamamen eminceye kadar tekrar edilmelidir. Bu aşamada bir miktar limon tuzu eklenir. İşlem bittikten sonra sıcak bir halde kavanozlara koyulan kayısıların içine tercihen haşlanmış kayısı çekirdeği de eklenebilir. Kavanozlar kuru, nemsiz ve serin bir yerde muhafaza edilmelidir. (K.7).

Değerlendirme

Kayısı, Malatya halk mutfağında oldukça geniş bir alanda kendine yer bulmuş, tatlı bir meyve olmasına rağmen sadece tatlılarda değil, kazan yemeklerinden pilavlara kadar kullanılmıştır. Bu durum, meyvenin bolluğuyla ve geçmişten bugüne kadar her sosyal sınıftan Malatya evine kolaylıkla girebilmesiyle ilişkilendirilebilir. Malatyalı, yıllardan bu yana kayısıyı çeşitli yemeklerde kullanmayı denemiş ve bu deneme yanılma uygulamaları neticesinde meyvenin yakıştığı yemekler yapılmaya devam etmiştir. Bu durumun bir neticesi olarak, şehirde bugün kayısının kullanıldığı yemekler oldukça popülerdir ve sevilerek tüketilmektedir. Kayısının Malatya halk mutfağındaki bu kullanımı, onu sadece yaş veya kurutulmuş olarak tüketilen veya satılan bir meyvenin ötesine taşımış ve ona şehrin mutfak kültürünü zenginleştirici bir işlev kazandırmıştır.

³ Süzgeç

2.3.6. Oyunlarda Kayısı

Oyun, kimi insanlara göre enerji fazlasını atmak; kimine göre; benzetmece içgüdüsünü tatmin etmek; kimi insanlara göre ise boşalma ihtiyacını karşılamaktır. Oyun, insan veya hayvan genç yaratıkları ileriki hayatlarında yaşamın gerektirdiği ciddi iş ve uğraşlara hazırlamak, onları yetiştirmek içindir. Oyunda doğuştan getirilen bir yeteneğin geliştirilme itkisi veya üstün olma ve yarışma isteği, kaybolan enerjiyi tek yönlü bir canlılıkla onarma gibi itkiler bulunmaktadır (And, 2012, s. 27-28).

Pertev Naili Boratav, oyunlar hakkındaki düşüncelerini ifade ederken, deyimini Türkçedeki geniş anlamından söz etmiştir. “Oyuna getirmek” deyimindeki hile, düzen anlamını verdikten sonra oyunun tiyatro, kukla, karagöz, orta oyunu gibi seyirlik gösteriler için de kullanılan bir terim olduğunu ifade etmiştir. Boratav, oyun sözcüğünün dans anlamına da gelebileceğini (Boratav, 1984, s. 232) söyledikten sonra oyun tanımını şu şekilde yapmıştır:

“Çocukların ve daha az ölçüde büyüklerin -günlük geçim didinmelerinden ayırabildikleri boş zamanlarında- herhangi bir üretim çabasını ya da başka çeşitten bir hizmeti zorunlu kılmadan, sadece eğlenme yolu ile dinlenmelerini sağlayan eylemlerdir. Bunlar: cirit, güreş, horoz döğüşü, saklambaç, bilye, topaç, aşık... gibi.” (Boratav, 1984, s. 232).

Oyunun her şeyden önce isteğe bağlı olması ve gönüllü bir eylem olması gereklidir. Zorlama oyun, oyun olarak değerlendirilemez. Ancak oyunun zoraki bir benzeri olabilir. Oyunun bu yanı, onun önemli bir özelliğini olarak özgürlüğünü ortaya çıkarmıştır. Oyunun bir başka özelliği ise, onun gerçek yaşamdan farklı oluşudur. Çocuk oyun oynarken gerçek yaşamın dışında olduğunu bilincindedir ve bu durum onu çıkarılıktan uzaklaştırır. Oyun, günlük hayata bir ara, bir dinlenme, günlük yaşamın bir süsü gibidir (And, 2012, s. 28).

Malatya geleneksel oyunlarının en önemli özelliği, oyun için gereken malzemenin kolay yoldan bağdan, bahçeden yani doğanın içerisinde bulunabiliyor olmasıdır (Kantarıcı, 2020, s. 36). Şehirde çocuklar ve büyükler tarafından oynanan oyunlar incelendiğinde, birçoğunun eğlenme amacı taşıdığı görülse de farklı işlevleri ve görevleri olan oyunlara rastlamak da mümkündür. Halk arasındaki birlik ve beraberliği sağlamak, ortak bir kültür oluşturmak, belirli ve özel bazı günleri

hatırlamak, baharın gelişini kutlamak, bereketli bir hasat mevsimi geçirmek bu işlev ya da görevlerden sayılabilir (K.2, K.3, K.4, K.8).

Malatya halkından insanlarla yapılan görüşmelerde genel olarak, mahalle kültürünün çok daha etkili olduğu yıllarda (2000’li yıllardan önce) halk kültürünün bir parçası olan oyunların, daha geniş bir yaş aralığında, daha geniş bir oyun alanında ve daha sık olarak oynandığının ifade edildiği söylenebilir. Bahse konu oyunların birçoğu, günümüzde yeni nesil tarafından artık oynanmayan oyunlar durumundadır.

Malatya’da çocuklar ve büyükler tarafından oynanan oyunların bir kısmı kayısı üzerine kurulmuş oyunlardır. Şehrin her yanına yayılmış hâldeki kayısı bahçeleri içerisinde çocukluğunu geçiren Malatyalı bazı durumlarda kayısının kendisini bir oyun aracı olarak kullanırken, kimi zaman kayısı çekirdeği bir oyun aracı olmuştur. Kayısının az veya çok etki ettiği oyunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Çerçi Oyunu

Mahallenin çocukları bir araya gelir ve çerçicilik yapmaya karar verirler. Amaç, herkesin birlikte faydalanabileceği top veya buna benzer bir oyun aracı satın alabilmektir (K.4).

Kayısı hasadı zamanında oynanan bu oyunda, çocuklar kol kola girerek şarkılar söyler ve kayısı bahçesi sahibinin evinin önüne giderler. Burada önemli olan, o bahçedeki kayısıların hasadının yapılmış olması, kurutulmuş ve satışa hazır bir durumda olmalarıdır. Çocuklar bildikleri şarkıları söylerken aralarından biri önceden hazırlanan bir çuvalı bahçe sahibine uzatır ve ondan kayısı ister. Bu şekilde 10-15 çocuk 10-15 bahçe gezer. Toplanan kayısılar yine aynı mahallenin sokaklarında aynı çocuklar tarafından satışa sunulur. Bu sırada kol kola giren çocuklar neşeyle şarkı söylemeye devam ederler. Aslında o sokaklarda hiç kimsenin kuru kayısı almaya ihtiyacı yoktur. Zira aşağı yukarı her evde en azından yiyecek kadar kayısı vardır. Yine de mahalleli çocuklardan bu kayısıları satın alır. Bazı durumlarda, az önce kendisi tarafından çocuklara verilen kayısıları, bu kez para vererek satın alanlar da çıkabilir. Toplanan para ile genellikle bir top alınır. Eğer mahallede oynanacak bir top varsa, oyuna katılan herkesin sevdiği bir yiyecekten alınır ve paylaşılarak yenir.

Yiyecek seçiminde karar ortaklaşa alınır. Yaz mevsiminde kolaylıkla bulunabilen üzüm, karpuz, kavun gibi meyveler en çok alınan meyvelerdir (K.4).

Duvar Dibi Oyunu

Kayısı çekirdekleriyle oynanan bir oyundur. Oyuncular düz bir duvar karşısında belirlenen bir mesafeye dizilir ve ellerine birer adet kayısı çekirdeği alırlar. Duvara doğru atılan kayısı çekirdeklerinden hangisi duvara daha yakın bir noktada durursa o çekirdeği atan oyuncu oyunun galibi olur. Oyunda ödül, duvar dibine atılan kayısı çekirdekleridir. Herhangi bir oyuncu sayısı sınırı olmadan oynanabilen oyunda kazanan oyuncu, diğer oyuncuların attığı çekirdeklerin tamamını alır (K.3).

Duvar dibi oyunu misketlerle de oynanan bir oyundur. Fakat misket, mahalledeki her çocukta her zaman bulunan bir şey değildir. Dolayısı ile kayısı çekirdeği ile oynanan bir duvar dibi oyununa bütün çocuklar bir şekilde katılır. Hem oyun eğlenceli olur. Hem de kaybeden pek fazla üzülmez. Bazen oyunda çekirdeği bitenler için çekirdek toplama izni verilir. Bu iznin ardından, çekirdeklerini kaybeden oyuncular yeniden oyuna dâhil olurlar (K.3, K.37).

Kayısı Çekirdeği Oyunu

Avuca doldurulan kayısı çekirdeklerinin, toprak kazılarak oluşturulan küçük kuyulara belirlenen bir mesafeden atılması üzerine kurulan bir oyundur (K.2).

Kayısı çekirdeği oyunu, bireysel olarak oynanabileceği gibi oyuncuların iki gruba ayrılmasıyla da oynanabilir. Oyun başlamadan evvel ödül belirlenmelidir. Bu oyun genellikle kayısının çağla⁴ zamanında oynanan bir oyundur ve ödül de genellikle iri ve gösterişli çağlalarından seçilir. Ödül belirlendikten sonra bir ağacın altındaki toprak bir karış derinliğinde ve yumruk girecek kadar kazılır. On adım kadar sayılır ve çizgi çekilir. Çekilen bu çizgi oyuncuların kayısı çekirdeklerini kuyuya atacakları sırada geçmemeleri gerek çizgidir. Oyunculara avuçlarına sığacak kadar kayısı çekirdeği verilir. Ne kadar çok kayısı çekirdeği atılırsa oyun o kadar heyecanlı olacağından, küçük boyutlardaki kayısı çekirdekleri tercih edilir. Kayısı

⁴ Olgunlaşmamış kayısı

çekirdekleri beşten az olmaz. İdeal olanı on kayısı çekirdeğiyle oyunu oynamaktır. Oyunda her oyuncunun tek bir hakkı vardır. Sırası gelen oyuncu çekilen çizgiye gelir ve elindeki kayısı çekirdeklerini kuyuya atar. Hangi oyuncu daha fazla kayısı çekirdeğini kuyudan içeriye sokmayı başarır ise oyunun galibi o olur. Eğer bu oyun, iki grup halinde oynanıyorsa gruptaki oyuncuların toplam kaç kayısı çekirdeğini kuyudan içeriye attıklarına bakılır. Toplam sayı hangi grupta fazla ise o grup galip demektir. Galip gelen oyuncu ya da oyuncular, diğer tarafın çağla ya da kayısılarını alır (K.2).

Misket Oyunu

Kayısı çekirdeklerinin yan yana dizilerek belli bir mesafeden ilk sırada dizili çekirdeği başka bir çekirdekle vurabilme üzerine kurulu bir oyundur. Kazanan taraf, diğerinin çekirdeklerine sahip olur (K.26).

Oyunun adı, oyunun asıl oynanma şeklinden gelmektedir. Bu oyun, esasında bir misket oyunudur fakat Malatyalı çocuklar misketin olmadığı yerde kayısı çekirdeğini misket yaparlar (K.26).

Kayısıyı, kayısı çekirdeğini, kayısı ağacını, oyunlarda kullanılan eşyaların yerine koymak, şehirde oldukça yaygın bir durumdur. Kaynak kişi Adnan Akkaya, çocukluğunda herhangi bir oyuncağa erişimin zor olduğunu, bu nedenle de kayısının her türlüünü, oynadıkları her türden oyunların içerisine bir şekilde yerleştirdiklerini ifade eder. Bu kullanım çoğu zaman mecburi bir kullanım da olsa, kayısı ile büyüyen çocuklarda meyveye karşı bir sevgi ve bağlılık duygusunun oluşmasını sağlamaktadır. (K.26).

Saklambaç Oyunu

Kaynak kişi Kudret Koçyiğit, 1960'lı yıllarda mahallece oynadıkları saklambaç oyunlarını naklederken kayısı türlerinin saklambaç oynayan gruplara isim olarak verildiğinden söz etti (K.1).

Gruplar hâlinde oynanan saklambaçta her grubun bir adı olurdu. Bu isimler her zaman bir kayısı türünün adı olurdu. Hasanbey, hacıhaliloğlu, gavur aşısı, çöl gibi isimler verilen gruptan birisi ebelendiğinde kendi adı söylenmez, grup adı olan

kayısı adı söylenirdi. Bu oyun genellikle akşam ezanından sonra mahallede yetişkinlerin de katılımıyla oynanan bir oyundu. Koçyiğit, küçük bir kız çocuğu iken kayısı türlerinin isimlerini bu oyun sayesinde öğrendiğini ifade etti (K.1).

Şah Pehlevi Oyunu

Malatya’da kayısının hasat zamanında kayısı toplayan çiftçiler arasında oynanan bir oyundur. Oyunun adı İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi’den gelmektedir. Oyun, özellikle İran’da Şah Pehlevi’nin hüküm sürdüğü yıllarda oynanan bir oyundur (K.1).

Şah Pehlevi oyununda, kayısısı silkelenecek olan ağacın etrafında toplananlar, yere serilen hılaların⁵ bir ucundan tutup beklerler. Ağaca çıkan kişi aşağıdakilere hazır olup olmadıklarını sorar ve ayağını kayısı ağacının dallarına vurmaya başlar. Amaç, hılanın üzerine dökülen kayıılardan en gösterişlisine ulaşmaktır. Oyuncular hızla kayısıları toplamaya başlarlar. Bu sırada beğendikleri bir kayısı olduğunda onu havaya kaldırıp “*Şah Pehlevi*” diye bağırır. Bir oyuncu akşama kadar seçtiği Şah Pehlevilerin arasından kendisine göre en gösterişli olanı yarışmaya sokmak üzere belirler. O günkü hasat sona erdiğinde her bir oyuncunun bir Şah Pehlevi’si vardır. Sıra bu kayısılar arasından en irisini, en biçimlisini ve en gösterişlisini seçmeye gelmiştir. Seçim, toplulukta kayısı konusunda en tecrübeli olan kişilerce yapılır. Seçimi yapacak kişi sayısında bir sınır yoktur. Tek kriter, kayısıdan iyi anlamalarıdır. Şah Pehlevi seçildikten sonra, kayısısı birinci gelen oyuncuya eğer o bahçede yevmiye usulü çalışıyorsa çift yevmiye verilir. Yevmiye ile çalışmıyorsa da o gün sabahtan belirlenmiş olan bir miktar para bahçe sahibi tarafından verilir (K.1).

Şah Pehlevi oyununda asıl amaç, kayısı hasadında çalışan kimselerin verimliliklerinin artmasıdır. Şah Pehlevi’ye kendisi ulaşmaya çalışan kimse normalde çalıştığından daha çok çalışır. Bu durum, bahçe sahiplerinin işine geldiği gibi hasatta çalışanlar hem çalışır hem de eğlenirler. Öyle ki sabah gün ışıırken başlanan kayısı silkeleme işinde, akşamın nasıl olduğu anlaşılmaz (K.1).

⁵ Genellikle dikdörtgen şeklinde olan kumaştan yapılmış bez

Taş Oyunları

Tarihi oldukça eskilere dayanan taş oyunları, yaygın olarak oynanan oyunlardır ve birçok çeşidi vardır (And, 2012, s. 261). Malatya bölgesinde de birbirinden farklı kural ve özelliklere sahip birçok taş oyununun oynandığı görülmektedir. Beştaş, üçtaş, dokuztaş, taş savaşı gibi oyunlar Malatya ilinde oynanan taş oyunları arasında sayılabilir.

Malatya’da taş oyunlarını hem küçükler hem de büyükler oynamaktadır. Yaz aylarında oynanan taş oyunlarda taş yerine kayısı çekirdeği kullanılması ise oldukça sık rastlanılan bir durumdur. Çünkü Malatya’da kayısının hasat zamanı olan haziran ve temmuz aylarında özellikle kayısı bahçesinde çalışan halk, kayısı çekirdeğine taştan daha rahat ulaşabilir (K.8).

Kayısı çekirdeğinin taş yerine kullanıldığı oyunlara beştaş örnek olarak verilebilir. Beş adet kayısı çekirdeğini yere atan oyuncu, seçtiği bir kayısı çekirdeğini havaya atar ve yerdeki kayısı çekirdeklerini havaya attığı çekirdek düşmeden tutmaya çalışır. Bu sürede en fazla çekirdeği toplayan oyuncu, oyunun galibi olur. Bunun dışında taşın kullanıldığı bütün oyunlarda taş yerine kayısı çekirdeğinin kullanılabildiğini söylemek mümkündür (K.8).

Tepsi Oyunu

Malatya’da halk oyunu olarak oynanan oyunda ana tema, davul-zurna eşliğinde kayısı patiği⁶ yapmaktır (K. 26).

Başının üzerinde gümüş bir tepsi taşıyan kadın, figürlerle çember şeklinde bekleyen arkadaşlarının ortasına yürür. Tepsinin içinde patik yapılmaya hazır kayısılar bulunmaktadır. Tepsi baştan indirilir. Kayısların çekirdekleri, hep birlikte çıkarılır. Çekirdek çıkarma işleminin peşinden oyuncular kollarını arkaya atarak, biraz da abartılı bir şekilde kayıslarını düzeltirler (K.26).

Tepsi oyunu, 2011 yılından itibaren Malatya halk oyunlarından biri olarak yöresel ve ulusal birçok halk oyunu yarışmasında oynanan bir oyun olmuştur (K.26).

⁶ Kayısların çekirdeklerinin çıkarılması işlemine verilen ad.

Değerlendirme

Kayısının Malatya’da oynanan oyunlardaki kullanımı ele alındığında, çoğunlukla bir başka oyun araç-gerecinin yerini aldığı görülmektedir. Özellikle misketle oynanan oyunların birçoğunda, misket bulunamadığı için, kayısı çekirdeği kullanılmıştır. Bu kullanımlar zaman içerisinde yerleşmiş ve oyunun asıl unsuru olan misketin bulunduğu durumlarda da kayısı çekirdeği kullanılmaya devam etmiştir.

Kayısının oyunlardaki bir başka işlevinin ise adlandırmalar olduğu söylenebilir. Oyun içindeki gruplara ad vermede kayısı türlerinden faydalanma, kentte oynanan oyunlarda yaygın bir kullanım olarak ortaya çıkar.

Şah Pehlevi adını taşıyan oyunda kayısının başka bir işlevi görülür. Bu oyun, kayısının hasat zamanında oynanan bir oyundur ve hasatla meşgul olan çiftçiler için bir eğlence kaynağıdır. En iyi ve en iri kayısı, oyuncular için pekiştireç olan daha fazla paraya ulaşmak için bir semboldür.

2.3.7. Motif ve Desenlerde Kayısı

İnsanın doğum ile başlayan duygu ve düşüncelerini belirtme ihtiyacı zaman içerisinde birey, çevre, toplum bağlamında gelişerek gelenek hâlini alır. Geleneksel dokuma örnekleri, ulusal beğeni, kimlik, düzen ve kültür bütünlüğünün görsel olarak sağlayan olgulardandır (Uğurlu, 2021, s. 162).

Uygarlıklarını belirli bir aşamaya taşıyana kadar, insanların daha sade ve yalın motifleri kullandıkları bilinmektedir. Zamanla insanlar, inanç ve inanışları doğrultusunda nesneleri görselleştirmeye başlamış ve onları renklendirmiştir (Uğurlu, 2021, s.168-169). Bu görselleştirme süreçlerinde kullanılan nesneler ise, doğal olarak insanların yaşamları içerisinde kendisine yer bulan nesneler olmuştur. Bu nesnelerin çerçevesinin oldukça geniş olduğu, halı-kilim desenlerinde ya da kıyafetlerde kullanılan motif ve desenler incelendiğinde ortaya çıkmaktadır.

İnsan var olduğun andan bu yana, duyu organlarıyla hissedebildiği nesne ya da olayları sembolleştirmeye çalışmıştır. İlk dönemlerde mağara duvarlarına iptidai bir şekilde çizilen resimlere yansıyan bu sembolleştirme süreci, zamanla günlük hayatta sıkça kullanılan nesneler üzerinde de devam etmiştir. Fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayan insanın estetik ihtiyaçlarını gidermeye yönelik tavır ve davranışları, ortaya

estetik kaygısı da güdülerek yapılan eşya ve objelerin çıkmasına sebep olmuştur. Pamuğu ya da yünü kilim veya kıyafet hâline getirecek olan insanlar, bu kaygı ile renk, motif ve desenleri ortaya çıkarmışlardır.

Belli bir bölgedeki eşyalarda kullanılan desen ve motiflerde birçok ortak nokta göze çarpar. Bu durumun, aynı bölgede yaşayan insanların benzer bir hayat yaşamalarından, benzer dışsal faktörlerin etkisinde kalmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Bu faktör, kimi zaman o bölgede yaşayan insanlar tarafından kutsal kabul edilen bir dağ olabilirken kimi zaman ise insanların ürettikleri bir tarım ürünü olabilmektedir.

Sarı renk çeşitli ülkelerin mitoloji ve simgeciliğinde güneşle ilişkilendirilen, güneşe ait olan bir renk (Çoruhlu, 2020, s. 341) olmasına rağmen Malatya’da sarı, kayısı demektir. Sarı rengin Malatya toplumdaki karşılığının kayısı olması bu rengin kullanımının her alanda artmasına sebep olmuştur. Yöresel halk oyunları ekiplerinin kıyafetlerinde sarı tonlarının ağırlıkta olması, resmi veya özel kurum ve kuruluş logolarında bu rengin kullanılması gibi örnekler çoğaltılabilir. Bunun yanında kayısının rengi olan sarı, halk kültürünün önemli bir parçasını teşkil ettiği görülen geleneksel dokumacılıkta da sıkça kullanılmıştır.

Malatya’da halı-kilim dokumacılığında veya kıyafetlerde sarı rengin normalden daha fazla kullanımının kayısı ile ilişkilendirilebileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun yanında kayısının kendisi de bazı motif ve desenlerde yer bulmuştur. Malatya ilinde geleneksel dokumacılık sanatının ürünlerinde sınırlı da olsa var olan bu durum, teknolojinin gelişimi ile birlikte kullanılan baskı teknikleriyle modern tekstil ürünlerinde de görünür hâle gelmiştir.

Bir Malatya halk şiirinde kayısının dantellerde kullanımı şöyle anlatılmaktadır:

...

Sen bir “Sarı sevda”sın tüm dünyanın dilinde

Benim alın terimde

Gelinimin elinde, kızımın dantelinde.⁷

⁷ Çalışmanın “Halk Edebiyatı Manzum Ürünlerinde Kayısı” bölümünün “Ferdî Şiirler” alt başlığında ilgili şiirin tamamına yer verilmiştir.

...

Sabri Kelemeroğlu (Asma ve Birhanlı, 2004, s. 95)

Kaynak kişilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilere göre, kayısının motif ve desenlerde kullanımının özellikle 2000’li yıllardan önce daha yoğun olduğu görülmüştür. Malatya’da kayısı, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısında mimariden mobilyaya oradan el sanatlarına kadar uzanan oldukça geniş bir yelpazede motif ve desen olarak kullanılmıştır. Aşağıda bu kullanımlardan örnekler sunulmuş ve kayısının desen ve motifler üzerindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

- Malatya’da kadınların başlarını örtmek için kullanılan, ince tül benzeri bir kumaşı olan ve adına yazma denilen başörtüleri kullanılır. Bu örtülerin etrafı tığ oyası ile işlenir. Yazmanın etrafına işlenen oyalarda kullanılan motiflerden birisi de, kayısı meyvesi ve kayısı çiçeği motifidir. Renk olarak genellikle turuncu tonları tercih edilir. Dallar ise kahverengi veya yeşil olarak işlenir. Son zamanlarda yazmaların üzerlerine de baskı tekniğiyle kayısı motifi işlenir olmuştur. Bu şekilde kullanım, kayısının oya işlemeciliğinde kullanıldığı kadar yaygın değildir (K.13, K.14, K.32)

- Malatya’da gelinler kına gecesinde bindallı denilen bir kıyafet giyerler. Bu kıyafet birkaç parçadan oluşan, geleneksel bir kıyafettir. Bindallının cepken denilen üst kısmında ve cepkenin üzerine giyilen yeleşinde kayısı çiçeği işlemleri olur. Bindallıda kayısı meyvesinden daha çok çiçeğinin bir motif olarak kullanılması yaygındır. Eskiden evlenecek olan kızın bindallısı, kız henüz küçük bir çocukken hazırlanmaya başlanırdı. Üzerine el emeği işlemler yapılırdı. Bu işlemlerde kayısı çiçeği ve dalı kullanılırdı (K.7, K.33, K.40).

- Düğünlerde, kına gecelerinde, kutlamalarda veya özel günlerde sahne alan folklor ekibinin giyindiği bindallılarda kayısı motifi kullanılır. Folklor ekipleri bindallılarının üzerine lacivert renkli bir önlük giyerler. Bu önlüğün iki yanından aşağıya kadar kayısı ve kayısı çiçeği baskısı bulunur. Burada kullanılan teknik, genellikle baskı tekniğidir (K.1, K.30, K.31).

- Malatya evlerinde günümüzde pek sık kullanılmasa da eskiden adına makat denilen, tahtadan yapılma sedirler bulunurdu. Bu makatların oturma kısımlarının sırt tarafına gelecek şekilde yastıklarlar dizilir. Kırilent de denilen bu yastıkların üzeri işlemeli olur. Kırilentlerin işlenecek tarafı etamin denilen delikli kumaştan yaptırılır. Burada amaç, motiflerin rahat işlenmesini sağlamaktır. Kırilent üzerine yapılan işlemlerde kullanılan motiflerden biri de kayısı ve kayısı çiçeğidir. Kayısılar genellikle çift olarak ve bir dalın ucunda işlenir. Renkler, genellikle turuncunun açık ve koyu tonlarıdır. Daha az olmak üzere açık sarı da kullanılır (K.1, K.11).

- Özellikle çocuklar için örülen atkı ve berelerde kayısı motifi kullanılır. Şişle örme tekniğinin kullanıldığını bu örgüde kullanılan kayısılar turuncu ve yeşil renklidir. Daha küçük çocuklar için örülen atkı ve berelerde, kayısının henüz olgunlaşmamış hali olan çağla kullanılır. Çağla motifindeki meyveler yeşildir. Motifler, berelerin ön kısmına gelecek şekilde atkılarının ise iki uç kısmına gelecek şekilde işlenir (K.1, K.2, K.14, K.41).

- Malatya'da özellikle evlerin sobalı olduğu dönemlerde kadınların ayaklarını sıcak tutmak için kullandıkları ve adına patik denilen giyside de kayısının bir motif olarak kullanıldığı görülmektedir. Gelinlik çağa gelen kızların çeyizlerinde bol miktarda patik bulur. Bu patikler türlü motiflerle süslenir. Bu motiflerden biri de kayısıdır. Turuncu ve sarı tonları tercih edilir (K.9, K.35).

- Yastıkların yan kısımlarına kaneviçe tekniği kullanılarak işlenen motiflerde kayısı ve kayısı çiçeği kullanılır. Bu işlemlerde kayısının ağaç olarak kullanıldığı da olmuştur (K.10, K.35).

- Evlerde buzdolabının yaygın olarak kullanılmadığı dönemlerde içecekleri soğuk tutmak için Malatya evlerinde testiler kullanılırdı. Toprakta yapılan bu testiler genellikle mutfakta bulunurdu. Testilerin daha güzel görünmesi için üzerlerine yağlı boyadan kayısı deseni yapılır ve boyanırdı. Bu testilerin daha küçük boyutlu olanları, tarlaya çalışmak üzere gidildiğinde götürülürdü. İçine su ya da ayran doldurulurdu (K.1, K.10).

- Halı şeklinde dokunan seccadelerde kibleyi gösterecek şekilde kayısı çiçekleri kullanılır. Kible tarafına üçgen şeklinde dokunan kayısı çiçekleri beyaz renkli olurdu (K.1)

- Malatya evlerinin duvarlarına asılan heybeler, çeşitli motiflerle süslenirdi. Heybeye dokunarak yapılan bu süslemeler ne kadar çok olursa o heybe o kadar değerli olurdu. İçlerine iğne, iplik, makas gibi eşyaların da koyulabildiği bu heybelerde süsleme amaçlı kullanılan motiflerden biri de kayısıdır. Kayısı motifi, heybelerde meyve, çiçek veya ağaç olarak kullanılır (K.4, K.19, K.32).

- Gaz ocaklarının günümüzdeki yaygınlığının olmadığı dönemlerde, Malatya evlerinin mutfaklarında ocak olurdu. Bu ocakta yakılan ateşle yemek yapılırdı. Hemen hemen bütün ocakların yanındaki duvara tuzluk adı verilen kayısı işlemeli bir torba asılırdı. Yemeklere atılacak tuz, bu torbadan alınarak atılırdı. Tuzluğun üzerine kayısı işlemleri yapılması, tuzun bereketli olması ve daha geç tükenmesi içindi (K.4, K.41).

- Malatya’da kayısı bahçelerinde kullanılan araç gereçler arasında kürek önemli bir yer tutmaktadır. Hem sulamada hem de kayısıların topraklarını işlemede kullanılan bu önemli tarım aletinin sapı ile küreğinin birleşim noktasına kayısı motifi işlenir. Demirden işlenen bu motifin amacı, o kürekle işlenen toprağın bereketli olmasını sağlamaktır (K.1).

- Malatya’da at, tarih boyunca önemli bir hayvan olmuştur. İlde bulunan Sultansuyu Harası’nda yetiştirilen atlar, dünyanın her köşesine satılabilecek ölçüde kalitelidir. Günümüzde çok sınırlı alanda kullanılan atlar 2000’li yıllardan önce Malatya’da birçok alanda aktif olarak kullanılmaktaydı. Cirit sporu mahalle aralarında oluşturan alanlarda yapılacak kadar yaygındı. Fayton, bir ulaşım aracı olarak önemli bir misyona sahipti. Toplum hayatının içinde böyle bir yerde bulunan atlar süslenirdi. Atların alın kısmına, etrafına tığ oyası ile kayısı motiflerinin işlendiği bir bez bağlanırdı. Bu atlar farklı şehirlerde bir yarış ya da cirit müsabakasına katıldığında atın Malatya’dan geldiği belli olurdu (K.2, K.6, K.15, K.36).

- Malatya’da mutfak araç gereçlerinde kayısı motifi sıkça kullanılır. Sıcak tencere tavayı tutarken elin yanmasını engellemek amacıyla kullanılan bezlerin üzerine kayısı motifi işlenmesi oldukça yaygındır. Yine çay tepsilerinin üzerinde baskı tekniğiyle işlenen kayısıları ve kayısı çiçeklerini görmek mümkündür (K.1).

- Bahçeli Malatya evlerinin etrafı 1-2 metre uzunluğunda duvarla örülüdür. Bu duvarların ortasında iki kanatlı, tahtadan kapı olur. Bu kapılar genellikle yeşil renkli olur ve kahverengi dal üzerine kayısı meyvesi yağlı boyayla işlenir (K.5, K.31, K.40).

- Malatya, bakırdan yapılan araç ve gereçler yönünden zengin bir kültüre sahiptir. Şehrin merkezindeki Bakırcılar Çarşısı’nda bulunan dükkânlarda bakır ustalar tarafından özenle işlenir. Bakırdan yapılan eşyalar arasında sini, cezve, tava, tencere, çaydanlık, çay tepsisi, kazan sayılabilir. Bu ve bunlara benzer eşyalar üzerine kayısı çiçeği, meyvesi ve dalı işlenir. El işçiliği ile yapılan bu süslemeler, eşyayı oldukça değerli hâle getirir. Malatya’ya başka şehir veya ülkelerden gelen turistler, bakırdan yapılma hediyelik ürünler alırken kayısı motifli olmasına dikkat ederler. Bu durum, kayısı motifinin bu ürünlerde günümüzde de kullanılmasını sağlamıştır (K.1, K.15, K.22, K.36).

- Yirminci yüzyılın ikinci yarısında Malatya’daki parkların girişinde geniş kemerler bulunurdu. Bu kemerlerin sağ ve sol yanında üzerleri yağlı boyayla işlenen kayısı motifleriyle kaplı olurdu. Hürriyet Parkı, Kernek Parkı gibi şehrin merkezinde yer alan ve herkesçe bilinen parkların girişlerinde eskiden bu kemerlerden bulunurdu (K.2, K.10, K.34).

Değerlendirme

Bu başlık altındaki uygulamalar, kayısının kent kültürünün önemli bir parçası olan süslemede kullanımını örneklemektedir. Bu süsleme, kıyafetlerden binalara kadar oldukça geniş bir yelpazede kendini gösterir. Malatya halkının kayısının meyvesini, çiçeğini, ağacını, dalını süslemede kullanıyor olması kayısının bir başka işlevini örneklemesi yönüyle önemlidir.

2.3.8. Halk Edebiyatı Ürünlerinde Kayısı

“*Halk Edebiyatı*” Türklerin tarih sahnesine çıktıkları andan bugüne kadar aralıksız olarak devam edip gelmiştir (Aça, vd., 2019, s. 231). Halkın duygusunu, inancını, zevkini, acısını, neşesini, dünya görüşünü, ideallerini işlediği edebi ürünler asırlardan bu yana canlı olarak varlıklarını sürdürebilmişlerdir (Kaya, 2019, s. 25). Bu ürünlerin tamamı halk edebiyatını oluşturmuştur.

Umay Günay, Türk Halk Edebiyatı’nın tanımlamasını, “*Eski bir tarihe, köklü bir geleneğe sahip olan üç farklı (anonim, tekke, aşık) edebiyat tarzından oluşan ilk Türk edebi geleneğinin X. asırla XX. asır arasındaki örneklerinin tamamını Türk Halk Edebiyatı adıyla anmayı uygun buluyoruz.*” (Günay, 2018, s. 41) ifadeleriyle yapmıştır.

Türk Halk Edebiyatı’nın örneklerini toplamaya ilk başlayanlardan olan İgnacz Kunos, konu ile ilgili değerlendirmelerinde, “*Hiç şüphem kalmadı ki, Türk folklorunun öyle renkli bir yuvası olacak ki, ucu bucağı yok!.. Öyle bir saltanatı olacak ki, türkû gibi beyitlerden başka, cins cins, renk renk, kokulu şiirleri de, bol bol çiçekleri de olmasın !..*” (Kunos, 2019, s. 31) ifadeleriyle Türk Halk Edebiyatı’nın zenginliğine vurgu yapacaktır.

Matbaanın icadı ile birlikte kelimeler üzerinde özel bir mülkiyet anlayışının geliştiği görülmektedir. Bu özel mülkiyet anlayışı birinci sözlü kültür çağında pek de görülen bir durum değildi. Bu dönemde herkesin yararlandığı şiir kaynakları, kalıplar ve konular, bütün bir sözlü geleneğin ortak malı sayılarak işlenirdi (Ong, 2018, s.155). Malatya’da halk edebiyatı ürünlerinin anonim olarak ortaya konulanlarının yanında, ferdi olarak ortaya konulan ürünlerinde de sözü edilen ortak sözlü geleneğin izlerini, gerek içerik olarak gerekse biçimsel olarak, görmek mümkündür.

Çalışmanın bu bölümünde Malatya’daki manzum ya da mensur, ferdi veya anonim halk edebiyatı ürünlerinde kayısının etkisi ele alınmıştır.

2.3.8.1. Halk edebiyatı manzum ürünlerinde kayısı

Halk bilgisi ürünleri ele alındığında, pek çoğunun sözlü olarak yaratılmış, yaratılmakta ve kullanılmak olduğu görülecektir. Halk bilgisi ürünlerinin çeşitlerine ve bu çeşitler içinde ortaya konan eserlere bakıldığında, büyük bir kısmında sözlü

olmanın adeta asli bir unsur gibi durduğu görülecektir. Bu yaratmalar 20. yüzyıldan itibaren yazıya geçirilmiş ve günümüzde de geçirilmektedir (Ekici, 2008, s. 15). Halk edebiyatı ürünleri içinde en çok yazıya geçirilen ürünlerin ise manzum ürünler olduğunu ifade edebiliriz. Bu durumun ortaya çıkmasında, manzum ürünlerin mensur ürünlere oranla sayıca çok olması, akılda kalıcılığının daha fazla olmasından dolayı aktarımının kolaylaşması ve bir yerde yazıya geçirilmesi gibi faktörlerin etkili olduğu değerlendirilmektedir.

Türk Halk Edebiyatı'nda nazmın, anonim ve ferdi olmak üzere iki başlıkta ele alınması mümkündür. Bu başlıklardan anonim olanlar altınca incelenebilecek türler, ilk olarak bir kişi tarafından söylenen ve yazıya geçirilen, halkın ortak duygu ve düşüncelerini yansıtan ortak ürünlerdir. Bunlar sözlü gelenekte yaşadıkları, zamana ve mekâna göre değişimlere uğradıklarından tam bir sanat seviyesine ulaşamamışlardır. Fakat bu eserlerden bir kısmının ferdi eserlerden üstün oldukları söylenebilir. Nazmın ikinci başlığında ise sanat seviyesine ulaşmış eserler bulunur. Bu eserler, çoğunlukla geleneklerin getirdiği tekniğe bağlı olarak halkın anlayabileceği sade bir dille kaleme alınmıştır (Elçin, 2004, s. 7).

Halk şiiri, konusunu hayata dair her şeyden alabilmektedir. Şair duygularını anlatabilmek için meşrebinin el verdiği ölçüde her konuyu seçebilir. Meyveler de şairin dile getirdiği duygularda kullandığı araçlardan biridir. Halk şairleri bazı durumlarda “destan” tarzında müstakil olarak meyveleri konu alan şiirler yazmışken, bazı durumlarda ise meyveleri şiirlerinin içinde benzetme veya tasvir unsuru olarak kullanmışlardır (Erol, 2006, s.130).

2.3.8.1.1. Ferdi şiirler

Malatya, halk edebiyatı ürünleri yönünden zengin bir kültürel birikime sahiptir. Bu birikim arasında halk şairleri tarafından yazılan şiirlerin önemli bir yer tuttuğu söylenebilir.

Âşıklık geleneğinin önemli temsilcilerini yetiştirmiş olan şehirde, bugün dahi bu önemli geleneğin izlerini bulmak mümkündür. Malatya halk edebiyatı içerisindeki ferdi şiirlerin önemli bir kısmı âşıklık geleneğinin temsilcileri tarafından kaleme alınmış olsa da amatör olarak şiirle ilgilenen kimselerce yazılan halk şiirlerine rastlamak da mümkündür.

Bu başlık altında Malatya halk edebiyatı ürünlerinden olan ferdi halk şiirlerinde kayısının etkisini örnekleyecek kullanımlara yer verilmiştir. Kayısı, şiirlerin bazılarında ana tema durumundayken, bazı şiirlerde ise bir motif olarak ve sınırlı bir şekilde kullanılmıştır. Kayısının şiirlerde bir motif olarak, daha az kullanıldığı ve uzun olan örneklerden bazıları kısaltılarak sunulmuştur. Kayısının şiirde hangi amaçla kullanıldığı, şiirlerin altından verilen ve “Değerlendirme” adını taşıyan başlıklarda tartışılmıştır.

2.3.8.1.1.1. Doğrudan kayısıyı konu alan şiirler

Hasanbey Kayısı

Beydağları eteğinde zerdali idim soyum gibi,

Çir yapardı kadınlar

Fakir sofralarında bulgur aşına dayak!..

Gün kurusu bile olmaz, derlerdi

Dibime akardım da

Toplamazlardı kurumu.

Su dahi görmeden köküm

Yaşatmaya çalışırdım soyumu.

Bir gün dallarımı kesti Hasan Bey,

Aşılar vurdu tepeme

Ertesi yaz

Tadıma ben de şaşırdım

Hasanbeyli'ye çıktı adım!..

Nazlı ağacı oldum bahçenin

Sular dibine getirildi

Ayıklandı kurularım.

Hasanbeyli'ye çıkınca adım

Ağaç olduğunu anladım

Mehmet Yardımcı (Asma ve Birhanlı, 2004, s. 103-104)

Değerlendirme

Malatya halk kültürü hakkında önemli çalışmaları bulunan Mehmet Yardımcı tarafından serbest ölçü ile yazılan şiirdir. Şehrin eski belediye başkanlarından olan Hasan Bey tarafından bulunan ve bir süre sonra onun adı ile anılan Hasan Bey kayısısının ağzından yazılan şiirde, aşısız bir kayısı ağacının aşılanarak bir kayısı türü hâlini alma süreci anlatılmaktadır. Şiirde aşısız kayısı ile aşısız kayısının Malatya insanı gözünden karşılaştırması yapılmaktadır.

Şiirde, Malatya halk kültüründe kayısıya dayalı olarak yapılan adlandırma örneklerine de rastlanılmaktadır. Şiirde geçen “çir” terimi, kurutulmuş kayısının Malatya halk dilindeki karşılığıdır. Yine şiirde kullanılan bir başka adlandırma örneği ise, “gün kurusu” terimidir. Başka bir işleme tabii tutulmadan sadece güneş ışığından faydalanılarak kurutulan kayısılar için kullanılan bu terim kayısının halk kültüründeki adlandırmalar üzerindeki etkisini örneklemektedir.

Kayıları Soğuk Vurdu

20 Nisan günü bir soğuk oldu,

Kaysı domurları kurudu kaldı.

Fakir fukaranın gül benzi soldu,

Bu sene halimiz n'olacak bilmem?

Balaban halkının umudu kaysı,
 Köyün tamamı da tutuyor yası
 Elleri koltukta matem havası
 Bu sene halimiz n’olacak bilmem?

Uyku uyumadık, yaktık samanı,
 Bahçe bahçe gezdik, verdik dumanı.
 İşte geldi ağlamanın zamanı,
 Bu sene halimiz n’olacak bilmem?

“Dokuzuncı ay”a borcu yüklendik,
 “Kaysımız olursa öderik” dedik.
 Elimiz(i) avucumuz(u) ondan da yuduk
 Bu sene halimiz n’olacak bilmem?

Zahire zamanı n’olur halimiz
 Gurbet ellerine düşer yolumuz.
 Büküldü belimiz kırık kolumuz,
 Bu sene halimiz n’olacak bilmem?

Can sıkıntısından kaybettik yolu,
 Kimi divan(e) oldu kimi de deli.
 Hele bekleyelim gelecek yılı,
 Bu sene halimiz n’olacak bilmem?

GÖRGÜLÜ’yüm içim yanar yazarım,

Esans, kitap alır gurbet gezerim.

İğne, iplik camekânı dizerim,

Bu sene halimiz N’olacak bilmem?

Mehmet Görgülü (Kavruk ve Özer, 2006, s. 285-286)

Değerlendirme

Malatyalı halk şairi Mehmet Görgülü tarafından ağıt türünde kaleme alınan şiirde, kent için en önemli ve büyük felaketlerden biri olarak görülen kayısı ağaçlarının soğuktan etkilenecek meyvelerinin donması olayı ele alınmaktadır.

Şiirde kayısının halk kültüründeki adlandırmalara etkisini örnekleyen kullanımlar bulunmaktadır. Örneğin kayısıların çiçek açmadan hemen önceki evresine yörede verilen ad olarak karşımıza çıkan “domur” kavramı bir adlandırma örneğidir.

Şiir, kayısının Malatya insanı için ne demek olduğunu anlatması yönüyle önemlidir. Bütün bir yıl yaptığı harcamaların ödemesini kayısının hasat zamanına denk getiren çiftçinin, don olayı karşısındaki çaresizliği ve çıkış yolu araması halk dili kullanılarak anlatılmaktadır. “Kayısımızı olursa öderik” dedik, ifadesi meyvenin halkın ekonomisi üzerindeki etkisini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Kayısıym Ben

Toprakla beslenirim

Yamaca yaslanırım

İslimde uslanırım

Bal lokum kayısıym ben.

Meyvelerle yarışırım

Tatlılara karışırım

Sofralara ulaşırım

Bal lokum kayısıyım ben.

Ağaçların balıyım

Meyvelerin kralıyım

Aslımı sorarsan Malatyalıyım

Bal lokum kayısıyım ben.

Kayısıdır benim adım

Hiçbir yerde yoktur tadım

Malatya'da kalmak tek muradım

Bal lokum kayısıyım ben.

Sofralarda baş

Her yemeğe arkadaş

Hem kuru hem de yaş

Bal lokum kayısıyım ben.

Şükrü der yazarım

Ben kayısıda bal süzerim

Malatya'yı karış karış gezerim

Bal lokum kayısıyım ben.

Şükrü Çitil (Asma, Birhanlı, 2004, s. 19)

Değerlendirme

Şükrü Çitil tarafından serbest ölçü ile yazılan şiir, kayısı ağzından kaleme alınmıştır. Şiir, kayısı ile Malatya şehri arasındaki ilişkiyi anlatmak ve bu iki kavramın birbirinin vazgeçilmezi olduğunu vurgulamak amacındadır.

Kayısının beton veya naylondan yapılan odalar içerisinde bekletilerek kükürtlendirilmesi işleminin halk dilindeki adı olan “islim” terimi şiiirde kullanılmıştır. Kayısının isimlendirilmesi süreci, yörede kayısı ile ilgili yapılan halk pratiklerinin önemli örnekleri arasında değerlendirilebilir.

Şiiirde ayrıca, kayısının hangi işlevleri üstlendiğine dair örnekler verilerek kayısının diğer meyvelerle karşılaştırılması yapılmıştır. Kayısının bal lokumuna benzetildiği dizeler her kıtanın sonunda kullanılarak vurgulanmıştır.

Malatya Kayısıları

Ta... Tiyanşan sağlarından koparak Anadolu'ya

Kök salışın avazıdır Malatya kayısıları...

Bu topraklar, bu hava, bu su kudret vermiştir özüne,

Aklın – zekânın hızıdır Malatya kayısıları...

Melekler onu okşarken, kuşlar ninnisini söyler,

Gecelerin gündüzüdür Malatya kayısıları...

Altın rengi, hoş kokusu, o emsalsiz lezzetiyle,

Dünyanın tadı – tuzudur Malatya kayısıları...

Gülgiller familyasının on parmağı on hünerli

Güzel, sarışın kıızıdır Malatya kayısıları...

Teni güzel, canı güzel, özenmiş “Nakkaş – i ezel”

Kubbemde altın yazıdır Malatya kayısıları...

Aşık'ın Bağdat hurması, özlenen kudret helvası,
Elması, narı, muzudur, Malatya kayısıları...

Nazlı Yarı, gül bebeği kayısıyla beslemişler,
Bademin, balın özüdür Malatya kayısıları...

El çekilen yaralara derman için hatırlanan
Hazik tedavi dozudur Malatya kayısıları...

Taze “Mişmiş” yanmış – pişmiş, olgunlara erişmiş,
“Mısri'nin” ibret vâz'ıdır Malatya kayısıları...

“Hasanbey”le “Çataloğlu”... “Sarı Hamri” “Beyaz Hamri”
Ufkumda dizi dizidir Malatya kayısıları...

Varlığı hayır – bereket, yokluğu derin bir sızı,
Sabr'ın en tatlı cüz'idir Malatya kayısıları...

Mehmet H. Öcal (Asma, 2021, s. 217)

Değerlendirme

Mehmet H. Öcal'ın şiiri beyitler halinde yazılmış bir kayısı güzellemesi olarak değerlendirilebilir. Öcal, kayısının ilk olarak Orta Asya'da ortaya çıktığı yaygın görüşünden hareketle, meyvenin Anadolu'ya Tiyanşan (Tanrı Dağı)'dan geldiğini ifade ederek şiirine başlamış ve Malatya'da kök saldığını söylemiştir. Şaire göre Malatya'nın toprağı, havası ve suyu ile kudretlenen kayısı, kendini Malatya toprağında bulmuş ve oraya yerleşmiştir. Şiirde Malatya kayısı anlatılırken sıklıkla benzetme sanatından faydalandığı görülmektedir.

Şiirde kayısının halk hekimliği uygulamalarında kullanılan bir meyve olduğu ifade edilerek, yaraların dermanı olduğu vurgulanarak halk hekimliği uygulamaları ile kayısı arasında bağlantı kurulmuştur.

Malatya'nın Kaysısı

Kaysı denir, mişmiş denir adına

Sıra sıra Malatya'nın kaysısı

Doyum olmaz "Hasanbey" in tadına

Şekerpare Malatya'nın kaysısı

Hoşaf olur soframızda içilir

Reçeline nasıl kıymet biçilir

Yol bulursa açıldıkça açılır

Her diyara Malatya'nın kaysısı

Can getirdi yaylalara engine

Altın sarısıdır bakın rengine

Rastlanmaz dünyada asla dengine

Elde para Malatya'nın kaysısı

Alımıyla dağı taşı şeneltti

Şehirliyi köye doğru yöneltti

Doktor oldu sayrıları dineltti

Derde çare Malatya'nın kaysısı

ERESLAN'ım fiat biçilmedi ki

Tad ile bir köye göçülmedi ki

Bu yıl piyasa bir açılmadı ki
Yara sara Malatya'nın kaysısı

Eyüp Eraslan (Kavruk ve Özer, 2006, s. 218-219)

Değerlendirme

Eyüp Eraslan tarafından kaleme alınan şiir, hecenin 11'li ölçüsüyle yazılmıştır. Koşma nazım şekli ile yazılan şiirler arasında değerlendirilebilecek olan şiirin ana temasını kayısı oluşturur.

Şiirde kayısıdan yapılan ürünler övülmüş, meyvenin ekonomik değeri ile Malatya halkı için ifade ettiği değeri anlatan mısralara yer verilmiştir. Kayısının renginin altına, kayısının ise doktora benzetildiği şiirde Malatyalı için kayısının “yara saran” bir işleve sahip olduğu vurgulanmıştır.

Malatya halk kültüründe kayısı ile ilgili en bilinen adlandırmalardan olan “mişmiş” kavramı şiirin ilk mısrasında vurgulanmıştır. Kayısıdan yapılan reçel, hoşaf gibi ürünler sayılarak meyvenin halk mutfağı üzerindeki etkileri örneklendirilmiştir.

Malatya'nın Mişmişi

Şeker misin, şerbet misin, bal mısın?

Seni sevdim Malatya'mın mişmişi.

Bende unutulmaz olan anısın,

Seni sevdim Malatya'mın mişmişi.

Güzellerin cemaline nur verdin,

Düşünürün kafasına sır verdin.

Sanatçının sedasını gür verdin,

Seni sevdim Malatya'mın mişmişi

Yiğitlere naraları attırdın,

Güzellere mutluluğu tattırdın.
 Pahanı da altın ile tarttırdın,
 Seni sevdim Malatya'mın mişmiş.

Hastalara şifa olur iyisi,
 Onun rengi sanki altın sarısı.
 Ayni tatta kalır yaşı kurusu,
 Seni sevdim Malatya'mın mişmiş.

Meyveler içinde özel mi özel,
 ABDÜLKADİR sana destanlar düzer.
 Kuruşu yaşından daha da güzel,
 Seni sevdim Malatya'mın mişmiş.

Abdulkadir Fırat (Kavruk ve Özer, 2006, s. 261-262)

Değerlendirme

Abdulkadir Fırat tarafından kaleme alınan şiir, hecenin 11'li ölçüsüyle yazılmıştır. Koşma nazım şekli ile yazılan şiirler arasında değerlendirilebilecek olan şiirin ana temasını kayısı oluşturur.

Şiirde kayısı, Malatya halk dilindeki adı olan mişmiş adıyla kullanılmış ve mısralar, mişmişe sesleniş şeklinde yazılmıştır. Kayısının düşünür ve sanatçıların eserlerini ortaya koymada etkili olduğu ifade edilen şiirde, meyvenin renginin altına benzetildiği görülmektedir. Altın şiirde ayrıca, kayısıların değerini ifade etmede kullanılan bir karşılaştırma unsurudur.

“Hastalara şifa olur iyisi” mısrasında kayısının Malatya'daki halk hekimliği uygulamalarındaki etkisi vurgulanmıştır.

Malatya ve Mişmiş

Sıra sıra altın olmuş dizilmiş,

Malatya'mın gerdanına mişmişim.

Sen bir yana, Malatya'm bir yana,

Ben de sizin derdinize düşmüşüm.

Suyunuz denk ab-ı hayat suyuna,

Huyunuz denk sarı balın huyuna,

Şehrim senin, sen şehrimin payına,

Ne hoş olmuş, nasıl düşmüş mişmişim.

Payınız var iksirinden em'lerin,

Sizinledir en güzeli demlerin,

İsminizde en güzeli "mim" lerin,

Malatya'm ve Malatya'm da mişmişim.

Yiyen bulur dertlerine dermanı,

Sarı sergen sanki altın harmanı,

Dünya yesin, Lokman Hekim fermanı,

Bal reçelin, şeker paren mişmişim.

Doyulur mu reçelinin tedına?

Hoşaf denir kompostonun adına,

Çekirdeğin hacet koymaz oduna,

Çerezimsin, yemeğimsin mişmişim.

Bin bereket toprağına taşına,

Devlet kuşu Malatya'mın başına,

Yatarken Sabri'nin açık döşüne,
Yeşil daldan kopun, düşün mişmişim.

Hüseyin Çolak (Asma ve Birhanlı, 2004, s. 47)

Değerlendirme

Hüseyin Çolak şiirini hecenin 11'li ölçüsünü esas alarak kaleme almıştır. Koşma nazım şeklinin bir örneği olarak değerlendirilebilecek şiirde tema kayısıdır.

Kayısı şiirde mişmiş adıyla kullanılmıştır. Mısrarlarda mişmişe duyulan sevgi dile getirilmiştir. Mişmişin altına benzetildiği mısranın hemen ardından Malatya şehri kişileştirilmiş ve gerdanına kayısıların dizildiği ifade edilmiştir. Böylelikle kayısının şehir için önemi onun altına benzetilmesiyle vurgulanmıştır.

Şiirde kayısının Malatya halk mutfağındaki kullanımlarını örnekleyen; reçel, komposto, çerez gibi ürünlerden de bahsedilmiş, böylece Malatya halk kültürünün önemli bir bölümünü oluşturan halk mutfağında kayısının etkisi vurgulanmıştır.

Şiirde geçen “sergen” terimi, Malatya halk dilinde kayısıların kurutulmak üzere güneşe serilmesine verilen addır ve adlandırmalarda kayısı etkisini örnekleyen bir kullanımdır.

“Yiyen bulur dertlerine dermanı” mısrasında meyvenin iyileştirici işlevine yapılan vurgu, kayısının halk hekimliği uygulamalarındaki kullanımını örnekleyen bir ifadedir.

Mişmiş

Dalları yere değmiş
Yorgun gibi boynun eğmiş
Gözlerimi kamaştırdı
Küme küme duran mişmiş.

Hem kırmızı, hem de sarı
Olgununa konar arı

Sanki insana gülümser
İnsan bakınca yukarı.

Tatlı sulu Hasanbey'dir
Yemek için dalı eğilir
Tadına hiç doyum olmaz
Yeter ki ağzına değdir.

Hacıhalil lezzetlidir
Hem yumuşak, hem etlidir
Yağmur çok yağdığı zaman
Meyveleri beneklidir.

Çöloğlunun tadı başka
Yakışır saraya köşke
Kayısıyı çok yiyenler
Güçlü olur doymaz Aşk'a.

Kabaaşı çok suludur
Sanki Karlığ'ın balıdır
Yiyenler bilir tadını
Öyle ki mis kokuludur.

Beydağı'nda seyran mişmiş
Oldum sana hayran mişmiş
Malatya'nın sembolüsün

Yaradana kurban mişmiş.

Hasan Basri Tuncer (Asma, Birhanlı, 2004, s. 56)

Değerlendirme

Hasan Basri Tuncel tarafından kaleme alınan şiir serbest ölçü ile yazılmıştır. Şiirde kayısı, yerel dildeki karşılığı olan mişmiş sözcüğüyle kullanılmıştır. Kayısının benzetme sanatından faydalanılarak övüldüğü şiirde, Malatya’da en çok yetiştirilen kayısı türlerinden olan Hacihalil, Hasanbey, Çöloğlu ve Kabaaşı türleri ayrı birer kıtada tanıtılmıştır.

Şiirde kayısı; dallarının boynunu eğmesi, gülümsemesi gibi ifadelerle kişileştirilmiştir. “Malatya’nın sembolüsün” mısrası ise kayısının bir kent simgesi olarak görüldüğünü örnekleyen bir ifadedir.

Sarı Sevda

Benim alınyazımsın kaysım, sarı incim

Seninle derinleşti

Çilem, korkum, sevincim.

Cennetten mi uzattın yeryüzüne elini?

Söyle nasıl da seçtin

Yurdun en güzelini?

Sen bir “Sarı sevda”sın tüm dünyanın dilinde

Benim alın terimde

Gelinimin elinde, kızımın dantelinde.

Bu iklimin ruhu mu bu doyulmaz lezzetin?

Yoksa Sultansuyu mu, Şahnahan mı, Derme mi

O sarı sulu etin?

Dalları süsledin de şenlendi yine ilim

Sen taze Malatya'sın

Şafak yüzlü sevgilim.

Sevginle ışıldadı avucumdaki nasır

Seninle düştüm kalktım

Kim bilir ki kaç asır...

Üstüne titrediğim göz nurum, servetimsin

Sana nasıl doyarım?

Aşımsın, ekmeğimsin, şekerimsin, etimsin.

Sabri Kelemeroğlu (Asma ve Birhanlı, 2004, s. 95)

Değerlendirme

Sabri Kelemeroğlu kayısıyı sarı sevdaya benzettiği şiirini serbest ölçü ile yazmıştır. Şiirde kayısı ile Malatya şehri arasındaki ilişki, kayısının yurdun en güzel ili olarak değerlendirilen Malatya'yı seçmesi üzerinden kurulmuştur. Şiirde ayrıca, kayısıya insana ait bazı özellikler yüklenerek kişileştirme sanatından faydalanılmıştır. Kayısıya karşı duyulan sevginin dozu anlatılırken benzetmeler yapılmış ve kayısının çeşitli kullanım alanlarından söz edilmiştir.

Şiirde; Sultansuyu, Şahnahan, Derme gibi Malatya'nın sembol yer adları ile kayısı arasındaki ilişki vurgulanarak ve meyvenin lezzeti ile söz konusu yerlerin güzelliği arasında bir benzetme ilgisi kurulmuştur.

“Gelinimin elinde kızımın dantelinde” mısrası, kayısının süslemede kullanılan bir motif olma işlevini vurgular.

2.3.8.1.1.2. İçinde kayısı geçen şiirler

Ay Damlıyor

Baharı soluyorum,

Ay damlayan kayısından.

Baharı dinliyorum,

Ateş böceğinin ışığından.

Ve

Sabahı geciken geceden

Yüreğim,

Ödünç ışıklar topluyor,

Donmuş bir ilkbaharın sabahında.

Seni bekledim.

Ay ile beraber.

Ay tepemdeydi,

Sen yoktun hâlâ evrende.

Işıklar dökülüyordu

Kayısı dallarından

Işıklar,

Üç defa yandı.

Birincisi boş,

Diğeri nahoş,

Üçüncüde sen göründün,

Gözlerini kaybetmiştin.

Yıldızlar topluyordum bahçemde,

En güzelini sana ayırdım.

Üstüne de adını yazdım.

Kaybolmasın diye gözlerim.

Sen hâlâ yoktun evrende.

Bir sebebi olmalıydı.

Saatler mi durmuştu,

Yoksa,

Benim yelkovan mı çıldırmıştı.

Mustafa Yuka (Kavruk ve Özer, 2006, s. 772)

Değerlendirme

Mustafa Yuka tarafından serbest ölçü ile kaleme alınan şiirde ana tema aşktır. Şiirde kayısı, mevsimlerle arasındaki ilişkiden yararlanmak üzere kullanılmıştır. Şiirde kayısı bahar aylarında bulunulduğunu ifade eden bir motif olarak değerlendirilmiştir.

Darende Meyveleri

Kayısıların ondur cinsi

Hacı Halil Oğlu kimde varsa işte odur şansı

Avrupa'ya gidenlerin en iyisi

Her meyvesi güzeldir Darende'nin

Dillere destan kaba aşısı

Ondan alır ağası paşası

Bunu yiyenler diyor başkadır neşesi

Her meyvesi güzeldir Darende'nin

Hasan Beyi de geriye atmayın

Tokat aşısını, çöl oğlunu buna katmayın

Beyaz aşığı da unutmayın

Her meyvesi güzeldir Darende'nin

Soğan aşısını çoktur bilmeyen

Sakın sözüme gülmeyin

Yaşamak isterseniz yiyin ölmeyin

Her meyvesi güzeldir Darende'nin

Unutmuşum hoş meyve zerdali

Yemeyle doyulmaz vücuda faydalı

Tozlu erik, bal eriği, şeker balı

Her meyvesi güzeldir Darende'nin

Hûvenk eriğinin hamı kekre

Hemen Hacı Ahmet eriği gelir akla

Bu iki meyveyi bahara sakla

Her meyvesi güzeldir Darende'nin

Üzüm eriğinin uzundur boyu

Meyvesi kahverengi kırmızı koyu

Ondan yiyin hem doyun

Her meyvesi güzeldir Darende'nin

İtalyan eriği yeni geldi Darende eline
 Büyüklüğü tadı herkesin dilinde
 Bulamadık ağacını hep zengin elinde
 Her meyvesi güzeldir Darende'nin

Nadir Sayfiye can eriği vatanı
 Tez yetişir meyvesi rahatsız eder yatanı
 Meyvesini yiyin çekirdeğini atın
 Her meyvesi güzeldir Darende'nin

Darende dutudur ayırdır lezzeti
 Ondan yaparlar pestili pekmezi
 Dikip yetiştirene Hakk'ın rahmeti
 Her meyvesi güzeldir Darende'nin

Pestilin madeni nişasta
 Öyle yapılır gider dosta
 Bunu yiyen hiç olmaz hasta
 Her meyvesi güzeldir Darende'nin

İsmi unutulmuş sahan kesmesi
 Sakın kabından düşmesin
 Bunu yemeyen bize küsmesin
 Her meyvesi güzeldir Darende'nin

Ebilalin kepek olmasın
 Ondan yersen ölmezsın
 Nasıl yediğini bilmezsın
 Her meyvesi güzeldir Darende'nin

Kemal oğlunun sert olur kabuğu
 Beş tanesi doldurur tabağı
 Bunu yiyen zor bulur sabahı
 Her meyvesi güzeldir Darende'nin

Misket elmasını yiğitler ırgalar
 Geride kalanı yer kargalar
 Ağzı beraber dolar torbalar
 Her meyvesi güzeldir Darende'nin

Çok güzel meyvedir golden
 Methini ederler düşmez dilden
 Müşterisi gelir başka yerden
 Her meyvesi güzeldir Darende'nin

Hilmi Bey sitem etti hani diyor yer elması
 Onun da vücuda varmış faydası
 Tarladan sökün toprakta kalmasın
 Her meyvesi güzeldir Darende'nin

Değerlendirme

Bekir Oruç tarafından yazılan şiir, 2013 yılında Darende Belediyesi tarafından hazırlatılan “Darende Kültür Envanteri” isimli eserin içinde, bir halk edebiyatı ürünü olarak yer bulmuştur.

Şiirde amaç, Malatya’nın batı ilçelerinden olan Darende’de yetiştirilmekte olan ürünleri tanıtmaktır. Şiirinin ilk beş kıtasında kayısının, kayısı türleri üzerinden anlatıldığı görülmektedir. Bu bölümlerde hangi kayısı türünün hangi özellikleriyle öne çıktığı ele alınmış ve kayısının Darende için önemi vurgulanmıştır.

Kayısının Avrupa’ya gönderilen önemli bir ihraç ürünü olduğunun vurgulandığı şiirde, meyvenin ekonomik değeri ön plana çıkarılmıştır. Kayısının vücuda faydalı bir besin olduğunun belirtilmiş olmasının, halk hekimliği uygulamalarında kayısının yerini göstermesi bakımından önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Doğduğum Şehirde Yaz

Neredeyse dallar kırılacak, tepelerine kadar yüklü,
Yapraklar dolusu yeşil türküler savrulur döne döne;
Başım kuş cıvıltılarına, kanat seslerine gömülü,
Kulaklarım bulut aklığına, gökyüzü maviliğine.

Kızgın gündüz ortalarında, serin gece yarılarında,
Kayısılar ateş böcekleri gibi aydınlatır dalları;
Yeşil buğular yanıp söner ağaçların çatılarında,
Dinleriz eski yaz akşamlarından derilmiş masalları.

Serin kaynak başlarına saz benizli bulutlar eğilir;
Su değil duman mı dökülür uğultu kayalıklardan?
Hangi yaz bahçelerini dolaştın gidiyorsun kim bilir?

Bir ömür boyunca sevdalı başımdan eksilmeyen duman!

Böcek sesinden örülmüş duvarlar kuşatır akşamları;

Su çağıltısı yemiş kokar, kuş cıvıltısı yemiş kokar;

Duyulur yaz bahçelerine doğru son gelmez bir çağrı

Doğduğum şehirde on iki ayın altısı yemiş kokar!

Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu

(Asma ve Birhanlı, 2004, s. 195)

Değerlendirme

Şairin doğduğu şehir olan Malatya'yı betimlediği şiirde, kayısı yaz mevsiminin gelişini simgeleyen bir motif olarak değerlendirilmiştir.

Kayısının olgunlaştığı dönemde aldığı kırmızı renginden hareketle ateş böceğine benzetildiği görülmektedir. Bu kullanımın kayısının Malatya halk dilindeki söz sanatlarında yüklendiği işlevi örneklediği değerlendirilmektedir.

Hesaplaşma

Dallarda yemyeşil yaprak dururken,

Selin ne hakkı var erken basmaya?

Kaysıda çiçekler çıplak dururken,

Yelin ne hakkı var acı esmeye?

Yolu ayrı, evi ayrı herkesin,

Hesabı kendine yaptığı kesin.

Her yüreğe farklı düşermiş esin,

Elin ne hakkı var gönül asmaya?

Derdi kahrı toplayıp atmışım,
 Dünyayı evvelden pula satmışım.
 Dost ile düşmana gül dağıtmışım,
 Dilin ne hakkı var bana küsmeye?

Herkese olsa da birçok yararı,
 Dokunmaz gönlümün dostu zararı.
 Ömrümce çektiğim Hakk'ın kararı,
 Kulun ne hakkı var ahkâm kesmeye?

Kemal Deniz (Deniz, 2013, s. 19)

Değerlendirme

Malatya halk kültürü hakkında önemli çalışmalara imza atan Eğitimci-Yazar Kemal Deniz'in şiirinde, kayısının çiçek hâlindeyken esen yele karşı savunmasız durumu, bir güçsüzlük motifi olarak kullanılmıştır.

Şiir, kayısının çiçeklenme mevsimindeki hava olayları karşısında oluşan don olayının, halk edebiyatı ürünlerine yansımaları örneklemektedir.

Kan Damarlarımız

Malatya ovası yemyeşil halı
 Tutmuş kaysısını eğilmiş dalı
 Tadına bakarsan arının balı
 Bizim mişmişin de güzel tadı var.

Rengini sorarsan altından almış
 Çürümeden bile yıllarca kalmış
 Avrupa Asya'ya namını salmış

Hoşafın her yörede adı var.

Mart, nisan zamanı çiçek ayları

Temmuzda dolar islim damları

Besliyor vücutta kan damarları

Ağın'ın da meşhur olan dutu var

Bülbül senin için gülü unuttu

Dikilen her yerde fidanın tuttu

Alıcı satıcı hepisi mutlu

Geleceğin seninle umudu var

MUSA sen kaysıya hayran mı kaldın

Şiiri yazarken hayale daldın

Dilek'ten Hilan'dan fidan mı aldın

Harasında yetişen arap atı var.

Musa Aslantaş (Kavruk ve Özer, 2006, s. 49-50)

Değerleme

Musa Aslantaş'ın şiiri bir Malatya güzellemesi olarak değerlendirilebilir. Malaya'nın güzelliklerinden bahsederken Dilek, Hilan, Hara (Sultansuyu) gibi yer adlarından faydalanan şairin, kaysıyı bir güzellik motifi olarak kullandığı görülmektedir.

Şiirde Malatya ovası yeşil bir halıya; kaysı ise renginden dolayı altına, tadından dolayı da bala benzetilmiştir. Kaysının vücuttaki kan damarlarını besleyici işlevine vurgu yapılarak halk hekimliği uygulamalarında kullanılma sebeplerinden biri öne çıkarılmıştır.

Asya ve Avrupa'ya kadar uzanan bir coğrafyada ün yapmış olması, Malatya kayısının sadece ülkemizde değil dünyada da önemli bir konumda olduğunu vurgulamak amacıyla ifade edilmiştir.

Kayısının Malatya halk mutfağındaki kullanım örneklerinden biri olan hoşaf da şiirde geçmektedir.

Malatya

Güzel demek seni tarife yetmez,
Cennetten köşe var yazında senin.
Yeşilin her tonu etrafı sarar,
Kayısılar bol olur düzünde senin.

Tohma boylarının hali başka,
Şu anda orada olsaydım keşke,
Âşıklar dillenir gelince aşka,
Türküler başkadır sazında senin

Beydağı bir taçtır başında sanki,
Tarife gücüm yok seni inan ki...
Hasat sonu öyle uzun zaman ki,
Düğünün çok olur güzünde senin.

Tarihin çok eski başı bilinmez,
Melita'nın izi asla silinmez.
Malatya'm dünyada sensiz olunmaz,
Başka bir hava var özünde senin.

Yurdumun her yeri elbet güzeldir,

Bu g z ll k hasretimi azaltır,
 Yine de Malatya daha özeldir,
 H SN  der mertlik var sözünde senin.

H sn  Yelbay (Kavruk ve  zer, 2006, s. 739-740)

Değerlendirme

H sn  Yelbay, Malatya güzellemesi olarak değerlendirilebilecek şiirini Malatya'ya seslenerek yazmıştır.

Malatya'daki halk edebiyatı ürünleri incelendiğinde özellikle şehrin betimlendiği eserlerde kayısının önemli bir motif olarak kullanıldığı görülmektedir. "Kayısılar bol olur düzünde senin" mısrasında Malatya betimlemesi yapılmış ve kayısı bir betimleme unsuru olarak kullanılmıştır.

Malatya

Milli şefin öz diyarı,
  i ek kokar r zg rları,
 Özge yaratmıştır Tanrı,
 Cennetidir bu dünyanın.

Fırat ağlar d v nerek,
 Akşam serper bin kızıl renk,
 Dallarında hevenk hevenk
 Buğu titrer akasyanın.

Sıra dutlar, kayısılar,
 Tatlı bir ezgi yansılar,
 K p klenir,  ağlar, sular,

Ömrü artar her duyanın.

Toprağında hayat tüter,
Orda kuşlar başka öter,
Daim böyle der sezener,
(Eşi yoktur Malatya'nın)

Melâhat Sezener (Sezener, 1946, s.12)

Değerlendirme

Malatya Halkevi tarafından yayımlanan Derme isimli dergide 1946 yılında yayımlanan şiir, bir Malatya güzellemesi olarak değerlendirilebilir. Hecenin 8'li ölçüsüne göre yazılan şiirde, kayısının Malatya bahçelerinin anlatıldığı kıtada betimleme unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir.

Malatya'da

İlkbaharda çimler zevkle yeşerir,
Koyunlar kuzular orda meleşir;
Sığırlar bağrışır, kuşlar söyleşir,
Bahar neşesini sor Malatya'da.

Kırda, bahçelerde güzeller gezer,
Sivri topukları çimleri ezer;
Ağaçlar altında mektuplar yazar,
Güzeller içinde yâr Malatya'da.

Meyveler çiçeği gümrah açarken,
Çiftçiye ekinler ümit saçarken;

Bütün kuşlar güle doğru uçarken,
Kayısı dalları kar Malatya'da.

Ho, hoo, hov... sesleri semaya çıkar,
Yorulunca çiftçi yüzünü yıkar;
Sonra yanık yanık bir hava tutar
O anki hayatı gör Malatya'da.

Kadir Değirmenci (Kavruk ve Özer, 2006, s. 166-167)

Değerlendirme

11'li hece ölçüsüyle yazılan şiirin koşma nazım biçimi ile kaleme alındığı değerlendirilebilir. Kayısı bu şiirde, dallarında kar olduğu hâlde betimlenmiş ve kış aylarını çağrıştırır biçimde kullanılmıştır. Kayısının dallarının karlı bir hâlde betimlenmesi kayısıların soğuktan zarar görme durumunu ifade ettiği de söylenebilir.

Malatyam

Yiğitlerin harman olduğu bölge
Kaysısı şifadır sayısız derde
Liderleri hizmet vermiş bu yurda
Sevdamızdan bölünmüşüz kırkdörde

İnönü, Özallar, Eşref Bitlisler
Battalgazi derken yüreğim titrer
Gücenmesin saymadığım şehitler
Abdulahap Gazi gibi yiğitler

Arap atlar yetiştirir harası

Yurt içinde ikincilik sırası
 Bıçak hançer değil hançer yarısı
 Gel gör gardaş Malatya'dır burası

Sülbiye Kutlu (Kavruk ve Özer, 2006, s. 463)

Değerlendirme

Sülbiye Kutlu tarafından koşma nazım biçimi ile kaleme alınan şiir, hecenin 11'li ölçüsüne göre yazılmıştır. Malatya güzellemesi olarak değerlendirilebilecek şiirde kent hayatında önemli görülen motif veya figürlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu motiflerden biri de, “şifa verici” özelliğine dikkat çekilen kayısı olmuştur.

“Kaysısı şifadır sayısız derde” mısrası meyveye Malatya halkı tarafından yüklenen önemli bir işlevi örnelemektedir. Bu işlevin, halk kültürünün bir parçasını oluşturan halk hekimliği uygulamalarında kayısının sıklıkla kullanılması pratiğinin temelini teşkil ettiği değerlendirilebilir.

Malatya'nın Dili

Buğdayı kaynatırız, olur hedik
 Her inişin tepesinde vardır gedik
 Keçinin yavrusuna deriz gıdik
 Tandırda pişirilir küncülü bilik

Sokağın küçüğüne derler ceket
 Mısırın adı ya gil gil ya da ferik
 Köylerde hâlâ giyerler çarık
 Küçük su kanalının adı harık

Asma yaprağı basmalık tevek

Kavunun hamına deriz kelek
 Doğanşehir, Kale'den en güzel çilek
 Üzümlü yeriz, geriye kalan şelek

Kedinin adı pissik, danaya deriz bıçık
 Havuç pirçekli kaysımız al al benekli
 Pilav, köfte, sıdık ve tirit
 Malatya'da at bineriz atarız cirit

Düğünlerde kadın erkek çekeriz halay
 Teşt, kazan, tencerenin etrafı kalay
 Misafir ol Malatya'ya gerisi kolay
 On iki ay eksilmez üzerinde güneş ile ay

Atın yavrusuna tay, cahile deriz toy
 Dört mevsim eksilmez meyve, sebze bol
 Kışın odaya sererler hasır ve çul
 Kadın kocasına der herif, Malatyalı Zeki ve Arif

Nedisin, eyimisin, gelimisin, gidimisin
 Çifteli, herük, bastığı bilir misin?
 Tavuğun yavrusuna deriz cücük
 Bütün haşerelerin adı böcük

Kendine has dili var Malatya'nın
 Buz gibi suyu var Horata'nın

Sağlığı olur Malatya kaysısından tadanın

Ağzına sağlık herkes gibi AYKANAT'ın.

Hasan Hüseyin Aykanat (Kavruk ve Özer, 2006, s. 75-76)

Değerlendirme

Hasan Hüseyin Aykanat eserinde, Malatya halk dilinde kullanılan bazı sözcüklerin açıklamasını şiirleştirmiştir. Şiirin son kıtasında Malatya'nın ayırt edici özellikleri olarak dilinin, suyunun ve kayısının sayıldığı görülmektedir.

Kayısı şiirde, sağlık verici işlevine vurgu yapılarak kullanılmış ve Malatya'nın ayırt edici özelliklerinden biri olarak değerlendirilmiştir.

Poyraz

İptidai bahar olanda

Yine esti zalim poyraz.

Çiçekler tamam açıldı,

Yine esti zalim poyraz.

Meyvenin bir yanın aldı,

Bir yanın geriye kaldı.

Herkes A'(o)na razı oldu,

Razı olmaz deli poyraz.

Kış olursa yaz günü,

Herkes çekerler hüznünü,

Rüzgarların en azgını,

Yine esti zalim poyraz.

Badısaba esse hoştur,
 şark eserse yağmur, yaştır.
 Kaba yel hepsine baştır,
 Yine esti zalim poyraz.

Tud ağaçları var idi,
 Dolu yağdı dallar kırdı.
 Nasa hayli zarar vurdu,
 Yine esti zalim poyraz.

Açılan zm aldı,
 Mişmiş'in yarısı kaldı.
 Hacı mer çok zârı kıldı,
 Yine esti zalim poyraz.

Hacı Ömer (Asma, 2021, s. 216)

Değerlendirme

Hacı mer tarafından kaleme alınan eserde Malatya'da meydana gelen ve anlatımdan hareketle kayısıya zarar verdiği görülen bir don olayı şiirleştirilmiştir. şiirde, bahar aylarında çiçeklerin açtığı ve bu sırada esen poyrazın zarara neden olduğu belirtilmiş, halkın bu durum karşısındaki çaresizliği anlatılmıştır.

şiirde kayısı, halk dilindeki karşılığı olan mişmiş şeklinde kullanılmış ve don olayından etkilenen meyveler arasında sayılmıştır. Halk ekonomisinde önemli bir yer tuttuğu anlaşılan mişmişin dondan zarar görmüş olması, böyle bir eserin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Sarı Kız

Ben bir kayısı ağacı

Sen dalımda sakızdın
 Aynı zamanda
 Malatya’da köylü çocukların
 Koparılmış kitap sayfalarına uhu...
 İnan sarı kız
 O huyunu çok sevmiştim

Ali Tura (Kavruk ve Özer, 2006, s. 688)

Değerlendirme

Ali Tura’nın serbest ölçü kullanarak yazdığı şiirde, kayısının bir benzetme unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir. Kendisini kayısı ağacına benzeten şair, sevdiğini kayısı ağacının üzerindeki sakıza benzeterek iki sevgilinin birbirine olan yakınlığını betimlemiştir. Şiirin başlığında da kullanılan “sarı kız” teriminin Malatya’dan derlenen başka halk anlatılarında⁸ kayısı için kullanılan bir tabir olduğundan hareketle, sevgilinin kayısıya benzetildiği değerlendirilebilir.

Sürgü Barajı

Sürgü Barajı’nın mavi suları
 Akar gider Ören ta Akçadağ’a
 Elbet ki kaynağı Takaz suları
 Hayat verir nice bahçe ve bağa

 Onunla yeşerdi nice bahçeler
 Susuz toprak durdu nice seneler
 Bugün sarı sarı kaysı bahçeler
 Sürgü sularıyla zümrüttür ova

⁸ Çalışmanın Fıkra başlığı altında verilen “Sarı Kız” isimli fıkra bu durumu örneklemektedir.

Nice sifonlardan tünelle aştı
 Atamanlar çok didindi uğraştı
 Sarıkaya, Samrı yazısın aştı
 Ulaşarak vardı... ta Akçadağ'a

Sürgü beldesinde var ala balık
 Dertlere şifadır bu alabalık
 Takaz ve çevresi çok kalabalık
 Hizmet verir elbet hep insanlara

Yaşar Aksoy (Kavruk ve Özer, 2006, s. 22)

Değerlendirme

Yaşar Aksoy tarafından 11'li hece ölçüsü kullanılarak yazılan şiir koşma nazım biçiminin bir örneği olarak değerlendirilebilir. Şiirde Malatya'nın Doğanşehir ilçesine bağlı Sürgü beldesi, beldedeki barajdan hareketle tanıtılmıştır.

Kayısı şiirde, beldedeki bahçeleri betimlerken kullanılan bir motif olarak değerlendirilmiştir. "Bugün sarı sarı kaysı bahçeler" mısrasında kayısının sarı rengine vurgu yapılmış, peşinden "su" ile ilişkisine dikkat çekilmiştir.

Türküleriyle Malatyam

Göğüsten boşalan bir nefestir bu;
 Gözde kalmayacak bir hevestir bu;
 En tatlı, en ince, en hoş sestir bu;

"Malatya Malatya bulunmaz eşin,
 Gönülleri coşturur ayla güneşin..."

Nakış KUDRET tense mişmişindedir,

Malatya bir büyük aşk içindedir...

Bu türkü senin için değil de nedir

“Elinin gınasın al eylemişler,

Gözünün sürmesin bol eylesinler.”

Vent’te, Orduzu’da sevda bir sihir:

Derme akışıyla ince bir şiir...

Ve Kernek bir türkü söyler gibidir:

“Anam, anam, anam, anam

Kernekli misin?”

Malatya gönlümde aşk için saklı;

Pembe – mor akşamlı, altın şafaklı,

Bahçeler, bahçeler telli duvaklı...

“Bahçeye indim de taş bulamadım,

Bir yüzük yaptırdım gaş bulamadım.”

Aşk seven kalp için bir büyük yükür

Ümitle ıslanan bir çift kipriktir...

Hayâl örgü örgü; iplik piliktir;

“Makarada ipliğim loy,

Asiya da benim kekliğim.”

Her türlü bir aşkı saklar içinde...

Her aşk bir vuslatı bekler içinde...

Malatyam tlden bir seher içinde:

“Yurda salar miskokulu peteklerini
Süslemiştir Beydağı’nın eteklerini...”

Malatya, aşkınla dil hasta gibi,
Malatya, dillerde bir beste gibi,
Malatya, her yerde her seste gibi...

“Malatya, Malatya bulunmaz eşin,
Gönülleri coşturur ayla, güneşin...”

Mesut Yavuz Bilgin (Kavruk ve Özer, 2006, s. 104-105)

Değerlendirme

Mesut Yavuz Bilgin’in şiiri bir Malatya güzellemesi olarak değerlendirilebilir. şiirde kent anlatılırken özellikle yer adlarından faydalanılmış, bu yerler ve Malatya ili; şiir, beste, trk, sihir gibi unsurlara benzetilmiştir.

şiire göre Malatya ilinin kudretinin kaynağı, mişmişidir. Kayısının halk dilindeki karşılığı olan mişmişe yüklenen bu işlev, meyvenin kent halkı için taşıdığı önemi örnekleyen bir kullanımdır.

Azdır Bile Türkiye’me

...

ayırına imenine

Gemilerde dümenine

Kızlardaki yemenine

Canım kurbandır Türkiye’m

Andızlara, kevenlere

Harmanlarda dövenlere
 Seni candan sevenlere
 Canım kurbandır Türkiye'm

Kayısıdaki çiçeğine
 Sivas, Bursa bıçağına
 F-16 uçağına
 Canım kurbandır Türkiye'm

...

Cumali Deveci (Deveci, 1994, s.34)

Değerlendirme

Cumali Deveci'nin 1994 yılında yayımlanan “Kararmasın Düşmanları İştahı” isimli şiir kitabında bulunan şiiridir. Şair şiirinde, memleket sevgisini dile getirirken Türkiye'nin değişik bölgelerinden şehirler ve o şehirle anılan o bölgede ünlü olan nesneleri kullanmıştır. Kayısı, şairin memlekete sevgisini ifade ederken kullandığı motiflerden biridir.

“Kayısıdaki çiçeğine” mısrasında, kayısı birt kent simgesi olmanın ötesine taşınarak ülkenin simgeleri arasında sayılmıştır.

Bir Şehr-i Saadet: Malatya

Uzak ufuklardan, meçhule giden bir gurup daha
 Katmerlenir kızılığında akşamın, ertesi endişeler
 Hâki, soluksuz ve derin koyu maviinde gecenin
 Koynuna yalnızlık alır Beydağları

...

Mağribden maşrika dek, büyük efsunu baharın, o şehirde

İlk sağanakta çiğ tutar kaysı iekleri
 O gökte billurlaşır, ebemkuşağının yedi rengi
 Sonra;
 Dört mevsimlik Malatya olur artık
 ...
 Katmerlenir kıdıllığında akşamın, ertesı düşler
 Hâki soluksuz ve derin koyu maviinde gecenin
 Süzülür heylası o saadet şehrinin
 Ve nakşeyler semalarını o memleketin
 Masalların yitik yıldızları

Bülent Tunç (Kavuk ve zer, 2006, s. 683-684)

Değerlendirme

1975 doğumlu şair Mehmet Tunç tarafından kaleme alınan şiir, 1997 yılında Malatya Belediyesi tarafından açılan Malatya konulu şiir yarışmasında mansiyon dl almıştır (Kavruk ve zer, 2006, s.683).

Bir şehr-i Saadet: Malatya şiirinde, şehir, Niyazı Mısıri gibi tarihi şahsiyetleri, Ulu Cami gibi tarihi mekânları, Kernek gibi sembolleşen meydanlarından da faydalanılarak okura hüzünlü bir dille anlatılmıştır. şiirde Malatya'ya dair kullanılan birçok sembol, simge ve motif bulunmaktadır. Yeryüzü şekillerinden bölgede yetiştirilen tarım ürünlerine kadar geniş bir yelpazede kullanılan bu sembol, simge veya motiflerden biri de kayısı olmuştur. Kayısı, şiirde, yetişme dönemindeki hassaslığına vurgu yapılarak kullanılmış ve şehr bahardaki havasını tasvir ederken faydalanılan bir motif olmuştur.

Dede

Kapıya bağlamış iğdiş bir gır at
 Dede doğru söyle tohum kaç gırat

Doğru söylemezsen almıyan mirat

Dede doğru söyle tohum kaç gırat

...

Ekmek çentesine siyekler üşer

Acı kaysı yedim karnım da şişer

Dede bu kabala aklımız şaşar

Dede doğru söyle tohum kaç gırat

...

ÂŞIK MEHMET çalar idi orağı

Kadir Mevlam yakın eder ırağı

Emirler'dir bu dedenin durağı

Dede doğru söyle tohum kaç gırat

Mehmet Bal (Kavruk ve Özer, 2006, s. 79-80)

Değerlendirme

1926 yılında Malatya'nın Arguvan ilçesinde doğan Mehmet Bal, Âşık Mehmet olarak ünlenmiştir (Kavruk ve Özer, 2006, s. 78). Arguvan, Malatya'da âşıklık geleneğinin en canlı örneklerinin görüldüğü bölgelerdendir. İlçede günümüzde de bu geleneğin temsilcileri bulunmakta, Uluslararası Arguvan Türkü Festivali adıyla yapılan etkinliklerde bu temsilcilerden bazıları halkla buluşmaktadır.

Âşık Mehmet'in en meşhur şiirlerinden olan Dede şiirinde, şair, bahçesini kabala aldığı⁹ kişiye sitem etmektedir. Dede olarak hitap ettiği bahçe sahibinin, ürünün miktarını hesaplarken eksik söylediğini ve kendisini kandırdığını ifade eden âşık, kayısıyı rahatsızlığını ifade ederken kullanmıştır. Şairin acı kayısı tanımlamasının, acı kayısı çekirdeği veya uzunca bir süre beklemekten dolayı bozulmaya başlamış kayısı kuruşu olabileceği düşünülmektedir. Yokluktan dolayı acı kayısı yediğini belirten âşık, karnının şiştiğini söylemektedir.

⁹Bir işin tamamını, belli bir bedel karşılığında yapıp bitirmeyi kabul etmek

Doğduğum Yer: Malatya

Tarihi okudum, mazini bilmek için,
Senin ile ağlayıp, seninle gülmek için.

İlk adın “Aspozan”mış, biz “Asbızı” yapmışız.
Seni Anadolu’nun şirin kızı yapmışız.

“Melita” ve “Maldia”, “Melit” yahut “Meliten”
İşte bu isimlerle tarihe geçmişsin sen.

...

Gözümde tütüyorsun baharınla, yazınla,
Dutların, üzümlerin, mişmiş ve kirazınla.

...

Bitsin artık bu gurbet, yeter, hasretle yakma,
Beni yad ellerde daha fazla bırakma.

Turan Kekevi (Kavruk ve Özer, 2006, s. 400-402)

Değerlendirme

1929 yılında Malatya’nın Yeşilyurt ilçesinde doğan şair, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin çeşitli kademelerinde 30 yıl süre ile hizmet etmiştir (Kavruk ve Özer, 2006, s. 400).

Kekevi, Doğduğum Yer: Malatya adını taşıyan şiirinde, gurbette yaşadığı sıra özlemini kaleme alırken, Malatya’yı okurunun gözünde canlandırabilmeyi amaçlamıştır. Beyitler hâlinde kaleme aldığı şiirinde, bu bağlamda çeşitli söz sanatlarını kullanmış ve şehirde yetişen ürünler ile yer adlandırmalarından faydalanmıştır.

Kayısı, şiirde, Malatya’da özlem duyulan bir motif olarak mişmiş adıyla kullanmıştır. Mişmiş; dut, üzüm ve kiraz ile birlikte şairin doğduğu topraklarda

özlediği meyveler arasında sayılmış, Malatya'nın güzellik simgelerinden biri olarak değerlendirilmiştir.

Gerçek Masal

...

Her taraf yemyeşilmiş, ekinler öbek öbek,

Rüzgâr hafif esermiş, şarkılar söyliyerek.

Yüce kavaklar dinler, eğilirmiş bu sestem,

Yalnız sevinç nağmesi duyulurmuş herkesten.

Sulan billur gibi gürül gürül akarmış,

Bu sular da genç kızlar ellerini yıkarmış.

Işık gibi damlalar titirmiş avuçlardı,

Sıra dutlar uyurmuş köşelerde, uçlarda.

Meyvelerin altını yakuttan kayısılar

Dallarda ballanmış, cıvıltılı yansılar

Yükselirmiş dallardan, kuşlar tatlı ötermiş,

Her avuş toprağından neşe, hayat tütermiş.

Çocukları doğruymuş, çalışkanmış, temizmiş,

Kadınları hep uysal, erkekleri titizmiş.

Gün gelmiş, her şey taşmış, yığın olmuş birikmiş

Yabancılar bu ile aç gözlerini dikmiş.

Yıllarca savaşılmış, döğüşölmüş burada,

Her şey yıkılıp yanmış, harap olmuş arada.

Bir toprak yığıntısı olmuş eski güzel yurt.

Kaplamış mavi göğü kapkaranlık bir bulut.

...

(Sezener, M. 1944, s.13)

Değerlendirme

1943-1950 yılları arasında Malatya Halkevi tarafından çıkarılan Derme isimli derginin yayın kadrosunda bulunan Öğretmen Melâhat Sezener tarafından kaleme alınan şiir, derginin 15. Sayısında bulunmaktadır.

Gerçek Masal adını taşıyan bir hikâyenin içinde geçen şiirde nine, torununa Malatya'nın güzelliklerini anlatmakta, daha sonra bu güzelliklere göz koyan düşmanların Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk öncülüğünde nasıl ülkemizden kovulduklarında söz etmektedir. Kayısı şiirde, meyvelerin altına ve yakuta benzetilmiş ve Malatya'nın güzellikleri arasında önemli bir konumda sayılmıştır.

Eserde kayısının değerli metallere benzetilmesi, Malatya halkının gözünde meyvenin durduğu yeri göstermesi bakımından önemlidir. Kayısı şiirde, ekonomik değerine vurgu yapılarak kullanılmıştır.

Hasretim Sana

...

Dut ağaçları, görkemli cevizler

Kavaklar göklere uzanıp durur

Elma, armut, kiraz, erik, şeftali

Binbir kokudur saçar

Kayısı çeşit çeşit, ballım ballım

Yaşama sevincim, umudumdur

Elinde beyaz mendil, halaya durmuş

Al yanaklım, bindallım

Gönül maviliklere kanat açar

...

Malatya, kara sevdalım
 Çitilim, çitlenbiğim
 Kısrağım, doru tayım
 Anam, babam ceylan gözlüm gibisin
 Belinde gümüş kemer
 Yazmasında gül oya
 Kırk yıllık nişanlım
 Hasret hasret sözlüm gibisin!..

Lütfi Gülşen (Kavruk ve Özer, 2006, s. 298-301)

Değerlendirme

1950 yılında Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Edebiyat Bölümü'nden mezun olan Lütfi Gülşen, çeşitli şiir yarışmalarında ödüller aldı. Malatya Tecde doğumlu olan şairin çeşitli türlerde yayımlanmış yirmi kitabı bulunmaktadır (Kavruk ve Özer, 2006, s. 298)

Gülşen, Hasretim Sana isimli şiirinde, Malatya'yı betimlemektedir. Doğduğu şehre duyduğu sevgi ve hayranlık, şiirin ana temasını oluşturur. Kayısı, şiirde, Malatya'nın güzelliklerinin anlatıldığı mısralarda bir güzellik unsuru olarak kullanılmıştır. Şiirde kayısı, şairin Malatya'ya duyduğu sevgi ve bağlılığın sebeplerinden biridir.

Hekimhan

Seyrederken Keklice' ten yüzünü,
 Görüyorum Çöreklik'in düzünü.
 Özlüyorum hasat dolu gününü.
 Sevdiğim, vatanım, yurdum Hekimhan.

Yemyeşil bahçeler ayvalı-narlı.

Kırmızı tepeli, soğuk pınarlı;
Doğduğum mahallem, canım Baharlı.
Sevdiğim, vatanım, yurdum Hekimhan.

Bahçesinde kayısıyı yolduğum.
Bilgisiyle, kültürüyle dolduğum.
Avuç toprağına kurban olduğum.
Sevdiğim, vatanım, yurdum Hekimhan.

...

Bahri Çavuşoğlu (Kavruk ve Özer, 2006, s. 141-143)

Değerlendirme

Malatya'nın kuzeyinde bulunan ve Anadolu'da âşıklık geleneğinin önemli merkezlerinden Sivas'a komşu olan Hekimhan ilçesinin tanıtıldığı şiiirdir. Şair Bahri Çavuşoğlu, Hekimhan ilçesine bağlı Güzelyurt mahallesinde doğmuştur (Kavuk ve Özer, 2006, s. 139).

Çavuşoğlu, çocukluğunun geçtiği köyünü ve ilçesini anlattığı şiiirinde, Malatya merkez veya ilçelerinin anlatıldığı şiiirlerin birçoğunda olduğu gibi, şehirle özdeşleşen kayısıyı bir unsur olarak kullanmıştır. Şiiirin üçüncü dörtlüğünün ilk mısrasında geçen kayısı, şairin çocukluğuna duyduğu özlemi simgeleyen bir motif olarak kullanılmıştır.

“Bahçesinde kayısıyı yolduğum” mısrasında kullanılan “kayısı yolmak” deyimini Malatya halk dilinde kayısıları toplamak anlamına gelen bir söz grubu olarak kullanılmaktadır.

Hekimhan Güzellemesi

...

Taşhan'ında Köprülü'nün izi var

Kızlarının ceylan gibi gözü var
 Kemal Keskin'in de yanık sazi var
 Bitmesin kalkınma davan Hekimhan
 Hekimhan Hekimhan aman Hekimhan

Kaysın vardır adı sarı eriktir
 Taze gelinlerin sanki feriktir
 İnsanın zekidir, hem de yüğrüttür
 Hızlan, atağa kalk, şahlan Hekimhan
 Hekimhan, Hekimhan, aman Hekimhan

...

Cumali Deveci (Deveci, 1994, s. 90-92)

Değerlendirme

Hekimhanlı şair Cumali Deveci'nin doğduğu ilçenin güzelliklerini anlattığı şiiridir. Kayısı şiirde, Malatya'nın Hekimhan ilçesinin güzellikleri arasında sayılan bir meyve durumundadır. Şiirde ayrıca, kayısıya Hekimhan ilçesindeki halk dilinde verilen bir başka ad olan "sarı erik" terimi kullanılmıştır. "Sarı erik" kavramı, kayısının Malatya halk kültürünün bir parçası olan adlandırmalar üzerine etkisini örnekleyen bir kullanım olarak değerlendirilebilir.

Köyüm

Derele boyunca söğütler kuşlu.
 Daracık sokaklar iniş yokuşlu.
 Bağlar baştan başa çiçek kokuşlu
 Gözümün önünde tütersin köyüm.

...

Çeşit çeşit meyve, yoktur sayısı,

Bir baştan bir başa baksam kayısı.

Sıra sıra kavak Derme kıyısı

Türlü türlü yemiş satarsın köyüm.

...

İncirliğin' a konup göçeyim,

Kevserli suyundan tas tas içeyim.

Ellere derdimi nasıl açayım,

Bana hem sevgili hem yârsın köyüm.

Mehmet Mustafa Kendirli (Kavruk ve Özer, 2006, s. 408-409)

Değerlendirme

1922 yılında Malatya'nın Yeşilyurt ilçesine bağlı Bostanbaşı köyünde dünyaya gelen şairin şiirlerinden bazıları mahalli gazete, dergi ve antolojilerde yayımlandı (Kavruk ve Özer, 2006, s. 407).

Köyüm şiirinde, şair köyüne olan sevgisini anlatmıştır. Kayısı şiirde, şairin köyünün nasıl görüldüğünü ifade ettiği mısraları arasında kullanılmıştır. Kendirli, köyünün görünüşü anlatırken baştan başa kayısı ile kaplı olduğundan söz etmiş, kayısıyı betimleyici bir öge olarak kullanmıştır.

Malatya

Şimdi nerde o şehir, o yeşillik, o bahçe?

Gölgelere aşina ergi bürgü sokaklar

Hani nerde gaysıya mişmiş diyen ihtiyar?

Samud anuh nerede? Şimdi nerde o lehçe?

Yeşildi memleketim, her mevsim perde perde

“Güz” nerede? “bıldır”dan gar kalırdı kuyuda,
 “Hayfene” unutuldu, nerde “pıtpıt” “marhuta”?
 “Pilo” “küfte” nerede? “bibi” “ami” nerede?
 ...
 Sarı kurdelem sarı kırık plakta kaldı,
 Komşu komşuya muhtaç o da kitabda kaldı.
 Bekle Adnan’ım bekle, Mihr-i varak’tan vefa,
 Nerde dost, nerde yaran, ihvan nerede kaldı.

Adnan Işık (Kavruk ve Özer, 2006, s. 335-336)

Değerlendirme

1932 yılında Malatya’da doğan (Kavruk ve Özer, 2006, s. 335) Adnan Işık, Malatya isimli şiirinde eski ile yeni karşılaştırması yapmış ve eskiye duyduğu özlemi anlatmıştır. Malatya şiirinde, şehrin eski hâlini özlediğini ifade eden Işık, bu özlemi, artık kaybolmaya başladığını söylediği lehçeye karşı da hissettiğini belirtir. Şair, Malatya’nın yerel ağız özelliklerinden örnekler sunduğu şiirinde, günümüzde kullanılmayarak unutulmaya yüz tutmuş sözcükleri yaşatmanın önemine vurgu yapmıştır. Malatya şiirinde eski ile yeni mukayesesi; görsel özellikler, dil özellikleri, kişilik özellikleri, mimari özellikler, halk yaşantısı gibi konularda yapılmıştır.

Kayısı Malatya şiirinde, eski adıyla artık anılmıyor olması vurgulanarak kullanılmıştır. Kayısının Malatya’daki bir başka adı olan mişmiş, şiirde, eskiyi temsil eden bir motif olarak değerlendirilmiştir.

Malatya

-Adnan IŞIK’a-

Anıyorsun o yeşil, o güzel bahçeleri,
 Soruyorsun nerede güzelim lehçeleri?
 Bulamazsın “gaysı”ya mişmiş diyen yaşlıyı,
 Unut artık, tez unut; öyle, yaşlı başlıyı.

...

“Samud”, “anuh”, “isot” da bak tarihe karıştı.

O güzelim lehçemiz ümit veren yarıştı.

“Pilo”, “küfte”, “ami”yi zannetme bu sel aldı,

“Pilav”, “köfte” ve “amca” olup bize kaldı.

...

“Komşu komşuya muhtaç”, artık değilmiş bugün

“Yâran”, “ihvân” kayboldu, namertler etsin düğün...

“Mihr-i varak”ı unut, vefa bekleme ondan,

“Selâmlar olsun sana”, aziz kardeşim Adnan.

Celal Yalvaç (Kavruk ve Özer, 2006, s. 723-725)

Değerlendirme

1936 yılında Malatya’da doğan şair (Kavruk ve Özer, 2006, s.723), yaptığı çalışmalarla Malatya hakkında araştırma-inceleme yapan araştırmacılara kaynak olmuştur.

Yalvaç, Malatya adını taşıyan şiirini arkadaşı Adnan Işık’ın aynı adı taşıyan şiirine yanıt verir şekilde yazmıştır. Şair, eski ile yeniye kıyaslayan ve eskiye duyduğu özlemi şiirine yansıtan Işık’a katıldığını ifade etmiş ve onun şiirinde sorduğu bazı sorulara yanıt vermiştir. Adnan Işık gibi Celal Yalvaç da Malatya’nın eski hâline özlem duyar. Şehrin günümüzdeki hâline şikâyet eder.

Kayısı şiirde Malatya’nın eski hâlini temsil eder şekilde mişmiş adıyla kullanılmıştır. Yalvaç, kayısıya mişmiş diyen insanların artık kalmadığından yakınarak arkadaşına bu ihtiyarların bundan böyle bulunamayacağını, ifade eder.

Malatya’m

...

Yeşil bir denizdir bahçe bağların

Üretimde ovaların dağların
Geçmişini inkâr etmez sağların
Rahmet okur döne döne Malatya'm

Kayısın var meyvelerin meyvesi
Dertlere devadır her bir tanesi
Şu koca cihana duyurdun sesi
İngiliz Fransız Çin'e Malatya'm

...

Birfani anlatır seni övgüyle
Kaynağın özünden gelen sevgiyle
Çok gezdim dolaştım gördüğüm böyle
Şehirler içinde yine Malatya'm

Metin Özer (Özer, 2019, s. 128-129)

Değerlendirme

Malatyalı Âşık Metin Özer (Birfani) tarafından, Malatya Belediyesi'nin 1997 yılında düzenlediği “Malatya” konulu şiir yarışması için yazılan şiirdir (Özer, 2019, s.129).

Malatya'nın güzelliklerinin anlatıldığı şiirde şair, kayısıyı şehrin güzelliklerinden biri olarak değerlendirmiştir. Şiirde ayrıca, kayısının şifa verici etkisine dikkat çekilerek, Malatya'nın adının dünyanın farklı ülkelerinde duyulmasını sağlayan bir işlevi olduğu vurgulanmıştır.

2.3.8.1.2. Anonim şiirler

2.3.8.1.2.1. Mani

Türk Dil Kurumunun yayımladığı sözlükte; “*Genellikle birinci ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı olan, daha çok hecenin yedili ölçüsüyle söylenen halk şiiri*

(URL 4)” olarak tanımlanan mani anonim halk edebiyatının en önemli nazım şekli olarak karşımıza çıkmaktadır (Aça, 2019, s. 204).

Temelini insanların ortak duyguları üzerine kuran manilere geniş halk kitlelerinin temas ettiği her yerde rastlanır. Manilerin geniş bir yayılım alanı bulması ve halk edebiyatımızın en çok ilgi gören türlerinden biri hâline gelmesinde, yazılması ve öğrenilmesi kolay dörtlükler halinde bulunması etkili olmuştur. Bu kolaylığın getirdiği doğal bir sonuç olarak Ramazan ayında bekçi ve helasacılar, sokak satıcıları, kismete ve fala bakan kızlar, âşıklar ve yöresel sanatçılar, çeşitli bayramlara katılanlar, saya gezenler, imeceye, sıra gecelerine, düğüne ve eğlenceye katılanlar kendine hep mani söyleyebilmek için olanak bulabilmişlerdir (Başgöz, 1986, s. 225; Kaya, 2019, s. 49).

Mani, yakıcıların veya taşıyıcıların dilinde özel bir ezgi ile okunan bir türdür. Bu ezgi, maninin söylendiği icra ortamının durumuna göre ağır veya hareketli olabilir (Erol, 2012, s. 226).

Maninin Türk halk edebiyatında en sık rastlanılan türlerden biri olması, bu türle ilgili yapılan çalışmaların da artmasını sağlamıştır. Bu durumun, mani sözcüğünün kökeninden türün tanımlanmasına kadar birbirinden farklı görüşlerin ortaya çıkmasına zemin hazırladığı söylenebilir. Aşağıda Türk halk edebiyatı alanında çalışmalar yapmış bilim insanlarından bazılarının mani türü hakkındaki görüşleri sunulmuştur.

Boratav’a göre, dil ve gelenek ortaklığı bakımından geniş bir alana yayılmış olan mani, en fazlası yedi heceli olan ve a a b a düzeniyle uyaklı bir dörtlüktür. Mani adı, Anadolu’da, İstanbul’da, Rumeli’nde, Beserabya Gagavuzlarında, Kırım Tatarlarında ve Azerbaycan’da kullanır. Sözcüğün, Arapça ma’nâ kelimesinden geldiği düşünülebilir (Boratav, 2019, s. 191-192).

Şükrü Elçin, Anonim halk edebiyatı ürünlerinin en yaygın olanlarından biri olarak tanımladığı maninin, çoğunlukla hece ölçüsünün 7 veya 8’lisi ile meydana getirilen dört mısralık manzumeler olduğunu belirtmiştir. Elçin, hayattaki her türlü olayların arasından aşk, gurbet, kıskançlık, tabiat gibi konuları işleyen manilerde ilk iki mısranın duygu, düşünceye ve hayâle girişi oluşturduğunu, bu iki mısra ile dikkati çekilen dinleyicilerin sonraki iki mısra ile asıl konu ile buluşturulduğunu ifade etmiştir (Elçin, 2004, s. 281).

Eflatun Cem Güney, maninin tanımını, milli folklorumuzun en eski dallarından biri ve milli nazım şekillerimizin en küçük parçası, dört mısradan meydana gelen şiirler, şeklinde yapmıştır. Güney, manilerin hecenin yedili kalıbıyla ölçülü olduğunu ve birinci, ikinci, dördüncü mısraların kendi aralarında kafiyeli üçüncü mısranın ise bağımsız olduğunu belirtmiştir (Güney, 1971, s. 211).

Maninin, Malatya’da, halk edebiyatı ürünleri bakımından en sık karşılaşılan türlerden biri olduğu söylenebilir. Malatya halkı, yaşantısının her anını manilerle ifade etmiş, bu durum da Malatya’daki manilerin konu dağılımının oldukça geniş olmasına sebep olmuştur. Aşağıda yazılı ve sözlü kaynaklardan elde edilen ve hemen her konuda söylenildiği görülen Malatya manileri arasından kayısı etkisinin görünür olduğu örnekler sunulmuştur:

M M 1

Malatya kayısısı

Yemişlerin nazlısı

Pestili de yapılır

Yiyenler hep bayılır (K.1, K.11)

Değerlendirme

Tamamen kayısı üzerine kurulmuş olan bir manidir. Kayısının manide ana temayı oluşturmanın yanında ses benzerliğini sağlayan bir unsur olarak da kullanıldığı görülmektedir.

Manide kayısı yemişler içinde sayılmış ve diğer yemişlerle mukayese edilmiştir. Halk mutfağında kayısının etkisini örnekleyen şekilde, pestil yapımında kullanıldığı vurgulanmıştır.

M M 2

Amca sen Tatar mısın?

Kayısı satar mısın?

Bir mani desem sana

Bir şeker atar mısın? (K.1, K.11, K.7)

Değerlendirme

Genellikle çocuk oyunları sırasında söylenen manidir. Malatya’ya kayısının hasat zamanında gelen ve kayısı karşılığı değiş tokuş yaptığı her türden ürünlerini arabasında sergileyen, adına çerçi denen kimselere karşı söylendiği değerlendirilmektedir.

M M 3

Bağa bakmaya gittim

Kaysı dökmeye gittim

Nazlı yârim süzüldü

Onu görmeye gittim (K.2)

Değerlendirme

Aşk temalı manidir. Kayısı manide, kentteki halk edebiyatı ürünlerinin bazılarında kullanıldığı üzere “kaysı” şeklinde kullanılmış ve yârin bulunduğu yeri tarif etmek için kullanılmıştır.

Manide kullanılan “kaysı dökmek” ifadesi kayısının halk dilinde kullanılan deyimlere etkisini örnekleyen bir kullanımdır. “Kayısı dökmek” deyimini, Malatya halk dilinde hasat zamanı gelen kayısıların toplanarak satışa hazır hâle getirilmesini ifade eder.

M M 4

Bahçeye vardım bayah

Gaysıya verdim dayah

Dediler yârin gelir

Seyirttim yalınayah (K.3)

Değerlendirme

Halk dilinde kullanılan sözcüklerle kurulmuş bir manidir. Kayısı ağaçlarıyla ilgilenmekte olan kişinin, sevdiğinin geldiğini duyunca, bulunduğu yeri hızla terk edip ona gitmesini anlatır.

Kayısı manide, halk dilindeki kullanımlarından biri olan “gaysı” şeklinde kullanılmıştır. Manide ayrıca, kayısı ağacının fazla verim verdiği dönemlerde dallarının kırılmaması için uzun bir sopa yardımıyla desteklenmesini ifade eden “dayah vermek” deyimini de kullanılmıştır.

M M 5

Boztepe’den su çıkar

Çınarın altı pınar

Yâr kayısı yıkıyor

Ben sevdim onu pınar (Komisyon, 2013, s. 290)

Değerlendirme

Yöreden derlenen halk edebiyatı ürünlerinde sıklıkla görüldüğü üzere Malatya’nın suyuna vurgu yapılan bir manidir. Kayısı manide, yârin uğraşı olarak değerlendirilmiştir.

“Kayısı yıkamak” deyimini, kayısıların toplanıp kurutulduktan sonra çekirdeklerinin daha rahat çıkarılabilmesi için büyük kapların içinde, çoğunlukla hortum yardımıyla yıkanmasını karşılar.

M M 6

Ele güne ağlaman

Ayağa bez dolaman

Mişmiş yandı hele he

Benden bunu saklaman (K.2)

Değerlendirme

Kayısının Malatya halk dilindeki adı olan mişmişin kullanıldığı mani, kayısının don olayından hasar görmesini “mişmiş yandı” ifadeleriyle betimler. Kayısının donması karşılığında duyulan üzüntü dile getirilir.

“Kayısının yanması” Malatya halk dilinde kayısının soğuk, rüzgâr gibi dışsal faktörler neticesinde zarar görmesini ifade eden kavramdır.

M M 7

Kayısı bizim üzüm bizim

Ela gözlü kızlar bizim

Düğündür dernektir bizim

Malatya’mız hepimizin (URL.16)

Değerlendirme

Düğünlerde söylenen maniler arasında değerlendirilebilecek olan örnekte kayısı, Malatya’nın simgeleri arasında sayılmıştır. Kayısının halkın gözünde kent simgesi olarak görüldüğünü örnekleyen bir kullanım olarak değerlendirilebilir.

M M 8

Kayısı kurusuyum

Elmanın yarısıyım

Bana laf söylemeyin

Ben asker karısıyım (URL.17)

Değerlendirme

Büyüklerin söylediği maniler arasında değerlendirilebilecek olan örnekte kayısı, “kayısı kurusu” haliyle üzüntüyü ve yarım kalmışlığı temsilen kullanılmıştır.

Malatya halk edebiyatı ürünlerinde kuru kayısı çoğunlukla zenginliği, bereketi, parayı ve altını simgeleyen şekilde kullanılıyorsa da bu örnekte görüldüğü gibi bazı durumlarda olumsuzluk simgesi olarak kullanılmıştır.

M M 9

Kayısılar toplarız

Kasalara koyarız

Tebessümlü yüzlerle

Dış ülkeye satarız (URL.16)

Değerlendirme

Mani, kayısının hasat zamanında kayısı bahçelerinde söylenen bir örnektir ve tamamen kayısı üzerine kurulmuştur (K.2). Kayısının hasat sürecinin kısa bir bölümü anlatılmaktadır.

Manide kayısının bir ihracat ürünü olduğu vurgulanarak ekonomik değeri ön plana çıkarılmaktadır.

M M 10

Kulaklarda kirazlar

Elma yanaklı kızlar

Dallardaki kayısılar

Gelin toplayın kızlar (URL.16)

Değerlendirme

Düğünlerde söylenen maniler arasında değerlendirilebilecek olan örnekte kayısı, kızlar tarafından toplanması beklenen bir meyve olarak kullanılmıştır.

Bu mani özellikle köy düğünlerinde söylenen bir manidir. Damat tarafının kadınları tarafından kına gecelerinde söylenir (K.1).

M M 11

Malatya yolundayım

Kayısı dalındayım

Annem beni sorarsa

Kızların koynundayım (URL.16)

Değerlendirme

Kayısının Malatya şehri ile ilişkilendirildiği örnekte, mısra sonunda benzerlik ilgisi kurabilmek için “dalındayım” ifadesi kullanılmıştır. Kayısının manilerde ses benzerliği kurma işleviyle kullanılmasına örnektir.

M M 12

Malatya yolundayım

Kayısı dalındayım

Beni soran olursa

Şimdi tam kıvamdayım (K.6)

Değerlendirme

Malatya ili ile kayısının ilişkilendirildiği örnekte kayısı “kayısı dalı” ifadesinde geçmekte ve mısra sonunda benzerlik sağlamaktadır.

2.3.8.1.2.2. Türkü

Türkçe söylenen şiir anlamına gelen “Türkü”nün “Türkî” sözcüğünden türemiş bir terim olduğu genel olarak kabul gören bir görüştür. “Türk” sözcüğüne Arapça “î” ilgi ekinin getirilmesiyle oluşan terim halk arasında “Türkü” hâlini

almıştır. “Türk’e has” anlamına gelen bu sözcüğün farklı Türk boylarında farklı terimlerle adlandırıldığı görülmektedir. Azeri Türkleri mahnı, Başkurtlar halk yırı, Kazaklar türki, türük, halık öni, Kırgızlar eldik ır, türkü, Kumuklar yır, Özbekler türki, halk koşığı, Tatarlar balık cırı, Türkmenler halk aydını, Uygur Türkleri nahşa, koça nahşisi şeklinde Türkü sözüne karşılık gelen terimleri kullanırlar (Kaya, 2019, s. 167).

Doğan Kaya, türkü tanımını şu şekilde yapmıştır:

“Halkın ruh halini, derdini, neşesini, zevkini, dünya görüşünü, inancını, karşılaştığı olayları yansıtan; hece ölçüsüyle ve bir veya dört mısralı ana bölümlere çoğu defa bağlantıların getirilmesiyle söylenen; manzum ve ezgili anonim türlere türkü denir.” (Kaya, 2019, s. 168).

Türküde kafiye örgüsü, nazım birimi, vezin ve hacim gibi “dış” unsurlar bakımından belirli bir şekilde karşılaşılmadığını ifade eden M. Öcal Oğuz, türkülerde konu ve ezgi beraberliğinden söz etmenin de mümkün olmadığını söyler. Oğuz, bu tespitlerin ardından türkünün “Türlere mahsus ezgiler” olduğunu ve bir nazım şekli veya türünün adı olamayacağını savunur (Oğuz, 2019b, s. 18).

Türküler çoğunlukla herkes tarafından anlaşılabilir ortak, sade ve doğal bir dille yazılan, kim tarafından kaleme alınıp düzenlendiği belli olmayan, halkın sözlü geleneğinde oluşup gelişen, dönemden döneme veya yerden yere zenginleşme, bozulma ve kırılmalara uğrayarak değişebilen daima bir ezgiyle birlikte söylenen şiirlerdir (Boratav, 2019, s. 171; Elçin, 2004, s. 195).

Düğünler, asker uğurlama merasimleri, göç, iş ortamları, cenazeler, dini ve mezhebi törenler, toplumdaki birlikteliği arttırmak amacıyla düzenlenen toplantılar, şenlikler, festivaller, koç katımı törenleri, sadece eğlence amaçlı yapılan toplantılar ve kahvelerin başlıca icrâ ortamı olduğu (Kurt, 2016, s. 366) Malatya’da türkü her dönemde önemli bir işlev görmüş, günümüzde de bu önemini yitirmemiştir. Şehirde âşıkların halk şiirlerini ezgiyle söylemesiyle ortaya çıkan türkülerin, konu olarak geniş bir yelpazede çeşitlendiği görülmektedir. Tabiat, aşk, kahramanlık, gurbet, ayrılık acısı, hastalık, doğal afetler gibi olay, durum ya da duygular Malatya türkülerine kaynak teşkil etmiştir.

Kayısı, Malatyalı için önemlidir, değerlidir. Varlığıyla bereket getiren kayısının verimli olmadığı seneler ise halk için zorluklara gebe. Malatyalı yaşamında böylesine kıymetli bir konumda bulunan kayısıyı türkülerinde

kullanmıştır. Bazı türküler tamamen kayısı üzerine söylenmişken bazı türkülerde ise kayısı bir motif olarak değerlendirilmiştir. Aşağıda Malatya ilinde söylenen ve bir kısmının mani şeklinde kurulduğu görülen türküler içerisinde kayısının etkili olduğu örneklerden bir kısmı sunulmuştur.

M T 1

Malatya! Malatya! Bulunmaz eşin

Gönülleri coşturur ayla güneşin

Yurda salar mis kokulu peteklerini

Süslemiştir Beydağı'nın eteklerini

Malatya'yı baştan başa çiçek bürüdü

Tanrı takmış alnına yeşil zümrüdü

Kayısı gibi al al olmuş benekli misin?

Derme gibi aşkın var Kernekli misin?

Gel arkadaş kol kola gönül dağılma

Başlayalım üç ayaklı kıvrak oyuna (Çetiner, 2005, s. 61-62)

Değerlendirme

En bilinen Malatya türkülerindendir. Çeşitli ezgilerle söylendiği örnekleri vardır. Türkü eşliğinde başta halay olmak üzere çeşitli halk oyunları oynanır.

Kayısı türkünde, rengi yönüyle benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

M T 2

Sürgü yaylasından geçtim

Kernek sularından içtim

Güzelleri senden geçtim

Cennet şehirsın Malatya

Arapgir'den gelir üzüm

Bağın bahçan dizin dizin

Yeşilinden kaldı gözüm

Cennet şehirsın Malatya

Kaysı devşirdim dalından

Yeşilyurt'tan Akçadağ'dan

Dilin tatlıdır balından

Cennet şehirsın Malatya

Şeker pancar dilim dilim

Diri canda taşır kilim

Aklına gel benim gülüm

Cennet şehirsın Malatya (Kurt, 2016, s. 606)

Değerlendirme

Malatya'nın güzelliklerinin anlatıldığı türküde kaysı, “kaysı devşirmek” kelime grubunun içinde kullanılmıştır. Kayıların dalından toplanması anlamına gelen bu deyim kentin bazı ilçelerine değinilmeden hemen önce kullanılmış, böylece bu ilçelerdeki kaysı varlığına ayrıca vurgu yapılmıştır.

Kaysı dalda sallanır
 Güzel bağda nazlanır
 Düğün dernek kurulunca
 Yiğitler mendil alır sallanır
 Darende Darende hey hey hey

Tohma akar derinde
 Yiğit var her yerinde
 Hasat sonuna gelince
 Hey hey hey diyince
 Halay çeker düğünde/Mendil sallar elinde
 Darende Darende hey hey hey

Üzümlere doyulmaz
 Kayısısız bahçe olmaz
 Dut pekmezi olmazsa, Hey hey hey
 Sofranın tadı olmaz/Yemeğin tadı olmaz
 Darende Darende hey hey hey (Kurt, 2016, s. 546-547)

Değerlendirme

Malatya'nın Darende ilçesine ait olan türküde kayısı, iki mısrada geçmektedir. Birinci kıtanın ilk mısrasındaki kullanımda mısra sonundaki benzerliği sağlayacak bir unsur olarak kullanılan kayısı, son kıtanın ikinci mısrasında bir kent simgesi olarak değerlendirilmiştir.

M T 4

Kaysılar çiçeklenir

Derdime dert eklenir

Malatya'dan Antep'e

Beş yıl nasıl beklenir

Karlıkta balın olam

Kernekte yolun olam

Tut beni Tohma'ya at kız

Bir kuru dalın olam (Kurt, 2016, s. 547)

Değerlendirme

Mani şeklinde kurulduğu görülen türküde kayısı, bir zaman unsuru olarak kullanılmıştır. Kayısların çiçeklenme mevsiminin yani bahar aylarının geldiği ve bu durumun (geçen zamanın) dert sebebi olduğu vurgulanmaktadır.

Kayısların çiçeklenmesi, Malatya halk dilinde bir zamanı belirtir şekilde kullanılmakta ve baharı simgelemektedir.

M T 5

Yıllar var ki güneş yüzü görmedim

Rüzgâr nasıl nerden eser bilmedim

İnan senden başkasını sevmedim

Saçlarını çok özledim bir tanem

Demlediğin tavşankanı çayları

Kirazı bol kaysısı bol bağları

Eteğinde kar saklayan dağları

Oraları çok özledim bir tanem

Tren gelir istasyonda dururdu
 D d   n  acı acı vururdu
 Fuzuli'den esmer bir kız yürürdü
 Malatya'mı çok özledim bir tanem

Dama  ıkar Beyda ı'na bakardık
 Rüzgâr olur dalga dalga akardık
 Efk rlanır bir cigara yakardık
 Ben Polat'ı çok özledim bir tanem

Sıtmapınarı'nı Koyuno lu'nu
 Kışla Caddesini Kanalboyu'nu
 Hekimhan Ak ada  Sultansuyu'nı
 Do an ehir'i çok özledim bir tanem

Yıllar sevdi imi bana getirin
 O gelmezse beni ona götürün
 Bu hasreti bu özlemi bitirin
 Yeşilyurt'u/P t rge'yi çok özledim bir tanem (Kurt, 2016, s. 628-629)

Değerlendirme

T rk  gurbetteki sıla özlemini anlatmaktadır. Kayısı, Malatya'ya duyulan özlemin simgelerinden bir tanesi olarak değerlendirilmiş, kenti betimlerken kullanılan bir unsur olmuştur.

Kayısının şiirde Malatya halk dilindeki kullanımlarından olan “kaysı” şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

M T 6

Bana bir şey oluyor

Suç günah sayılmasın

Şu kızı öpeceğim

Anası darılmasın

Kirpiğine kaşına

Girmiş on beş yaşına

Güller toplar takarım

Ben yârimin başına

Düşüp bayılacağım

İçip ayılacağım

Demişler abisine

Düşman sayılacağım

Bahçedeki gülüne

Bal sürmüşler diline

Gümüş kemer bağlamış

Yârım ince beline

Bakarım kıymam sana

Öperim doymam sana

Yakarım Malatya'yı

Yar etmem başkasına

Kaysı kentli güzelim

Bu mevzuyu çözelim

Tutaşalım el ele

Yeşilyurt'ta/Kanalboyu gezelim (Kurt, 2016, s. 409-410)

Değerlendirme

Mani şeklinde kurulduğu görülen türküde ana tema aşktır. Kayısı türküde, “kayısı kentli” söz grubunun içinde kullanılmıştır. Kayısı kent, Malatyalılar tarafından şehre verilen bir unvan olarak değerlendirilebilir. Bu unvanın Kayısı Kent Turizm gibi çeşitli adlandırmalarda kullanıldığı da görülmektedir.

M T 7

Büyümüş gelinlik olmuş

Şu Malatya'nın güzeli

Sanki hurilerden kalmış

Şu Malatya'nın güzeli

Boyu selvi dalı gibi

Saçı ipek teli gibi

Hasbahçenin gülü gibi

Şu Malatya'nın güzeli

Yolu geçmiş Beydağı'ndan

Yemiş yağından balından

Gaysı toplamış dalından

Şu Malatya'nın güzeli (Kurt, 2016, s. 455)

Değerlendirme

Sevgiliye seslenme şeklinde yazılan türkûde kayısı, Malatya halk dilindeki söylenişlerinden biri olan “gaysı” şeklinde kullanılmıştır. Kayısı türkûde yârin Malatyalı olduğunu ifade etmek için kullanılan bir motiftir.

“Gaysı toplamak” terimi, Malatya halk dilinde hasat zamanı kayısıların dalından toplanarak satışa veya kullanıma hazır hâle getirilmesini ifade eder.

M T 8

Eğri büğrü giden tren yolları

Yine mi lal olmuş yârin dilleri

Benim çektiklerim ölümden beter

Yâri yolladım döndüm ağladım

Malatya’nın kaysıları er biter

Dallarında garip bülbüller öter

Benim çektiklerim ölümden beter

Yâri yolladım döndüm ağladım

Malatya elinde kervanın mı var

Bana derler gam yükünü sen götür

Benim dert çekmeye dermanım mı var

Yâri yolladım döndüm ağladım (Kurt, 2016, s. 488-489)

Değerlendirme

Ayrılık acısı temalı türkûde kayısının erken bitmesi bir kötülük habercisi olarak değerlendirilmiştir. Kayısı ağacının meyvesiz kalması neticesinde ağaçta bulunan bülbüllerin garip kaldığının vurgulandığı türkûde meyvenin ağaç için taşıdığı öneme dikkat çekilmiştir.

“Kayısının er bitmesi” dalındaki kayısıların zamanından önce yok olması durumunu karşılayan bir kavram olarak kullanıldığı değerlendirilebilir.

M T 9

Erkenek’ten aşar gider yolları

Gençler giyer yeşilleri alları

Doyum olmaz ne tatlıdır dilleri

Güzel yurdumun incisi Malatya

Şu göyümün birincisi Malatya

Bahçesinde kaysılar yetişir

Seher vakti bülbülleri ötüşür

Deli gönül alevlenmiş tutuşur

Güzel yurdumun incisi Malatya

Şu gönlümün birincisi Malatya

Bir suyu var içersin kana kana

Ya havası kuvvet verir insana

Anlatamam çok güzel geldi bana

Güzel yurdumun incisi Malatya

Şu gönlümün birincisi Malatya (Kurt, 2016, s. 493-494)

Değerlendirme

Bir Malatya güzellemesi olarak kaleme alındığı değerlendirilebilecek olan türküde kayısı, kentin bahçelerini süsleyen önemli bir motif olarak kullanılmıştır. Türküde, toprağında kayısı gibi değerli bir meyvenin yetiştiği şehrin kendisinin de

kıymetli olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu durum, halk nezdinde kayısıya verilen kıymeti göstermektedir.

M T 10

Öyle mi de mişmiş yüzlüm öyle mi

Öyle mi de dudu dillim öyle mi

Seni alıp Ganalboyu gezmeli

Bu sevdayı Beydağı'na yazmalı/Bu sevdayı Hekimhan'a yazmalı

Malatya'yı dönüm dönüm gül edem

Arapgir 'i (Hekimhan'ı) sıra sıra gül edem

Vermedi ki o anası (abisi) ben neydem

Bırakın da Malatya'yı del'edem (Kurt, 2019, s. 577)

Değerlendirme

Kayısının bir benzetme unsuru olarak kullanıldığı görülen türküdeki “mişmiş yüzlüm” ifadesi, bir güzellik ifadesi olarak kullanılmıştır. Benzetmenin, kayısı (mişmiş) sözcüğünün Malatyalının zihninde canlandığı olumlu düşüncelerin bir yansıması olarak yapıldığı değerlendirilebilir. Mişmiş yüzlü olmak, güzel yüzlü olmak anlamında kullanılmıştır.

2.3.8.1.2.3. Ağıt

Dua, beddua, dilek ve öğütler gibi insanların birlikte yaşamaya başladıkları ilk dönemlerden itibaren var olan ve insanlığın ortak özelliklerinden biri konumundaki ağıtlar, insanoğlunun ölüm karşısında ya da bir varlığı kaybetme, korku, telaş ve heyecan anındaki üzüntülerini, haykırışlarını, isyanlarını, talihsizliklerini düzenli veya düzensiz olarak söz ve ezgilerle ifade ettiği türkülerdir (Kaya, 2019, s. 290; Elçin, 2004, s. 290).

“Sıgtamak: ağlamak” fiilinden türeyen ağıt İslamiyet’ten önceki devirlerde “sagu” deyimini ile karşılanmıştır. Günümüzde ise, Azerbaycan’da “ağı”, Kerkük Türklerinde “sazmalağ”, Türkmencede “ağı” yanında “tavs”, “tavşa” isimleri kullanılmaktadır (Elçin, 2004, s.290).

Ağıtların ortaya çıkmasının temel sebebinin ayrılık olarak görüldüğünü söyleyen Doğan Kaya, bu yönüyle ağıtlar için, ölüm başta olmak üzere veya üzüntü neticesinde ortaya çıkan ıstırap sebebiyle ortaya konulan lirik ürünler, şeklinde bir tanımlama yapılabileceğini ifade eder (Kaya, 2019, s.290).

Malatya’da ağıt, çok eski dönemlerden beri halk yaşamının bir parçası haline gelen bir tür olarak göze çarpmaktadır. Ölünün ardından cenaze törenlerinde yakılan ağıtlar başta olmak üzere, doğal afetler, savaşlar, göçler gibi toplum hayatına etki eden olayların peşinden Malatyalı ağıt yakmış, acısını bu şekilde paylaşma yoluna gitmiştir.

Kaynak kişi Hatice Koçyiğit, doğup büyüdüğü köy olan Malatya’nın Hekimhan ilçesine bağlı Güzelyurt mahallesinde, bundan yıllar önce ağıt yakma geleneğinin son derece canlı bir şekilde yaşadığını ifade etmiştir. Koçyiğit, cenaze olan evin en büyük odasında halka şeklinde oturan kadınların dizlerini döverek irticalen ağıt yaktıklarını fakat bu işi herkesin yapamadığı söylemiştir. (K.9). Ağıt yakmanın herkes tarafından yapılamayacak bir eylem olduğu düşüncesini kaynak kişi Kıymet Bayhan da desteklemiştir. Bayhan, çocukluğunun geçtiği 1960’lı yılların Malatya’sında bazı kadınların yaktığı ağıtlarla ünlü olduğundan söz etmiş, bu kadınlarda ağıt yakmanın, içten gelen, Allah vergisi bir yetenek olduğunu ve bir başkasının o kadınlar gibi ağıt yakamayacağını ifade etmiştir (K.11)

Halk edebiyatı manzum türleri arasında kayısının en az etki ettiği türlerden birinin ağıt olduğu söylenebilir. Aşağıda kayısının etkili olduğu görülen ağıtlardan iki örnek sunulmuştur:

M A 1

Hikâyesi

Malatya merkezde Ömer Osman Dayı, olarak tanınan ihtiyar bir adam, yetmişli yaşlarını yaşamakta olduğu ömrü boyunca kayısı ağaçlarına büyük bir sevgi

beslemiştir. Kayısının aşılama, sulama, gübreleme gibi aşamaları hakkında sorusu olan kimseler başka başka mahallelerden Osman Dayı'yı ziyaret etmiş, fikrini almışlardır. Zamanının çoğunu Çöşnük'teki kayısı bahçesinde geçiren Osman Dayı, bahçede sulama yaptığı sırada ölür. Cenazesi, kendisini aramaya çıkan kızı tarafından bir kayısı ağacının altında bulunur. Bunun üzerine kızı, babası için şu ağıdı söyler (K.1):

Kıymazdın dalını tutmaya

Kazanını yahtı kayısın

Çalıştın didindin hep

Ateşini yahtı kayısın

Babam sen ölme

Ben ölem ben ölem babam

Çalıştın didindin hep

Ateşini yahtı kayısın

Suyun zamanı değildi

Gitme dedim ben sana

Çalıştın didindin hep

Ateşini yahtı kayısın (K.1)

M A 2

Hikâyesi

Malatyalı genç bir kız, o güz sevdiğiyle evlenecektir. Çeyizini düzmesi için o yılki kayısı hasadının iyi geçmesi gerekmektedir. Mart ayında kayısılar çiçeklenince, bahçelerindeki kayısıların çiçeklerinin çok olduğunu gören kız sevinir. Ne var ki, bir nisan günü hava aniden bozar ve bahçedeki kayısıların tamamı donar. Bunu gören kızın yüreği kabarır, çok üzülür. Dilinden şu mısralar dökülür (K.5):

Gözüm yolda bekledim

Kaysı yandı ben yandım

Yârimlen kavuşacaktık

Kaysı yandı ben yandım (K.5)

2.3.8.1.2.4. Ninni

Söyleyeni belli olmayan, dörtlüklerden ve nakaratlardan oluşan ninniler, çocuğun uyumasının sağlanması veya ağlamasının durması için, sade bir dille ve hece ölçüsüne göre söylenen ezgili ürünlerdir (Güzel ve Torun, 2003, s. 149).

Ninnileri, annelerinin süt emen çocuklarını uyutabilmek için ezgiyle söyledikleri manzum veya mensur sözler (Elçin, 2004, s. 271), olarak tanımlayan Şükrü Elçin, türün konusu hakkında şu değerlendirmeleri yapmıştır:

“Ninnilerin konusunu çocuk teşkil eder. Sağlıklı doğmadan gelen sevinç, fizik güzellik, soy-sop, iyi huy, sünnet, öğrenim, nişan, gelin olma, evlenme gibi geleceğe ait dilekler; yalnızlık, gurbette kalan baba, koruyucu melekler, veliler, Hızır vb. madde, tem, motif ve merasimler, ninnilerin muhtevasında belli-başlı unsurdandır.” (Elçin, 2004, s. 271).

Çocuğun uyumasına yardımcı olmak ve eğer ağlıyorsa susturmak için söylenen ninnilerin en önemli karakteristik özelliği, içinde hüküm ifade eden sözleri ve nidaları barındırıyor olmasıdır. Ninni metninin kaç mısradan oluştuğundan bağımsız olarak anne, son söz olarak birtakım ünlem cümleleri veya nidalarla ninniye sonlandırır (Kaya, 2019, s.394-395).

Malatya halk edebiyatında ninni, eski devirlerden bu yana canlı bir şekilde var olan bir türdür. Malatyalı kadınlar, çocuklarına söyledikleri ninnilerde çeşitli motifleri kullanmıştır. Bu motifler, annelerin günlük hayatta sıkça kullandığı bir eşya olabilirken, geçim sağlamak için yapılan bir iş ya da satılarak gelir elde edilen bir tarım ürünü de olmuştur. Bu bağlamda kayısı ağacının veya meyvesinin Malatyalı annelerin çocuklarına söyledikleri ninnilerde bir motif olarak kullanıldığı örneklerle rastlanılmıştır. Aşağıda Malatya ninnilerinde kayısı etkisini gösteren örnekler sunulmuştur:

M N 1

Mişmiş attım yuvarlandı

Gitti beşiği dayandı

Gülüm uykudan uyandı

Gülüm uykudan uyandı

Ninni de yavrum ninni

Kır tarlanın arpası

Anasının körpesi

Uyutayım gel seni

Ninni de yavrum ninni (Akdaş, 2003, s. 43)

Değerlendirme

Ninnide kayısı, yerel dildeki karşılığı olan “mişmiş” adıyla kullanılmıştır. Kayısının Malatya evlerinde çeşitli işlevlerde kullanıldığını örnekleyen kullanımda meyve, evin içindeki oyunlarda kullanılan bir eşya konumundadır.

Halkın oynadığı oyunlar, halk kültürünü oluşturan unsurlar arasında değerlendirilmektedir. Ninnide kayısının oyunlarda kullanılan bir eşya olarak verilmiş olması, onun halk kültürünü oluşturan unsurlar üzerindeki etkisini gösteren bir örnektir.

M N 2

Kapıda biter gaysı

Dibine döker eyisi

Çağamın hani emmisi

Uyusun da büyüsün ninni

Tıpış tıpış yürüsün ninni (K.11)

Değerlendirme

Malatyalı annelerin evlerinin bulundukları çevreden etkilenerek oluşturdukları ninnilere örnek olarak gösterilebilecek bu ninnide kayısı, yerel dildeki söylenişlerinden olan “gaysı” hâlinde kullanılmıştır.

“Gaysı bitmek” deyimini, ninnide kayısı ağacının büyüdüğünü ifade etmek için kullanılan bir tabirdir.

M N 3

Uyu bebem uyu bebem

Baba gitti ele bebem

Mişmişleri indirip de

Gene bize gele bebem (K.9)

Değerlendirme

Gurbete giden babaya duyulan özlemin ninnilerde kullanılması sık karşılaşılan bir durumdur. Bu örnekte kayısı, mişmiş adıyla kullanılmış ve kayısı hasadında çalışmaya giden babanın anlatıldığı mısradaki kullanılmıştır.

Örnek, kayısı hasadı döneminde şehre farklı kentlerden gelen mevsimlik işçilere dikkat çekmesi yönüyle önemlidir. Kayısının bu bağlamda, sadece Malatyalının halk edebiyatı ürünlerine değil, kayısı hasadında çalışmak üzere Malatya’yı ziyaret eden halkın edebiyatı üzerinde de etkili olduğu değerlendirilebilir.

2.3.8.1.2.5. Tekerleme

Farklı sebeplerle bir araya gelindiğinde oyun, dilek-dua ve buna benzer birçok ortamda kendilerine kullanım alanı bulan tekerlemeler; vezin, kafiye, seci veya aliterasyondan istifade edilerek, duygu ve düşüncelerin, durum ve hayâllerin abartma, tuhafılık, tezatlık, benzetme, güldürü, kısa tanım veya çağrışımlar yoluyla ortaya konulduğu kalıplaşmış sözler, olarak tanımlanabilir (Kaya, 2019, s. 615-616).

Tekerlemeler, masal, hikâye, bilmece ve halk tiyatrosu gibi bazı türler içerisinde veya kendi başına olarak ortaya çıkan ürünlerdendir. Tekerlemeler, çoğunlukla içinde bulundukları türe göre masal tekerlemesi, oyun tekerlemesi gibi isimler alır. En çok tekerleme barındıran tür ise, masallardır. Masalların başında, ortasında ve sonunda bol miktarda tekerleme bulunur (Elçin, 2004, s. 589).

Tekerlemenin konu ve yapılarındaki çocuksu edâ dikkate alındığında, bu türün daha ziyade çocuk geleneklerinde yeri olan bir tür olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Boratav, 2019, s. 155).

Malatya’da tekerleme, özellikle eskiden daha sık oynandığı bilinen çocuk oyunlarında sıkça rastlanılan bir türdür. Şehirdeki tekerlemelerde kayısı, kimi durumlarda bir motif olarak kullanılmıştır. Bazı örneklerde ise, kayısı tekerlemelerdeki ses benzerliklerinin kurulmasında kullanılır. Aşağıda Malatya bölgesinde söylenen tekerlemelerde kayısının etkili olduğu kullanımlardan örnekler sunulmuştur:

M TE 1

Uç uç pötüncek¹⁰

Annen sana kaysı maysı alacak

Uç uç pötüncek

Annen sana yağlı ekmek alacak (K.14)

Değerlendirme

Malatya’da bir uğur böceğinin yakalandıktan sonra parmak ucuna konulup uçmasını beklemeye dayalı olarak oynanan bir çocuk oyunu sırasında söylenen tekerlemedir.

Kayısı tekerlemede, “kaysı maysı” şeklinde ikileme kurularak kullanılmıştır. Kayısının tekerlemede kullanılış tarzı, onun kıymetli bir ürün olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

¹⁰ Malatya halk dilinde uğur böceğine verilen ad.

M TE 2

Üç tas has hoş kayısı hoşafı

Üç tunç tas has kayısı hoşafı (K.1, K.2, K.11, K.27, K.28, K.33, K.39)

Değerlendirme

Yörede kayısı ile ilgili tekerlemeler arasında en sık rastlanılanlarından olan bu örnekte kayısı, ses benzerliği kurma işlevini üstlenmiştir. Tekerleme, konuşma ve diksiyon eğitimlerinde kullanılmaktadır.

2.3.8.1.2.6. Bilmece

Halk edebiyatının yaygın türlerinden olan bilmeceler için, Şükrü Elçin, düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Bilmeceler, tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hâdiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; zekâ güzellik nevinden mücerret kavramlarla dini konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde, yakın-uzak münasebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir. Bu sözler, bir takım "eğlence, lügaz, muarınma ve bulmacalarda da görülen ve dinleyiciye sorulunca, ondan halli istenen "bil bakalım" veya "ol nedir ki" ifadelerinin bir bakıma geniş tarifiedir.” (Elçin, 1989, s. 1)

Halk edebiyatımız içinde özel bir yere sahip olan bilmeceler, zekâ ve muhakeme ürünü olmalarının yanında teşbih ve tasvir sanatları açısından da kıymetlidir. Türk halkının ince zevkleri ve zekâsının parıltısı olarak değerlendirilebilecek bu tür, eğlence vasıtası olmanın yanında, muhakeme gücünü geliştirme ve düşünce derinliğini arttırma gibi özelliklere de sahiptir (Tezel, 2019, s. 8; Kaya, 2019, s. 529).

Malatya halk edebiyatında bilmece sormak ve sorulan bilmecelerin yanıtlarını bulmaya çalışmak, oldukça eski bir tarihe sahiptir. Kaynak kişi Mustafa Koçyiğit, televizyonun ve internetin bu kadar yaygın olmadığı çocukluk dönemlerinde, keyifli vakit geçirmek ve eğlenmek için arkadaşlarıyla birbirlerine bilmece sorduklarını ifade etmiştir. 1960’lı yılların Malatya’sını anlatan Koçyiğit, bazen evin ya da mahallenin büyüklerinden birilerinin çocuklara bilmece sorduğunu ve kendilerine ertesi güne kadar süre verdiklerini söylemiştir. Bu bir günlük

heyecanlı bekleyişin kendilerine merakla karışık bir keyif verdiğini söyleyen Koçyiğit, birkaç tuşa basarak her türlü bilgiye erişen bugünün çocuklarının bu türden duygulardan yoksun olarak büyüdüklerini düşündüğünü ifade etmiştir (K.2).

Aşağıda kayısının bilmece türüne etkilerini gösteren kullanımlardan örnekler sunulmuştur:

M B 1

Sarı sarı sarkar, düşerim diye korkar

Yemesi tatlı, güneş suratlı (Kayısı-Zerdali) (Tezel, 2019, s. 97)

M B 2

Yemişi tatlı, güneş suratlı (Kayısı) (Komisyon, 2013, s. 289)

M B 3

Ağaç başında sarı kedi (Kayısı) (Akdaş, 2003, s. 33)

M B 4

Dalda sarkar sarı sarı

Yere düşer ahu zarı (Mişmiş) (K.13)

M B 5

Dal başında sarı altın (Kayısı) (K. 15)

M B 6

Kayısı tutan, tarlaya bakan (Traktör) (K. 2)

M B 7

Sarıdır kayısı değil, suludur şeftali değil (Portakal) (K.1)

M B 8

Yeşil iken ağarır

Ağardıkça sararır

Sarardıkça sallanır

Sallandıkça ballanır (Kayısı) (Başgöz-Tietze, 1999, s. 419)

Değerlendirme

Kayısı, Malatya’da söylenen bilmecelerde bazı durumlarda bilmecenin cevabı durumunda iken bazı durumlarda ise yanıtı başka bir sözcük olan bilmecenin kurulmasına katkı sağlayan bir motif olarak kullanılmıştır.

Bilmecenin cevabını sezdirmek için kullanılan ipuçları ele alındığında, benzetme unsurunun ön plana çıktığı değerlendirilmektedir. Kayısının güneş, sarı kedi, altın gibi nesnelere benzetildiği bilmecelerin genellikle tek satırdan oluştuğu görülmekle birlikte, beyit veya dörtlük şeklinde kurulan kayısı temalı bilmece örneklerine rastlamak da mümkündür.

2.3.8.2. Halk edebiyatı mensur ürünlerinde kayısı

2.3.8.2.1. Masal

Anonim halk edebiyatının en yaygın türlerinden biri olan masal, sözcük olarak, Habeşçe “mesl”, Âramice “masla”, ve İbranicedeki “mâsâl”dan Araplara “mesel, mâsal” şeklinde karşılaştırma manasıyla geçmiş ve ardından da Türkçeye mal olmuştur. Türkiye’de masal adıyla anılan anlatılara, başka Türk topluluklarında “nağıl”, “ertegi”, “ekiyet”, “çörçök”, “şörçek”, “çöçek”, “nımah”, “tool” gibi adlar verilmiştir (Elçin, 2004, s. 368; Aça, vd., 2019, s. 248).

Pertev Naili Boratav, olağanüstü kişi veya olayları konu edindiğini söylediği masalları “Nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlardan törelerden bağımsız,

tamamıyla hayal ürünü, gerçekte ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı” olarak tanımlamıştır (Boratav, 2019, s. 85).

Masal türü konusunda önemli araştırmaları bulunan Saim Sakaoğlu, anlatı türünü “Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyenleri inandırabilen bir sözlü anlatım türü.” (Sakaoğlu, 2002, s. 4) olarak tanımlamıştır.

Esma Şimşek, Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması ismini taşıyan eserinde çeşitli araştırmacıların masal tanımlarını verdikten sonra, masalı şu şekilde tanımlamıştır:

“Genellikle özel kişiler tarafından, kendine mahsus (olağanüstü) zaman, mekân ve şahıs kadrosu içerisinde, yaşanan hayat ile hayal edilen hayatın sistemli bir şekilde ifade edildiği; klişe sözlerle başlayıp, yine klişe sözlerle biten hayal mahsulü sözlü anlatım türüdür.” (Şimşek, 2001, s. 3).

Mustafa Gültekin, Tataristan Masalları Üzerine Bir Araştırma adını taşıyan doktora tezinde masal hakkında şu tanımlamayı yapmıştır:

“İnsan, hayvan veya olağanüstü varlıkların gerçek olmayan bir zaman ve mekânda başlarından geçen olayların anlatıldığı; toplumsal tecrübe ve gözlemlerin, geleceğe dair ümit ve beklentilerin yansıtıldığı; başında sonunda ve ortasında bazı kalıp ifadeler yer verilen, inandırmak iddiası olmamakla birlikte, dinleyicilerin veya okuyucuların kahramanların yaşadığı olaylara acı, sevinç gibi duygularla katıldığı, kadın ve erkek anlatıcılar tarafından sözlü olarak yaratılıp aktarılan; bazıları çeşitli nedenlere bağlı olarak yazıya geçirilen ve bir kısmı da yazılı olarak yaratılan; dinleyicileri eğitmek, eğlendirmek ve öğüt vermek gibi işlevleri olan halk bilgisi ürünlerine masal adı verilir.” (Gültekin, 2010, s. 51).

Masalların nasıl ortaya çıktığı ve kaynağının ne olduğuyla ilgili çeşitli görüşler olsa da genellikle üç dönemin ve her bir dönem ile ilgili birkaç adın ön plana çıktığı söylenebilir. Gedeon Huet’nin masalların kaynağına dair şu sınıflandırmasının anlatı türünün kaynağına yönelik çalışmalarda kullanılması bir gelenek hâlini almıştır:

- A) Tarih Öncesi Görüş (Kablettarih Nazariyesi)
- B) Tarihi Görüş (Tarihi Nazariye)
- C) Etnografik Görüş (Etnografik Nazariye) (Sakaoğlu, 1999, s. 5)

Malatya’da masalların halk edebiyatı anlatı türleri arasındaki yerinin radyo, televizyon, internet gibi uyaranların hemen her eve egemen olduğu günümüzde

giderek azaldığı söylenebilir. Bunun yanında, çeşitli kurum ve kuruluşlarca yapılan projelerle yeni kuşağın masala ilgi duymasına çalışılmaktadır.

Kayısının Malatya masallarına etkisi görünürdür. Bazen bir Malatya masalında kahramanın yememesi gereken bir meyve olan kayısıyı başka bir masalda ise bir deve verilen ön ad olarak görmek mümkündür. Aşağıda Malatya bölgesinde anlatılan masallar içerisinde kayısının etkili olduğu kullanımlardan örnekler sunulmuştur:

M MA 1

Tılsımlı Mişmiş

Bir varmış bir yokmuş. Melita'nın dağlarında iki kardeş ve babaları yaşarmış. Babaları bu iki kardeşin üzerine titrer dururmuş. Çünkü anneleri daha onlar çok küçükken bu fani dünyayı terk edip gitmiş. Her akşam çocuklarını erkenden uyutan baba, onlar uykularının en tatlı yerindeyken evlerinin yakınındaki ormana odun kesmeye gidermiş. Gündüz de kestiği odunları aşağıya şehre götürür, satarmış.

Oduncu baba, çocuklarını evde bırakıp giderken karısından öğrendiği bir tılsım yapmayı ihmal etmezmiş. Buna göre evin dört köşesine karısının verdiği büyükçe birer kayısı koyarmış. Bu kayısıların ortasında kalan çocukları da her türlü beladan korunurlarmış. Karısı, oduncuya ölmeden evvel bu tılsımı iyice öğretmiş onu tembihlemiş: “Çağalar¹¹ mişmişleri yerse, o tılsım da bozulur aman ha!” demiş. Baba, çocukları küçükken kayısıları uzanamayacakları yerlere sakladığından annelerinin tembihinden onlara söz etmemiş. Ama gün gelmiş, iki kardeş her yere uzanır olmuş. Böylece babaları onları karşılarına alıp başlamış anlatmaya: “Aman ha yavrular! Aha şu mişmişlerden uzak duracaksınız. Dokunmayacaksınız. Hele hele asla yemeyeceksiniz. Ananızın vasiyetidir.” Kardeşler “tamam” demişler.

Soğuşun dağdan aşağıya doğru indiği bir sonbahar gününde babaları her zamanki gibi tılsımı yapıp evden çıkıp gitmiş. Çocuklar da hep yaptıkları gibi ocağın başında beklemeye başlamışlar. Dakikalar dakikaları, saatler saatleri kovalamış. Babaları bir türlü şehirden dönmeyen çocuklar acıktıkça acıkmışlar. En sonunda diğerinden bir yaş daha büyük olan kardeş: “Şu mişmişler yemezsek acımızdan

¹¹ Malatya'da küçük çocuklara verilen isim.

ölecez” diyerek babasının koyduğu yerden mişmişin birini alıp ağzına atmış. Dünya o anda kararmış kalmış.

Baba eve döndüğünde kapıyı açık görmüş. Hemen eve dalmış, sağa sola bakmış. Kimseyi göremeyince mişmişlere koşmuş. Mişmişlerin bir tanesi eksikmiş. Ne yapacağını bilmeyen adam, duvarda asılı tüfeğini kaptığı gibi ormana dalmış. İki çocuğunu aramış, aramış. Ayaklarına kara sular inmiş. Ümidi kesip bir ağacın altına çökünce, çalıların ardından bir ses işitmiş. Çocuklarının sesiymiş bu. Yavaşça çalıları aralayıp bakmış. Bir cadı kadın, iki kardeşi önüne katmış götürüyormuş. Çocuklar, yalvarıp yakarsa da nafile. Hemen tüfeğini cadı kadına doğrultmuş ve basmış tetiğe. Gök yarılmış sanki. Ağaçlarda ne kadar kuş varsa hepsi birden uçmuş. Çocuklar sesi duyunca kendilerini yere atmışlar. Baba, tüfeğine bir kurşun daha doldurmaya çalışırken cadı kadını görememiş. Hemen çocuklarının yanına koşup onları eve getirmiş.

O günden sonra baba, artık iki çocuğuyla birlikte şehre inmeye başlamış. Çocuklar da aldıkları dersten olacak ki bir daha babalarının sözünden hiç çıkmamışlar. Mutlu olup, mutlu yaşamışlar (K.1).

Değerlendirme

Rus halk bilimci Vladimir Propp peri masalları üzerinden yaptığı bir inceleme neticesinde, masallardaki ortak unsurlardan hareket ederek masalların yapısını ortaya koyan bir metot geliştirmiştir (Çıblak, 2005, s. 133). Ülkemizde yapılan birçok masal araştırmasında da kullanılan bu yönteme göre; Kişiler kim olursa olsun ve işlevler nasıl gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin, masalın değişmez, sürekli öğeleri, kişilerin işlevleridir, işlevler masalın temel oluşturucu bölümleridir (Propp, 1985, s. 27). Propp, masalarda tespit ettiği 31 işlevi sırasına göre verirken her bir işlevin içeriğinin kısa bir özetini yapmış ve ardından işlevi kısaca tanımlamıştır. Şematik karşılaştırmalar yapmayı sağlaması için de her işleve uygun bir simge vermiştir (Çıblak, 2005, s. 130-131).

Kaynak kişi Kudret Koçyiğit’in annesinden naklederek anlattığı bu masalda, kayısının bölgedeki adı olan “mişmiş”in kullanıldığı görülmektedir. Propp’un yapısal inceleme modeline göre mişmişin masalda; kahramanın bir yasakla karşılaşması, yasağın çiğnenmesi, kahramanın büyülü bir nesneyi ya da yardımcıyı edinmesini

sağlayan bir sınama, bir sorgulama, bir saldırı vb. ile karşılaşması, büyülu nesnenin kahramana verilmesi (Çıblak, 2005, s. 131) işlevlerinde bir motif olarak kullanıldığı değerlendirilmektedir.

M MA 2

Kayısı Ağacındaki Kismet

Beydağı’ndan süzülerek, Tohma Çayı’ndan yüzerek, Sultansuyu’ndan geçerek vardım bir kayısı ağacı dalına. Aman ne dal ne dal! Dala konmuş kartal. Kartalın kuyruğundan yaptım bir sal. Sal beni alıp götürdü. Levent Vadisi’nden uçurdu. Baktım ki dedem beşikte yatıyor. Uçarak göçerek, dedemle üzüm yiyerek vardık bir bağa. Bağdaşımı kurdum, oturdum divana. Dedi “Ne istersin be hatun?” Dedim “Bir kuru biber dolması, bir de ayran.” Dedi “ Oyalan bu yalan, fili yıttu bir yılan. Bakın size ne anlatacağım bir yalan.”

Bir varmış bir de yokmuş. Zamanın birinde bir ailenin üç kızı varmış. Bunlar zamanında kendilerini isteyenlere varmamışlar. Günler geçmiş, aylar geçmiş, yıllar birbirini kovalamış. Anne babalarını kaybetmişler. Epey zaman geçtikten sonra da ihtiyarlamışlar. En büyüğü seksen, ortancası yetmiş, en küçüğü de altmış yaşında varmış. Bir gün üç bacı toplanmışlar, kendi aralarında, İki büyük bacı kendilerinin epey yaşlandıklarını, hiç olmazsa küçük bacılarını evlendirmenin yollarını düşünmüşler, taşınmışlar, eee biraz da tatlı tatlı kaşınmışlar. Büyük bacı diğer bacılarını yanına çağırarak, “Gızlar, hele yanıma gelesiniz. Ben yünleri egerip ip edeceğim. Ortanca bacım, sen bu ipleri bazara götürüp eletecen. Güççük bacım, sen de bu bacımızın aldığı güzel kokuları çamaşıra gatıp padişahın oğlunun evin önünden geçmesini bekleyecen.”

Bizim kızlar bir gün beklemişler gelen yok, iki gün beklemişler yine gelen yok. Üçüncü gün kim geldi dersiniz? Evet, padişahın oğlu. Bizim küçük kız çamaşır suyuna kattığı güzel kokuları “Ana çamaşırları yunduğum suyu pencereden aşağı dökem mi?” deyince büyük bacı pencereden seslenerek “Dök kızım dök!” deyip çamaşırları yunduğu suyu pencereden aşağı döküvermiş.

Bu olaylar içinde hayretler karşısında kalan padişahın oğlu, soluğu sarayda almış. Annesini bulup “Anneciğim, ülkemizin şurasında bir güzel kız yaşar. Bugün evlerinin önünden geçiyordum. Çamaşır yıkadığı suyu pencereden döküverdi. Su o

kadar güzel o kadar güzeldi ki... Çamaşır yıkadığı su bu kadar güzelse kim bilir kendisi ne kadar güzeldir.” Padişahın karısı, oğlanın anası, pek fazla ısrarlara dayanamamış. Eee ne de olsa padişahın oğlunun aklı bizim küçük bacıda kaldı. Kızların evine haber göndermiş, kızı isteyecekleri günü bildirmiş. Bizim kızlar bu olaya nasıl sevinmesinler. Bugüne bugün padişahın oğlu, küçük bacılarına talip olmuş.

Bizim bacılar gene toplanmışlar. “Güççük bacım, sen padişahın karısı, oğlanın anası eve geldiğinde karşısına çıkmayacan. Ona şartımız olduğunu söyleyeceğiz. Sadece kapı aralığından serçe parmağını gösterecen.” Oğlanın anası eve gelmeden önce bizim bacılar o buruş buruş serçe parmağını ova ova pembeleştirmişler. O serçe parmak, oldu mu bize gencecik kız parmağı.

Böyle devam ederlerken, sabah erkenden padişahın karısı geldi. Bizim kızı Allah’ın emriyle istedi. Büyük bacı “Tamam, kızımızı oğlunuza vererek, amma bizim bir şartımız var. Kızımız düğün gecesine kadar yüzünü hiç kimseye göstermeyecek. Sadece kapı aralığından serçe parmağını gösterecek.” Sultan Hanım, bu şartı da kabul etmiş.

Bizim kızlar gene toplanmışlar. “Bacım, sen saraya gelin gidersin. Sana bir kuru biber dolması doldurak da afiyetle yiyesin. Sarayda kim yapacak da yiyeceksin?” O ipliklere dizili, güneşte nar gibi kızaran kuru biber dolmalıkları tek tek doldurulmuş, ocağa konulmuş ve pişen kuru biber dolmalıkları afiyetle yenilmiş. Ve böylece devam ederken, bizim kız, sarayda bir daha bulamam diye ipliklere dizili gerdanlık gibi duran kuru biber dolmalıklarını koklamak istemiş. Fakat ne yazık ki altmış yaşındaki bizim kızın ağzında iki dişi kalmış. Kokladığı esnada o iplikler dişlerinin arasında kalmasın mı? Ne yaptılarsa da ne ettilerse de çıkaramamışlar. Sonunda kulağının arkasına dolamışlar.

Düğün dernek kurulmuş. Bizim altmışlık gelin saraya gelin gidiyor. Düğün gecesi padişahın oğlu kızın yüzünü açtığında bir de ne görsün? Buruş buruş bir surat, bir de ağzından kulağına kadar kuru biber dolmalıkları sarkmakta. Padişahın oğlu, kendisinin kandırıldığını hissederek bizim kızı olduğu gibi pencereden aşağı atıvermiş. Masal bu ya, bizim kız kayısı ağacı üzerine sanki koltukta oturur gibi düşüvermiş. Bizim kız, kayısı ağacı üzerinde oturadursun gelin ben size haberi periler padişahının oğlundan vereyim.

Periler padişahının oğlu hiç mi hiç gülmezmiş. Periler padişahı ulaklar salmış, “Her kim oğlumu güldürürse ödülleri vaat edeceğim” demiş. Tesadüf bu ya, bizim kızın kayısı ağacına düştüğü esnada işte bu periler padişahının oğlu da oradan geçiyormuş Ağzından kulağına kadar kuru biber dolmalıkları sarkan ve bu tıkırtıları duyan bizim oğlan bu durumu pek garipsemiş. Karnını tuta tuta kahkahalarla gülmeye başlamış. Böylece devam ederken bu olay periler padişahına ayan olmuş. Onun güldüğü haberini almış. Böyle devam ederken periler padişahı bizim kıza, “Dile benden ne dilersen. Verilmiş sözüm var. Oğlumu güldüreni ödüllendireceğim” demiş. Masal bu ya bizim altmışlık gelin, gençliğinin dipdiri güzelliğini taşıdığı bedenine, ayın on beşi gibi ince belli anlara dönmek istemiş ve o anda da oluvermiş.

Sabah olunca da padişahın oğlu, biraz pişmanlık duyarak pencereyi açınca bir de ne görsün? Ayın on beşi gibi güzel, kayısı çiçekleri gibi bembeyaz gelinlik içinde periler gibi güzel kız. “Aman ben netmişim, yanlış görmüşüm” diyerek hemen soluğu sarayın bahçesinde almış. “Aman ben yanlış ettim, beni affedesin. Aman beni bağışla” deyip kızıdan özürler dilemiş. Kız muradına erdiği için bizim padişahın oğlunu affetmiş.

Onlar ermiş muradına, biz çıkalım dam ardına. Tekrar düğün dernek kurulmuş, yenilmiş, içilmiş ve ne olmuş biliyor musunuz? Masalımızın bitti bu anda gökler yarılmış ve gökten üç elma düşmüş. Biri, masalımı sizlere anlattığım için bana, biri masalımı dinlediğiniz için sizlere, biri de bedenleri yaş alsın da gönülleri yaş almayanların başına (URL.18).

Değerlendirme

MEB Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü tarafından yapılan, Anadolu Masalları isimli proje kapsamında Malatya Akçadağ Yağmurlu Ortaokulu öğretmenlerinden Esra Balbay Topal tarafından anlatılan masaldır. Masala, adı geçen kurumun resmi Youtube hesabından ulaşılmıştır.

Kayısının Malatya ilindeki anlatılan masallara eskisinin önemli bir örneğini teşkil eden Kayısı Ağacındaki Kısmet adındaki masalda, kayısı ilk olarak masalın adlandırılmasında kullanılmıştır. Masalın girişindeki kalıp ifadelerin oluşturulmasında kayısı kullanılmıştır. Kayısı masalda, “*kayısı çiçeği gibi bembeyaz*” ifadeleriyle bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Kayısının bu masalda ayrıca, Propp'un metodunda açıkladığı masalın 31 işlevinden biri olan, kahramanın yeni bir görünüm kazanmasına (Çıblak, 2005, s. 131) sebep olan bir biçim değiştirme motifi olarak kullanıldığı değerlendirilmektedir.

M MA 3

Kayısı Devi

Bir varmış, bir yokmuş, zamanın birinde bir köyde bir ana ile oğlu yaşarmış. Çocuk bir gün arkadaşları ile oynarken birini dövmüş. Arkadaşı da ona “Beni döveceğine, gücün yetiyorsa git de babanı öldürürken Kayısı Devi’ni döv.” demiş.

Çocuk bunu duyunca doğru evine gitmiş. Annesine babasının nasıl öldüğünü sormuş. Annesi de Kayısı Devi’nin babasını öldürdüğünü anlatmış.

Çocuk “Anne, babamın hiç bıçağı falan yok muydu?” diye sormuş. Annesi de, “Babanın eski bir bıçağı vardı.” demiş ve bıçağı sakladığı sandıktan çıkarıp oğlana vermiş.

Bir gün bu oğlan av tüfeğini yanına alıp iki arkadaşıyla ava gitmiş. Karanlık olunca mağaraya girip yemek yemiş, sohbet etmişler. Bu arada oğlan, “Benim babamı Kayısı Devi öldürmüştü. Ben de onun intikamını alacağım; gidip onu öldüreceğim.” demiş. Arkadaşları, “Gitme. O, adamı yutar. Evinin kapısı bacası belli değil. Biz biliyoruz. Vazgeç.” demişlerse de dinletememişler.

Oğlan devi öldürmeye giderken “Tüfeğimi buraya asıyorum. Eğer ondan kan damlarsa bilin ki ben öldüm. Beni aramaya gelmeyin.” diyerek gitmiş.

Gitmiş gitmiş bakmış ki uzaktan bir yerden ışık geliyor. O ışığı takip ederek ışığın yandığı yere varmış. Karşısına çok büyük bir konak çıkmış. Konağın etrafını dolaşmış, aramış ama kapısını bulamamış.

O sırada Kayısı Devi’nin karısı onu görmüş ve çok beğenmiş. Pencereye çıkıp, “Hey! Sen kimsin? Çekil git. Kayısı Devi gelirse seni parçalar.” demiş.

Oğlan da, “Ben onu öldürmeye geldim.” demiş. Kadın, ne ile öldüreceğini sorunca da babasının eski bıçağını göstermiş. Kadın kolunu uzatıp, “Önce şunu kes.” demiş. Oğlan bıçağı vurur vurmaz bıçak ikiye bölünmüş. Kadın bir merdiven uzatıp oğlanı içeri almış. Kadın, “Kayısı Devi gelirken bütün ev sarsılır. O, gelip kapıya bir

tekme atınca kapı bu tarafa, kendi de şu tarafa düşer. Düşünce gaz döküp kibriti çal.” demiş.

Dev gelip kadının dedikleri olunca, oğlan gazı döküp devi yakmış. Küllerini de Tohma’ya atmış. Sonra da Kayısı Devi’nin karısı ile evlenmiş.

Birlikte yaşamaya başlamışlar. Oğlan her gün ava gidiyormuş. Fakat hiçbir şey avlayamıyormuş. Bu durum bir süre devam etmiş. Kadın sonunda, “Sana saçımdan bir tel vereceğim. Tüfeğine bağlayacaksın ama kesinlikle kaybetmeyeceksin. Kaybedersen başımıza çok işler gelir.” demiş.

Oğlan saçı tüfeğe bağlayınca her gün bir sürü hayvan avlamaya başlamış. Fakat bir gün tüfeğine kurşun koyarken rüzgâr esmiş ve saç teli uçup gitmiş.

Tam o sırada civardan iki arkadaş geçmekte imiş. Uzakta pırıl pırıl bir şeyin parladığını görmüşler. Biri çok zenginmiş. Ötekine, “Malsa senin cansa benim olsun.” demiş.

Gidip bakmışlar ki bir saç teli... Zengin olan saç telinin nasıl olup da böyle pırıl pırıl parladığını merak ettiği için bir günlüğüne kendisi almış. Eve gidince herkese bunun ne olduğunu sormuş. Kimse ne olduğunu bilememiş.

Köyde yaşayan bir cadı, saç telini görür görmez tanımış. Adama, “Bunu bilmeyecek ne var. Bu Kayısı Devi’nin karısının saçı... Bana çok para getirirsen sana onu getiririm.” demiş.

Zengin adam kabul edince cadı kadın kendisine bir küp aldırılmış. Küpe binmiş ve Kayısı Devi’nin evinin bahçesine inmiş.

Küpü saklamış. Konağın etrafını dolaşırken Kayısı Devi’nin karısı onu görmüş. Pencereden seslenerek, “Teyzeciğim burada ne arıyorsun? Buralar ıssız yerlerdir; başına bir şey gelir, git buralardan.” diye onu uyarmış

Cadı kadın da, “Kızım yolumu şaşırdım. Çok da yorgunum; gidecek bir yerim yok. Beni içeri al da biraz dinleneyim.” diye rica etmiş. Kocası, “Bunu eve almayalım, başımıza iş açar.” diye itiraz etmiş. Ama kadın acıdığı için cadı kadını eve almış. Yandaki odaya da bir yatak serip geceyi orada geçirmesine razı olmuş.

Gece evde otururken kadın kocasına, “Bu nasıl evlilik, bana hiçbir sırrını vermiyorsun.” demiş. Adam da, “Benim ne sırrım olabilir? Yalnız bir sırrım var. Kolumun altında bir bıçak durur. O çekilirse ben ölürüm.” demiş.

Cadı kadın konuşmaları kapıdan dinlemiş. İçeri girip “Oğlum, sesler duydum. Hasta mısın? Neyin var?” diyerek yaklaşmış. Bıçağı çekip ırmağa fırlatmış. Adam cansız düşmüş. Karısı günlerce ağlamış.

Cadı kadın, “Kızım, ağlamakla ele bir şey geçmez. Gel biraz dışarı çıkalım, gezelim.” demiş. Dışarı çıkınca onu küpü sakladığı yere götürmüş. Kadını küpe bindirip zengin adamın evinin önünde indirmiş.

Oğlanın birlikte ava çıkıp mağaradan ayrıldığı arkadaşları avdan gelince bakmışlar ki oğlanın tüfeğinden üç damla kan damlamış. Anlamışlar ki oğlan öldü... Yine de onu aramaya gitmişler. Kayısı Devi’nin evinin önüne vardıklarında bakmışlar ki evin kapısı açık... Arkadaşları yerde yatıyor.

Arkadaşlarının ter içinde olduğunu görünce hareket ettirmeye çalışmışlar ve kolunun altındaki deliği görmüşler. Camda da aynı şekilde bir kırık varmış.

Bu sırada çok acıttıklarından yanı başlarından akan ırmaktan bir balık tutup yemek istemişler. Tuttukları balığın karnını yarıncı içinden küçük bir bıçak çıkmış. Bıçağa bakmışlar; ancak camdaki kırık kadar olduğunu görmüşler. Hemen bıçağı arkadaşlarının kolunun altındaki deliğe sokmuşlar. Bıçak deliğe tam uymuş. Bunun üzerine oğlanda hemen gözlerini açıp dirilmiş.

Canlanıp ayağa kalkan oğlan, evini ve her şeyini iki arkadaşına bırakıp karısını aramaya çıkmış. Atına binmiş. Yanına da bol miktarda altın almış. Az gitmiş, uz gitmiş; dere tepe düz gitmiş. Bir de bakmış ki bir konakta düğün var... Konağın yakınındaki bir eve yaklaşıp, kapısını çalmış. Kapıyı açan yaşlı kadına, “Beni bu gece misafir edersen sana bir kese altın veririm.” demiş. Kadın da bu teklifi kabul edip onu evine almış.

Evde otururken ihtiyar kadına, “Yandaki konakta düğün var; kim evleniyor acaba?” diye sormuş.

Kadın da, “Kayısı Devi’nin karısını bir cadı kadın kandırıp getirmiş. Adam çok zengin ama kadının gözü bir şey görmüyor. Kırk gündür ne yemek yemiş; ne de evlenmeye razı olmuş. Adam da düğün kurdurdu. Razı olmasa da illa evlenecek. Kadın ise bir odada kilitli tutuluyor.” demiş. Oğlan da, “Teyzeciğim, ben kadına bir bardak süt göndereceğim. Götürebilir misin?” diye sormuş.

Kadın kabul edince yüzüğünü sütün içine atıp göndermiş. Kadın götürüp sütü vermiş ve “Sevdiğin başı için iç.” deyince kadında sütü içmiş ve yüzüğü görmüş. Anlamış ki kocası sağ ve çok yakınında bulunuyor... Kadın oradan kaçabilmek için her şeyi yemeğe başlamış.

Bir gece adam karısını alıp kaçıırken evdeki cariyelerden ikisi onu görmüşler. Adam onları da kaçırmak zorunda kalmış. Üç kadınla evine dönmüş. İki güzel cariyeyi evdeki arkadaşları ile evlendirmiş.

Hep birlikte konakta yaşamaya başlamışlar ve mutlu bir hayat sürmüşler (Yardımcı, 2012, s. 113-115)

Değerlendirme

Mehmet Yardımcı tarafından 1989 yılında Ramazan Çiftlikçi’den derlenen (Yardımcı, 2012, s. 113) masalda, kayısı, masala ismini veren masal kahramanının adlandırılmasında kullanılmıştır. Okuyucu veya dinleyici, masalın Malatya’da geçtiğini Kayısı Devi’nin adından ve küllerinin Malatya’da bir akarsu olan Tohma’ya savrulmasından anlamaktadır.

2.3.8.2.2. Halk hikâyesi

İnsanların olayları hikâye etme eğilimi ve anlatılan hikâyeleri dinleme ihtiyacı, medeniyet tarihi boyunca anlatıları insanoğlunun doğal yoldaşı hâline getirmiştir. Geçmişe dayalı ve önemli olarak görülen halk anlatıları aynı zamanda yeni ve günceldirler (Degh, 1998, s. 111).

Türk halk hikâyelerinin süreç içerisinde “efsane, masal, menkabe, destan vb.” mahsullerle beslenerek, dini, tarihi, içtimai olayların içinde bünyelerindeki bağları muhafaza ederek, halkın roman ihtiyacını karşılayan bir anlatı türü (Elçin, 2004, s. 444) olduğunu ifade eden Şükrü Elçin, halk hikâyeleri için şu tanıımı yapmıştır:

“Arap diline başlangıçta “kıssa” ve “rivayet” olarak düşünülen, sonraları “eğlendirmek” maksadı ile “taklid” manasında kullanılan “hikâye” deyiimi, gerçek veya hayali birtakım vak’aların, maceraların hususi bir üslupla, sözle nakil ve tekrarı demektir. Bu tarif, az bir farkla bugün anladığımız “halk” ve “modern” hikâye türü için de kabul edilebilir.” (Elçin, 2004, s. 444)

Ali Berat Alptekin'in halk hikâyesi için yaptığı tanım ise şöyledir:

“Göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk mahsullerinden olup; aşk, kahramanlık, vb. gibi konuları işleyen; kaynağı Türk, Arap-İslam ve Hint-İran olan, büyük ölçüde âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım nesir karışımı anlatmalardır.” (Alptekin, 2002, s. 18)

Metin Ekici, anlatma türleri içinde bir anlatı tipine bağlı olanların farklı dönemlerde değişik isimlerle adlandırıldığını ifade etmiş ve mittin meddah hikâyesine uzanan sürecin kökeninin anlatıcı tipindeki değişimde aranması gerektiği söylemiştir (Ekici, 2005, s. 229). Ekici, destanın halk hikâyesine doğru evrilme sürecini anlatırken şu ifadeleri kullanır:

“Üzerinde durduğumuz dört türden değişen ve gelişen ise sadece destan türü olmuştur. Toplumların devlet olma çabaları etrafında ve belli anlatıcı tipleri tarafından belli bir gelenek içinde oluşturulan bu tür toplumların devletleşme sürecini tamamlamaları ve diğer sosyo-ekonomik ve ideolojik etkenlerle birlikte, toplumsallıktan bireyselliğe önem veren yeni bir anlatıcı tipinin elinde geliştirilmiştir. Bu gelişme sonucunda, bireysel olayların anlatımına önem veren ve "hikayeci-âşık" adını alan yeni bir anlatıcı tipine bağlı olarak; devlet kurma ve devlet ideolojisini, orduların ve devlet tarafından kurulan düzenli orduların üstlenmesi sonucunda; bireysel konuların ve özellikle yazılı edebiyatın da etkisiyle yeni bir türün yerleştiği görülür. Âşık adını verdiğimiz ve kendilerine has bir geleneğe sahip olan yeni bir anlatıcı tipi ile birlikte ortaya çıkan hikâye türü, devlet olmanın, yerleşik hayata geçmenin ve bireyselliğin ön plana çıktığı yeni sosyo-politik ve sosyo-ekonomik dönemin yeni bir anlatısı olarak düşünülmelidir.” (Ekici, 2005. s. 228).

İslam dininden önce Ozan-Baksı geleneğinin İslam dininin kabulünden sonra tasavvufi düşünce ve yeni yaşam biçimiyle birleşmesinden ortaya yeni bir şair tipi çıkmıştır. Halk şairleri, bu tipi âşık-şair tipi olarak benimsemişlerdir. Âşıklarca ortaya konulan ürünlerden meydana gelen bu âşık edebiyatının iki ana bölümde incelenebileceğini söylemek mümkündür. Bu bölümlerden birini halk hikâyeleri diğerini ise, âşık tarzı şiirler oluşturmaktadır (Günay, 2018, s. 54).

Malatya’da halk hikâyeciliğinin, temeli oldukça eski dönemlere uzanan bir gelenek olduğu ifade edilebilir. Kentte, eskiden özellikle akşam toplantılarında âşıklarca anlatılan halk hikâyeleri, günümüz toplumunda eski canlılığını yitirmiş, işlevini kaybetmeye başlamıştır. Bu durumun gelişmesinde; radyo, sinema, televizyon, internet gibi faktörlerin etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca anlatıcıya bağlı bir tür olarak değerlendirilen halk hikâyelerini anlatan kimselerin, Anadolu

coğrafyasının büyük kısmında olduğu gibi Malatya’da da, sayılarının hızla azalması halk hikâyeciliği geleneğinin kaybolmasına zemin hazırlamaktadır.

Sözlü ve yazılı kaynaklardan elde edilen veriler ışığında Malatya’daki halk hikâyeleri ele alındığında, kayısının etkili olduğu bir örneğe rastlanılmamıştır.

2.3.8.2.3. Efsane

Efsane, anlatı türleri içerisinde, masal, destan ve halk hikâyesine göre daha kısa olan ve içinde abartma ve olağanüstülük bulunan nesir anlatılar olarak tanımlanabilir. Efsanenin konuları doğadaki oluşumlar ve insandır. Somut kanıtlar ortaya koydukları için anlatılanların gerçek olduğuna inanılan efsanelerde olağanüstü öğeler ve açıklayıcı anlatımlar önemli yer tutar. Nedeni belli olmayan varlık, olay veya oluşumlara açıklama getirmek, toplumdaki kurum ve idealleri geçerli kılma gibi işlevleri vardır. Efsaneler, zaman, yer ve anlatıcı yönüyle herhangi bir sınırı olmayan anlatı türleridir (Aça, vd., 2019, s.243).

Türk tarihinde yeri olan evliyalar, erenler, önemli devlet büyükleri gibi dini veya tarihi şahsiyetlerin hayatlarını konu alan efsanelere “menkıbe” adı verilir. Ülkemizde, bu kullanımın dışında halk edebiyatı anlatı türlerinden olan efsaneler, “esatir, mit” gibi sözcüklerle karşılanırsa da ilgili anlatıların tamamı “efsane” başlığı altında değerlendirilmektedir (Aça, vd., s. 243; Erol, 1996, s. 13).

Saim Sakaoğlu, Efsane Araştırmaları isimli eserinde, konu ile ilgili bilim insanlarının efsane tanımlarını verdikten sonra, anlatı türünün şu özelliklere sahip olduğunu belirtmiştir:

- Şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılırlar.
- Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır.
- Çoğunlukla şahıs ve olaylarda tabiatüstü olma vasfı görülür.
- Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren

bir anlatıdır (Sakaoğlu, 1992, s. 10)

Efsanelerin farklı şekillerde teşekkül etmesinin sebeplerini sorgulayan Metin Ergun, bu sebeplerin efsanenin köklerinde aranmasını gerektiği ifade etmiş ve efsanenin kökü olarak dört unsurun görülebileceği belirtmiştir (Ergun, 1997, s. 41). Bu kökler şu şekilde sıralanabilir.

- Mitolojik kökler
- Tarihi kökler
- Dini kökler
- Hayali fantastik kökler (Ergun, 1997, s.41).

Malatya efsaneleri ele alındığında, menkıbe özelliği taşıyan efsanelerin ön plana çıktığı görülmektedir. Menkıbeler arasında ise ağırlığı, bir destan kahramanı olan Battal Gazi hakkında anlatılanlar oluşturmaktadır. Malatya’da, bunun yanında, çeşitli ziyaret yerlerini, doğal oluşumları veya inanışları konu alan efsanelere de rastlamak mümkündür. Şehirde yaptığımız derleme faaliyetleri sırasında elde ettiğimiz bulgular, efsanenin diğer anlatı türlerine oranla kırsal yerleşimlerde daha görünür olduğu sonucunu çıkarmamızı sağlamıştır.

Malatya’nın bazı bölgelerinde, ağaçların içinde her yıl yeniden yeşermesinden dolayı bir güç olduğuna inanılmaktadır. Bu inanış, özellikle geceleri ormanlardan korkulmasına sebep olmuştur (Köksal, 2018, s. 31). Malatya’da anlatılan çeşitli efsanelerde orman ya da ağaca vurgu yapılarak bir gerilim oluşturulmasının kökeninde bu inanışların yattığı düşünülebilir. Aşağıda sunulan “Pullu Gelin” ve “Al Karısı” efsanelerinde, efsane kahramanlarının geceleri kayısı bahçelerinde görülüyor olması, bu kullanıma örnek olarak gösterilebilir.

Kayısı, Malatya’da anlatılan ve efsane türü içerisine dâhil edilebilecek anlatılarda çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Kayısının, çoğunlukla efsanelerin geçtiği yerleri betimlemede kullanıldığı görülse de anlatıların bazılarında ana tema konumunda olduğu da değerlendirilmektedir. Aşağıda Malatya bölgesinde anlatılan efsanelerde kayısı etkisini gösteren örnekler sunulmuştur:

ME 1

Gözü

Malatya’nın Hekimhan ilçesine bağlı Güzeyurt mahallesinde anlatılan bir efsaneye göre, kayısı göleklerini¹² en iyi belirleyen işçi, günün birinde bir küp altın bulacaktır. Söylentiye göre bu altınları satan kişi, parasıyla bir kayısı bahçesi

¹² Çalışmanın “Halk Dilinde Kayısı” başlıklı bölümünde ilgili sözcüğün açıklaması bulunabilir.

almalıdır. Aksi takdirde, o para ona hiçbir zaman iyi gelmez. Başına türlü iş gelir. Hatta ölür (K.2).

Değerlendirme

Gömü adını taşıyan efsanenin geçtiği yer, bir kayısı bahçesidir. Efsaneyi aktaran kaynak kişi Mustafa Koçyiğit, özellikle çocukluk çağlarında bu efsaneye çok inandıklarını ve en iyi kayısı göleğini yapmak için kardeşleriyle birlikte birbirleriyle yarıştıklarını ifade etmiştir (K.2).

Kayısı, efsanede ödüle ulaşmak için yapılması gereken işin belirlenmesinde kullanılmıştır.

M E 2

Pullu Gelin

Pullu Gelin, geceleri dalları göklere değen kayısı ağaçlarının dibinde gezen uzun ve ince yapılı bir kadındır. Pullu olarak da isimlendirilen bu varlık, özellikle temmuz ve ağustos aylarında yani kayısının hasat mevsiminde, kayısı bahçelerinde ortaya çıkar. Adını, beyaz yazmasının üzerine işli pullardan alan Pullu Gelin, karanlığı sever. Yalnız başına bir kadın görünce ona musallat olur. Pullu Gelin'in yeni evlenmiş olan gelinleri kaçırmak için gece evlerinin etrafına gittiği ve pusu kurduğu rivayet edilir. İnsanlar, Pullu'dan korunmak için dua okurlar. İnanişâ göre, yakasında iğne takılı olan kimseye, Pullu zarar veremez. (K.10, K.13, K.14).

Değerlendirme

Pullu Gelin anlatısı, birden fazla kaynak kişi tarafından aktarılmıştır. Anlatıda kayısı, “kayısı ağacı” şeklinde, anlatı kahramanının görüldüğü yerleri tasvir etmek için kullanılmıştır. Kayısı bahçeleri, anlatı kahramanının en sık görüldüğü mekânlardandır.

M E 3

Al Karısı

Al Karısı, gözleri yumurta büyüklüğünde ve başında kara bir eşarp olan kambur ve yaşlı bir kadındır. Al Karısı geceleri ortaya çıkar. Genellikle kayısının hasat mevsiminde yani temmuz ve ağustos aylarında, kayısı bahçesinde, açıkta yatan kimselere musallat olur. Onun için yazın bağda bahçede yatılmamalıdır. Yatılacaksa da uyumadan önce abdest alınmalı ve dualar okunmalıdır (K. 9).

Değerlendirme

Türk halk inancına göre al karısı özellikle kısraklara ve loğusa kadınlara musallat olan korkutucu bir yaratıktır. Çok çirkin ve iğrenç bir suratı olan bu yaratığın bedeni yağlı, saçları ise uzun ve siyahtır. Daha çok kırmızı elbise giyen al karısı su başlarında ve ağaçlık yerlerde yaşar (Şimşek, 2017, s. 101). Türk inanç sistemi içerisinde bu özellikleriyle öne çıkan al karısı inancı çeşitli efsanelere de konu olmuştur. Konu yönüyle değişik şekillerde tasnif edilen efsanelerden bir kısmı, “olağanüstü varlıklar”la ilgilidir. Bu olağanüstü varlıklarla ilgili efsaneler arasında al karısı ile ilgili birçok efsane anlatılmaktadır (Şimşek, 2017, s. 108).

Kaynak kişinin çocukluk yıllarında kayısı bahçesinde uyuduğu sırada kendisinin de gördüğünü ifade ettiği Al Karısı efsanesinde kayısı, olayın geçtiği mekânı belirtir şekilde “kayısı bahçesi” olarak kullanılmıştır.

2.3.8.2.4. Fıkra

Çoğunlukla gerçek hayattaki olaylardan bir pay kapmayı hedefleyen ve temelinde az veya çok nükte, mizah, eleştiri ve hiciv unsuru bulunduran sözlü, kısa ve mensur hikâyelere fıkra adı verilir (Elçin, 2004, s. 566).

Türk diline Arapça’dan gelmiş olan “fıkra” sözcüğü, dilimizdeki yabancı kökenli birçok sözcükte de olduğu gibi zamanla çeşitli kavramları ifade etmek için kullanılmıştır (Yıldırım, 1999, s. 1). Dursun Yıldırım, fıkra sözcüğü hakkında yapılan çeşitli tanımlama ve açıklamalardan hareketle tür hakkında şu tanımlamayı yapmıştır:

“Fıkra, hikâye çekirdeğini hayattan alınmış bir vak’a veya tam bir fikrin teşkil ettiği kısa ve yoğun anlatımlı, beşerî kusurlarla içtimaî ve gündelik hayatta ortaya çıkan kötü ve gülünç hadiseleri, çarpıklıkları, zıddiyetleri, eski ve yeni arasındaki çatışmaları sağduyuya dayalı ince bir mizah, hikmetli bir söz, keskin bir istihzâ yoluyla

yansıtan; umumiyetle bir fıkra tipine bağlı olarak nesir diliyle yaratılmış, sözlü edebiyatın müstakil şekillerinden ibaret yaygın epik-dram türündeki realist hikâyelerden her birine verilen isimdir.” (Yıldırım, 1999, s. 3)

Dursun Yıldırım, fıkraların toplumda gördüğü işlevlerle ilgili değerlendirmelerini yaparken ise şu ifadeleri kullanmıştır:

“Fıkralar, bizi zihnen dinlendiren, günlük sıkıntıların yarattığı boğucu atmosferden uzaklaştıran, kısa anlatımlı, güldüren, eğlendiren küçük komedilerdir. Konuşmalarda, tartışmalı ve gerilimli durumlarda havayı değiştirmeye yararlar. İnsanların gülme, psikolojik rahatlama ihtiyacını karşılarlar. Kimi zaman yumuşak, güleç bir ifade ile kimi zaman sert bir münekkid edâsıyla, kimi zaman müstehzi bir tavırla yanlışlarımızı düzeltmeye çalışırlar. Bizi, güldürürken bile bir ders almaya çağırırlar. Bir eğitimci edâsı ile hayatımızın her sahnesinde karşımıza çıkar, bizlere bir şeyler öğretmeye çaba gösterirler.” (Yıldırım, 2016, s. 321)

Türk halk kültürü fıkra sentezinde, başka kültürlerden taşınan etkiler fıkralara girerken dönüşüme uğramış ve yerlileşmiştir. Bu etkiler, yeni girdiği kalıp içerisinde Türk kültürünün belirleyici etkisiyle şekillenmiştir. Genelde şahıslara aitmiş gibi görünen fıkralar, esasında toplumun ortak malıdır. Merkezine insan-insan ya da insan-toplum ilişkisini alan fıkraların konularını, toplum yaşantısının çelişkileri ile fikir ve davranış farklarından doğan çatışmalar oluşturur (Artun, 2018, s. 188).

Türk dilinin yazılı kaynakları ele alındığında fıkra ile ilgili ilk kayda, Kâşgarlı Mahmud’un Divân-ü Lügât’it Türk adlı eserinde rastlanmaktadır. Kâşgarlı, “küg” ve “külüt” sözcüklerini “Halk arasında ortaya çıkıp insanları güldüren şey”, “Halk arasında gülünç olan nesne” şeklinde açıklamaktadır. Bu sözcükler İslamiyet öncesindeki Türk topluluklarında fıkralara verilen adlardır (Yıldırım, 1999, s. 3).

Malatya’da fıkra, halk edebiyatı ürünleri arasından günümüzde etkisini en çok hissettiren türlerdendir. Şehirde, fıkra herhangi bir zamanda ve yerde herhangi bir kişi tarafından anlatılan bir tür olarak değerlendirilebilir.

Malatyalı erkeklerin yeme-içme eşliğinde bir masa etrafında oturup sohbet ettikleri “hayfene” (K.2, K.15) adını taşıyan geleneksel akşam yemeklerinin, fıkra için özel bir anlatı ortamı oluşturduğu söylenebilir. Günümüzde yok olmaya yüz tutan bu gelenekte amaç, dünyanın dertlerini unutmak, hoşça vakit geçirmek ve kederleri ve sevinçleri paylaşmaktır (K.6). Güldürü öğelerinin ağır bastığı bir tür olan fıkra da, bu geleneğin bir parçası hâlini almıştır.

Malatya’da kayısı, diğer halk edebiyatı ürünlerinde olduğu gibi fıkra türünde de etkili olan bir motiftir. Aşağıda şehirde anlatılan fıkralarda kayısının etkisini gösteren örnekler sunulmuştur:

M F 1

Altın

Uyanık mı uyanık bir Malatyalı, iki eli cebinde sımsıkı yumruk olduğu halde şehrin en lüks lokantasına gider ve masaya kurulur. Elini cebinden çıkarmadan garsona bağırır:

“Garson, buraya bak bakalım!”

Garson kendisine bağırın adamı şöyle bir süzer. İki eli cebindedir. Cebindeki şişkinliklere gözü takılır. Hızlı adımlarla kılığı kıyafeti pek bir perişan olan adamın yanına gider.

“Buyurun efendim.”

“Buyuracağız tabi, donat bakalım masayı! Kuşun sütünden de getir, eksik istemem.”

Garson, bu işten pek bir şey anlamaz. Ne yapması gerektiğini şefe sorar. Şef durumu anlamak için uyanığın yanına gelir. O da şöyle bir süzer ve hemen konuya girer.

“Beyim, ücreti peşin alıyoruz.” der.

Bizim uyanık sinirlenmiştir. Hışıyla ayağa fırlar. Ellerini cebinden çıkarır ve sıkı sıkı yumruklarını şefle garsona gösterir. “Biz elimizde altınla geziyoruz, siz ne dersiniz?”

Garsonla şefi şaşkın şaşkın adama bakarlar. Bu sırada yumruklar açılmış ve yere iki kuru kayısı düşmüştür. Şef, alaylı konuşur: “Bunlar mı senin altının?”

Adam gururla cevap verir: “Altın ki hem de ne altın.” (K.1)

Değerlendirme

Fıkıradaki kayısı, altına benzetilerek kullanılmıştır. Pek çok halk anlatısında görülmekte olan, kayısının halk nezdinde her dönem değerini korumasıyla bilinen altın ile ilişkilendirilmesi durumu, kent halkı nezdinde kayısıya verilen önemi vurgulamak için kullanılmıştır.

Anlatı, kayısının çeşitli edebi sanatların oluşturulmasındaki yardımcı işlevini örnekleyen bir kullanım olarak da değerlendirilebilir.

M F 2

Cenazenin Büyüğü

Sıcak bir temmuz günü Malatyalının biri kayısı bahçesinde çalışıyormuş. İslimden çıkardığı kayısı kasalarını sergene döküp, kayısıları özenle diziymiş. Saatler sonra, uzakta bir adam görmüş, Giderek yaklaşan adamın komşusu olduğunu görünce gülümseyerek bağırmış:

“Hoş geldin komşu”

Komşunun yüzünde kötü bir ifade varmış. Neredeyse ağlayacakmış. İnler gibi konuşmuş:

“Pek hoş gelmedik komşu, babam rahmetli oldu. Cenazeyi kaldıracağız. Habere geldim.”

Sabahtan beri güneşin altında çalışmaktan yorulan adam bir sergende kayısılarına bir de komşusuna bakıp mırıldanmış:

“Cenazenin büyüğü bende komşu! Şu sergeni¹³ kaldırayım, senin cenazeni de kaldırırız.” (K.24)

Değerlendirme

Kayısı, Malatyalı için kıymetinin yanında dikimden hasada kadar geçen süreçte birçok zorluğu da barındıran bir unsurdur. Şehirde yaz ayları kayısı ile geçer ve kent halkı yaz dönemini çalışarak geçirir.

¹³ Çalışmanın “Malatya Halk Dilinde Kayısı” başlıklı bölümünde açıklanmıştır.

Anlatıda, kayısı bahçesi olan bir kimse kayısılarını kurutma sürecini cenazeye benzetmektedir. Bu benzetmenin, hem cenazenin hem de kayısı sergeninin bir an evvel ortadan kaldırılması gereken iki durum olması yönüyle yapıldığı değerlendirilmektedir.

M F 3

Kayısıyla Konuşan Adam

Köyün birinde o seneki bütün borcunu kayısılarını satacağı eylül ayına ertelemiş bir adam, nisan ayının başında esen rüzgârla yanıp kavrulan kayısı ağaçlarının olduğu bahçesine gitmiş. İki gün boyunca bahçeden gelmeyince karısı ve babası merak edip bahçeye doğru yola çıkmışlar. Birkaç saatlik bir yürüyüşten sonra da bahçeye ulaşmışlar. Baba, oğlunun kayısıların etrafında bir şeyler söyleyerek dolaştığını görünce, “Eyvah!” demiş. “Gitti bizim oğlan.”

Adamın bu halini gören karısı, kocasının delirdiğini sanmış. Koşup gelmiş kocasının yanına. Ağlamaklı bir sesle bağırarak:

“Hayırdır Bey, bu halin nedir?”

Kayısı ağaçlarına mırıldanmaya devam eden adam bir süre sonra karısına dönüp konuşmuş:

“Yok yok, ben bunlarla geçen sene hasbihâl etmedim. Bundan gayri sohbeti eksik etmem.” (K. 28)

Değerlendirme

Anlatıda, kayısıya insana ait olan konuşma, dinleme gibi özelliklerin yüklendiği görülmektedir. Kayısının kişileştirildiği fıkranın, kent halkının meyveye bakış açısını göstermesi yönüyle önem taşıdığı değerlendirilmektedir.

M F 4

Tutan Kayısı

Köylünün biri o sene kayısıdan büyük para kazanmıştır. Öyle ki hayatında bu kadar parayı bir arada görmemiş olan adam ne yapacağını bilemez. “Ben en iyisi bu parayla neyi bir otobüs alam,” diye düşünür. İlçenin garajına gidip, günde bir defa gelen otobüsü beklemeye başlar. Çok geçmeden otobüs köşeden görünür. Yaklaşınca şoför tarafına koşan adam, beklemeden sorar:

“Gardaş bu otobüsü kaç para satarsın?”

Şoför ne diyeceğini bilemez. Pek bir kılıksız gördüğü adamı süzüp, yarı alaylı konuşur:

“Sende bunu alacak para ne gezer be kardeşim?”

Adamın gururu incinmiştir. Kayısıdan gelen para, gözlerinin önüne gelince şoföre iyi bir ders vermek ister.

“İçindeki yolcularla beraber fiyat ver bakalım,” der (K.27).

Değerlendirme

Malatya’da kayısının bereketli olduğu yıllarda halk her yönüyle rahat bir yıl geçirir. Kayısının çeşitli faktörler sebebiyle ürün vermediği yıllar ise, zorluklara gebe dir.

Anlatıda, kayısının verimli olduğu bir yılda kayısı bahçesi sahibinin yatırım yapma isteği fıkralaştırılmıştır. Kayısının halka ekonomik güç sağlama işlevini yerine getirdiği bir yıl örneklenmiştir.

M F 5

Sarı Kız

Hekimhan’da kayısıyı çok seven Memo adında bir adam ağacın dibinde kıvranıp duruyormuş. Bir yandan midesini tutuyor bir yandan da, “Etme sarı kız, yapma sarı kız,” diyerek söyleniyormuş.

Onun bu laflarını duyan komşusu sormuş: “Hayırdır, Memo, bu halin ne böyle, kafayı mı yedin, sarı kız da kim?”

Memo, sabahtan beri yediği kayısıları düşünerek konuşmuş: “İşime karışma benim. İçimde bir sarı kız var. Beni büküp büküp atıyor ama orta yolu bulacağız.” (K. 5)

Değerlendirme

Kayısının fazla tüketilmesi neticesinde sindirim sistemini hızlı çalıştırarak karın ağrısına sebep olduğu Malatya’da bilinen bir durumdur.

Anlatıda, kahraman kayısıyı fazla yemiş ve karnı ağrıtmaktadır. Bu durumdan kurtulmanın yolunu kayısı ile konuşmakta bulmuştur. Kayısının “sarı kız” a benzetildiği ve onunla konuşularak kişileştirildiği fıkra, bir yandan da söz sanatlarında kayısının kullanımını örneklemektedir.

M F 6

Yansıtma

Yabancı bir adam Malatyalı arkadaşı ile konuşuyormuş. Adam bir ara Malatyalı arkadaşına, “Uzun süreden beri dikkat ediyorum. Halkınızın büyük çoğunluğu bir şey söyleyince genellikle bir de yansıtmasını kullanıyor. Mesela bahçe mahçe, kayısı mayısı, şunu bunu gibi. Bunun nedeni ya da kaynağı nedir acaba?” diye sormuş.

Malatyalı sert ve gururlu bir şekilde ve kendisine güvenen bir ses tonuyla cevap vermiş: “Sen bırak onları. Onlar çocuk mocuk.” (Çetiner, 2005, s. 63)

Değerlendirme

Kayısı anlatıda, Malatya halk dilinde sıkça kullanıldığı görülen ikilemelerden biri olarak “kayısı mayısı” şeklinde kullanılmıştır. Bu kullanım kayısının Malatya halk dilinde kullanılan ikilemelerin oluşumunda kullanımına bir örnek olarak değerlendirilebilir.

M F 7

Yemeye Yok

Kayısının çağlaya durduğu mevsimde iki kardeş, kayısı bahçelerini geziyormuş. Küçük kardeş ağabeyinin bahçesinde gezerken kayısının çok olduğunu görünce, cimri ağabeyinin ne diyeceğini merak ederek sorar:

“Eee ağabey, bu sene gayısın eyi tutmuş. Ben diyem bin sen de iki bin gasa mal çıkar. Parayı ne edecen?”

Cimri ağabey, bir küçük kardeşine bir de kayısı ağaçlarına bakmış. Mırıldanarak konuşmuş:

“Ne bini ne iki bini gardaş, yemeye mal yok bu sene.” (K.2)

Değerlendirme

Nazar, Malatya halk inancı içerisinde varlığını koruyan bir inanıştır. Şehir halkının nazara gelmesinden en çok korktuğu varlığı ise kayısıdır (K.2). Anlatı, kayısı bahçesi sahibinin mahsulü iyi olmasına rağmen “yemeye yok” şeklindeki ifadesi üzerine kurulmuştur. Bu ifadedeki amacın, o yılki mahsulüne nazar değmesini engellemek olduğu değerlendirilmektedir.

2.3.8.2.5. Atasözü ve deyim

Eski Türkçede karşılığı; sav, mesel, darb-ı mesel, söz, haber, mesaj, nutuk, şöhret, şey anlamlarına gelen “sab” sözcüğü olan (Elçin, 2004, s. 202) atasözleri için Şükrü Elçin’in tanımlaması şu şekildedir:

“İlk söyleyenlerini belirleyemediğimiz atasözleri hayat prensibi olacak fikir ve düşünceleri, din, ahlak, hukuk, iktisad, terbiye, gelenek, görenek ile tabiat olaylarından, teknikten vb. çıkacak kuralları somuttan soyuta giden bir yolla söz ve yazıyla nesilden nesile aktarılan hikmetli cümlelerdir.” (Elçin, 2004,. S. 202)

Ömer Asım Aksoy, “Bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce.” (Aksoy, 1984, s. 52) olarak tanımladığı deyimlerin biçim özelliklerinden bazılarının atasözleri ile ortaklık gösterebileceğini ifade ederken, kavram özellikleri yönüyle böyle bir ortaklığın söz konusu olmayacağını belirtmiştir (Aksoy, 1984, s. 38).

Aşağıda kayısının şehirde kullanılan deyimler üzerindeki etkisini gösteren örnekler, deyimlerin açıklamaları ile birlikte sunulmuştur:

M D 1

Başı Kayısı Olmak

Bir kimsenin başına olmadık işler geldiğini ve o kişinin, o dertlerle meşgul olduğunu ifade etmek için kullanılan bir deyimdir (K.3, K.15).

M D 2

Bundan İyisi Şam'da Kayısı

Bir durum ya da olay karşısında memnuniyet duyulması gerektiğini ifade etmek için kullanılan bir deyimdir. Durum ya da olayın, olabilecek en iyi ve güzel şekilde olduğunu ifade eder. Daha iyisinin olabileceğini fakat buna ulaşmanın imkânsıza yakın olduğunu anlatır (K.1, K.2, K.5, K.6, K.8, K.13).

M D 3

Kayısı Kıvamında Olmak

Haşlanmış yumurta, hamur gibi gıda maddelerinin yumuşaklık oranını ifade etmek için kullanılan bir deyimdir (K.7, K.9).

M D 4

Kayısı Yanaklı Olmak

Genellikle çocuklar için kullanılan deyimın anlamı, sağlıklı, dinç ve iyi görünümü ifade etmektir (K.9, K.11).

M D 5

Kayısı Dökmek

Olgunlaşan kayısıların ağaçlardan toplanması işlemine verilen addır (K.2).

Değerlendirme

Malatya’da atasözü ve deyimler, halk edebiyatı ürünleri arasında konu çeşitliliği anlamında en zengin türlerdendir. Malatya halkı, yaşamın herhangi bir anını deyimleştirebilmiş, kendi başına gelen olumsuzlukların kendilerinden sonra gelenlerin başına gelmemesi için hikmetli sözler söylemiştir. Buna rağmen kayısının bu iki türe etkisinin sınırlı olduğu söylenebilir. Yazılı ve sözlü kaynaklardan yapılan araştırmalar neticesinde, Malatya’da söylenen atasözleri içinde doğrudan kayısı veya halk dilindeki karşılığı olan mişmiş sözcüğünün geçtiği bir örneğe rastlanılmamıştır.

Deyimlerde kayısı kullanımı ele alındığında, kayısının bir benzetme unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir. Kayısının dikim, bakım ve hasat sürecindeki bazı uygulamaların da deyimleştirildiğini söylemek mümkündür.

2.3.9. Malatya Halk Dilinde Kayısı

Malatya’da temmuz ve ağustos ayları, kayısının hasat dönemi olması sebebiyle neredeyse kayısı bahçelerinde geçmektedir. Malatyalının bu aylarda kayısı ile meşgul olması için, pazarlanabilecek oranda bir kayısı bahçesine sahip olmasına gerek yoktur. Zira kayısının ağaçlardan toplanıp kurutularak hazır hale getirilmesi bir süreç işidir ve bu süreç ağaç sayısından bağımsız olarak değerlendirilmelidir.

Kayısının dikim, bakım, hasat ve pazarlama süreçleri dikkate alındığında ise yılın hemen hemen on iki ayı boyunca Malatya insanının hayatında olduğu görülmektedir. Yaz aylarında hasadı yapılan kayısı ağaçlarına güz aylarından itibaren çeşitli bakımlar uygulanmaya başlanır. Bu süreç, bir sonraki hasat mevsimine kadar aralıklarla devam eden bir süreçtir.

Toplum tarafından yüzyıldır yaşanan söz konusu süreç, halkın konuştuğu dile tabii olarak etki etmiştir. Kayısı ve kayısının dikimden hasada kadar üreticisi ile birlikte yürüdüğü yolun etkili olduğu pek çok sözcük, Malatya halk diline girmiş ve Malatya ağzını zenginleştirmiştir. Çalışmanın bu bölümünde, kayısı ile ilişkili olarak Malatya halk diline giren sözcük ve sözcük gruplarından örnekler sunulmuştur. Kaynak kişilerden alınan bilgiler, bu sözcük ve sözcük gruplarının açıklamalarında kullanılmıştır.

Ağ Erik

Özellikle Malatya'nın kuzeyinde bulunan Hekimhan ilçe merkezi ve köylerinde, kayısı karşılığı olarak kullanılan terimdir (K.23).

Aşılı

Malatya'da aşılı kavramı, son dönemde yaşanan Covit-19 salgın sürecinden önce kayısı ağaçlarıyla ilişkili bir kavram olarak kullanılmaktaydı. “Aşılı yaptın mı?” şeklindeki bir soru sorulduğunda, esas sorulmak istenilenin kayısılar aşı uygulaması yapıp yapılmadığı olduğunu insanlar bilirdi. Aşılı demek, kayısı fidanı ya da ağacının verimli ve dayanıklı olduğu kabul edilen türlere dönüştürülmesi demektir (K.2, K.3, K.6, K.8, K.20).

Aşısız

Aşılı kavramının zıttı olarak kullanılır. Fidan ya da ağaç herhangi bir türde ürün vermesi amaçlanarak bir işleme tabi tutulmaz. Olduğu gibi ürün verir. Bu kayısı ağaçlarının meyvesi, yörede “yemelik” olarak ifade edilen ürünlerdendir ve tercih edilmez. Aşısız kayısı, ürünün ihracatı için kritik öneme sahip olan kurutma işlemine uygun değildir (K.2, K.3, K.6, K.8, K.20).

Benlenme

Kayısının dalda sararmaya başladığı ilk ana verilen addır. Bellenen kayısılar, uzaktan dallar arasından fark edilir. Bu kayısılar artık yenmeye başlanır (K.23).

Çeyrek Altın

Malatyalı için kayısı altınla eş değerdedir. Bu sebeple özellikle kayısı toplarken öteye beriye düşen kayısılar için “çeyrek altın” teşbihi yapılmaktadır (Korkmaz, 2013, s. 22).

Çir

Kuru kayısı için kullanılan bir adlandırmadır. Kayısının çeşitli işlemlerden geçtikten sonra kurutulması neticesinde ortaya çıkan ürüne bölgede “çir” adı verilir (K.1, K.3, K.7, K.16, K.14, K.19).

Çil/Çil Değmesi/Çil Düşmesi

Kayısının dalındayken başına gelebilecek kötülüklerdendir. Kayısı meyvesinin benekli bir hal almasını ifade eder. Esasında bir kayısı hastalığı olan bu duruma zamansız yağın yağmurların neden olduğu inancı vardır. Çil düşen kayısı, kurutmalık olarak kullanılamaz. Mecburiyetten dolayı kurutulsa dahi hem işçiliği çok zahmetli olur hem de talep görmez. Günümüzde kayısıya çil düşmesini önleyici ilaçlar yardımıyla üretici ürününü korumaya çalışmaktadır (K.2, K.6, K.9, K.11, K.18, K.20).

Dalından Vermek

Kayısının yaş meyve halinde, ağaç üzerindeyken satılmasını ifade eden kelime grubudur. Şehirde kayısı üreticisi, ürününü iki türlü satabilir. İlki, kayısının kurutularak satılması ikincisi ise, dalından verilmesi şeklindedir. Üreticiler daha fazla gelir getirdiği için, genellikle ürününü kurutarak satmayı tercih eder (K.2, K.5, K.20).

Domur

Kayısının pembe çiçek tomurcuğu dönemindeki hâline halk dilinde verilen addır. Domur, aynı zamanda söz konusu dönemde kayıslara atılması gereken ve meyveyi çeşitli zararlılardan koruyan ilaçlara da denilmektedir (K.4, K.6, K.18, K.19, K.20).

Don Vurması

Malatya’da nisan ayının ortalarından itibaren tedirgin bir bekleyiş başlar. Bu bekleyişin sonunda, mevsim normallerinin altına düşebilecek bir sıcaklığın kayısı ağaçlarına ve meyvesine zarar verip vermeyeceği ortaya çıkar. Geçimini sadece kayısı ile sağlayan üreticiler başta olmak üzere, bütün çiftçiler için kritik öneme sahip olan bu sürecin halk diline yansımalarından biri de “don vurmak” kavramıdır. Don vurmak, çiçeklenen kayısıların düşük sıcaklık etkisi ile meyveye duramadan zarar görmesi anlamına gelmektedir (K.1, K.2, K.4, K.5, K.8, K.9, K.11, K.14, K.15, K.18, K.19, K.20).

Malatya halkı, don hasarından kaçınmak için çeşitli uygulamalar geliştirmiştir. Bu uygulamalardan en yaygın olarak kullanılanı ise, don olacağı hissedilen gün bahçede kamyon ya da traktör tekeri veya saman yakılmasıdır. Çıkan dumanın kayısı bahçesine yayılması ve kayısı ağaçlarında oluşabilecek zararları engellemesi umulan bu uygulamada, rüzgârın yönü ve şiddeti önem taşır (K.24).

Elek Altı

Malatya’da kayısılar çeşitli adlandırmalar yardımıyla değerini bulur. Kırklık kayısı denildiğinde akla gelmesi gereken şey; söz konusu kayıslardan kırk adedinin bir kg geleceği olmalıdır. Kayısı eleği adı verilen bir eşya yardımıyla elenen kayısıların kaç numara olduğu belirlenir. Bu eleğin altında kalan kayısılar, ayrılması gereken numaradan daha küçük boyutlu kayısılar olmaktadır. Eleğin altındaki bu kayıslara halk dilinde “elek altı” denilmektedir. Bu tabir zaman içinde kötü, küçük, kalitesiz ürünleri ifade etmekte kullanılan genel bir tabir hâlini almıştır (K.2, K.6, K.18, K. 20).

Erik

Başka bir meyvenin adı olan bu kavram, Malatya’nın özellikle Hekimhan ve Darende ilçelerinde kayısı karşılığı olarak kullanılmaktadır (K.1, K.2, K.9, K.23).

Gıldık

İslimlenmiş ve kurutulmuş, patik yapılmaya hazır hâldeki kayısıya verilen addır. Terim, özellikle Malatya'nın Akçadağ ilçesinde kullanılır (K.25).

Gölek/Gölen

Kayısılar ilk dikildiği andan itibaren, sulama, gübreleme, sürme gibi bakım faaliyetlerinin daha rahat ve etkili bir şekilde yapılabilmesi altlarında çember şeklinde oluşturulan alanın halk dilindeki adıdır. Bu alan kayısı ağacı büyüdükçe büyütülür (K.3, K.20, K.21).

Gün Kurusu

Yaş kayısıların başkaca bir işleme tabii tutulmadan güneşte kurutulması sonucu elde edilen üründür. Toprağa serilen ince, pamuklu bir bez üzerine dizilen kayısılar birkaç gün boyunca arada bir çevrilerek kurutulur (K.1, K.7, K.10, K.11, K.21).

Hıla

Kayısılar hasat edilirken, yere düşen kayısıların zarar görmemesi için ağaçların altına serilen genellikle kare şeklindeki bez. Hıla, genellikle evde işe yaramayan kumaş parçalarının birleştirilmesi sonucu yapılır (K.1, K.16). Sözcük halk dilinde sofra bezi karşılığı olarak da kullanılır (Selçuk, 2020, s. 139).

Isgarta

Toplanan kayısılar kurutma işleminin ardından seçilirler. Seçme işleminde amaç, kayısıların hepsinin aşağı yukarı aynı özelliklere sahip olmasını sağlamaktır. Küçük ya da yaralı olan kayısılar ayrılırlar. Çürümüş, diğer kayılara göre küçük, ya da dolu, haşerat gibi sebeplerle yaralanmış olan bu kayılara halk arasında ısgarta denir. Isgarta kayısıların ayrı bir pazarı mevcuttur. Hasat mevsiminden sonra ayrılan ısgartalar ayrıca satılır (K.2, K.10, K.12, K.13, K.20, K.21, K.33, K.33, K.40).

İcara Almak

Kayısı bahçesinin o yılki mahsulü karşılığında kiralanmasına verilen addır. Kış aylarında yapılan bu işlemde belirli bir kira bedeli bahçe sahibine ödenir. O andan sonra, bahçenin bütün bakım işleri kiralayan tarafça yapılır. Elde edilen ürünün tamamı kiracıya kalır. İcara alma süreci bazı durumlarda olumsuz sonuçlanabilmektedir. Kira bedelini ödeyip, bahçenin bakımını üstlenen kişi, o yıl don vb. sebeplerle mahsulün zarar görmesi gibi bir durum karşısında zararlı çıkar. Böyle durumlarda “icarım yandı” tabirinin kullanıldığı da görülmüştür (K.2, K.5, K.15, K.21).

İslim

Yaş kayısının kükürtleme işlemine verilen addır. İslim işlemi, kasalanmış haldeki yaş kayısların hava almayacak bir ortamda belli bir süre boyunca kükürde maruz bırakılarak kurulmaya hazırlanması sürecidir (K.2, K.5, K.8, K.9, K.10, K.15, K.17, K.18, K.20, K.21).

İslim Damı

İslim işleminin yapıldığı, hava almayan, oda şeklindeki yapılardır. Kerpiç ya da betondan yapılabildiği gibi özellikle son yıllarda naylondan yapılma islim damları da kullanılmaya başlanmıştır. Naylondan yapılma islim damlarının son yıllarda ön plana çıkmasının sebebi, kurulumunun kolay olması ve diğer islim damları gibi yıl içerisinde bakım istememesidir sürecidir (K.2, K.5, K.8, K.9, K.10, K.15, K.17, K.18, K.20, K.21).

Kabuk

Aşısız kayısının ikiye bölünerek güneşte kurutulmasıyla elde edilen üründür. Kayısı hoşafı yapımında sıklıkla tercih edilir (K.2, K.23)

Karakız

Gün kurusu kayısısına halk dilinde verilen adlardan biridir. Gün kurusu bu adı, kahverengi görüntüsünden dolayı almaktadır (K.14).

Kayısı Arası Almak

Yılın belirli dönemlerinde kayısı ağaçları üzerindeki bazı dalların budanarak temizlenmesi işlemidir. Bu işlem, bu alanda uzman kişilerce yapılması gereken bir işlemdir. Zira hangi dal ya da uzantısının kayısı ağacına zarar vereceğini herkes bilemez. Arası alınmayan kayısı bir müddet sonra verimden düşer. Kayısıları da eski kalitesinden uzaklaşır (K.6).

Kayısı Ballanması

Bir tür kayısı ağacı hastalığının halk dilindeki karşılığıdır. Kayısı ağaçlarının gövdesinde ve kalın dallarında bala benzeyen yapışkan maddelerin oluşması neticesinde ortaya çıkar. Ballanan kayısıların ilaçlanması gerekmektedir. Yöre insanı, kayısı ağacındaki bu balın yapışkan özelliğini kullanmaktadır. Özellikle eskşi dönemlerde, çocuklar bu maddeyi toplayıp şişelere koyduktan sonra kitap ve defterlerini ciltlerken kullanmışlardır (K.2).

Kayısının Dökmesi

Kayısı meyvesinin oluşmaya başladığı dönem için kullanılan söz grubudur. Döken kayısılar artık görünür hâle gelmişlerdir. Kayısının dış etkilere karşı en açık olduğu çiçeklenme dönemini geçerek dökmesi, yöre insanı tarafından sevinçle karşılanan bir durumdur (K.2, K.6, K.21).

Kayısı İndirmek

Kayısının ağaçların dallarından toplanması sürecini ifade eder. Kayısı indirme mevsimi, Malatya'da temmuz ve ağustos aylarıdır. Bu süreçte şehirdeki insanların çoğu bu işle meşgul olur (K.1, K.2, K.8, K.11, K.15, K.17, K.20, K.21).

Kayısı Kaldırmak

Kurutulmak üzere özel alanlara serilen kayısıların güneşte kurutulduktan sonra toplanılması işleminidir. Bu işlem birkaç kez gerçekleşen bir işlemdir. Kayısının tamamen kaldırılması ise islimlenmiş ve çekirdeği çıkarılmış hâldeki kayısıların güneşten kaldırılmasını ifade eder. Bu kayısılar satışa veya depolanmaya hazır durumdaki kayısılardır (K.3, K.4, K.5, K.9, K.21).

Kayısı Pırtlatmak

İslimlenip kurutulmuş hâldeki kayısıların çekirdeklerinin çıkarılması işlemine verilen adlardan biridir. Kayısı pırtlatma işlemi, kayısının pazara hazır hâle gelmesindeki en önemli süreçlerdendir. Çekirdek, meyvenin belli bir bölgesinden parmaklar yardımıyla çıkarılmalıdır. Bu işlem esnasında bıçak, maket bıçağı, jilet gibi kesici maddeler kullanılmamalıdır. İşçiliğin en önemli kısımlarından olan kayısı pırtlatma işlemi için her yıl Malatya'ya mevsimlik işçi göçü olmaktadır. Bu işçiler genelde aynı bahçeye gelirler. Öyle ki yıllardır aynı bahçede çalışmak üzere şehre gelen işçiler bulunmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak da bahçe sahipleri ile mevsimlik işçiler arasında bir dostluk bağı kurulmaktadır (K.2, K.6, K.8, K.9, K.10, K.11, K.16, K.20, K.21).

Kayısıyı Savmak

Kayısının hasadı oldukça emek isteyen bir süreçtir. Bahçe sahibi eğer kayısıları dalından vermeyi değil de kurutulmuş olarak satmayı düşünüyorsa kayısının geçmesi gereken birçok aşama bulunmaktadır. Bu aşamaları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Kayısı dalından toplanır.
- Plastik veya tahtadan yapılmış kasalara doldurulur.
- İslim damına dizilerek, kıvama gelinceye kadar kükürtleme işlemi yapılır.
- İslimden çıkarılan kayısılar kurutulmak üzere güneşe serilir.
- Toplanan kayısıların çekirdeklerini çıkarma işlemi (patik) yapılır.
- Çekirdekleri çıkarılan kayısılar yeniden güneşe serilerek kurutulur.

Sayılan işlemlerden geçen kayısı artık satışa veya depolanmaya hazırdır. Kayıslarını bu duruma getiren bahçe sahibi ise artık “kayısıyı savmış”tır (K.1, K.2, K.3, K.4, K.5, K.6, K.13, K.15, K.19, K. 20, K.21).

Kayısı Sırığı

Kayısıyı dalından toplamak son derece zahmetli bir iştir. Son yıllarda kayısı toplamak için makinalar kullanılsa da bahçe sahiplerinin çoğu, ağaçlarına daha az zarar geleceği düşüncesiyle insan gücünden faydalanmayı tercih etmektedir. Malatya’da kayısı sırığı, kayısı ağacında uzanılamayan alanlardaki kayısları düşürmek için kullanılan uzun sopalara verilen addır. İyi bir kayısı sırığı, hasat mevsiminin en önemli ihtiyaçlarından biridir (K.5).

Kayısı Silkelemek

Adını kayısı ağacına çıkan işçinin ağacın dallarından tutarak hızlıca sarsmasından alan bu tabir, zaman içinde kayısının hasat sürecindeki bütün işlemlere verilen genel bir ad hâlini almıştır (K.2, K.6, K. 18, K.21).

Kayısı Suvarmak

Kayısı bahçelerinin sulanması işleminin halk dilindeki karşılığıdır (K.2). Kayısı ağacı, verim verinceye dek el bebek gül bebek bir bakıma muhtaçtır. Suvarmak ise, bebekler için süt ne demekse, kayısı için de o demektir (Korkmaz, 2013, s. 22).

Kayısıyı Uçurmak

Kayısı fiyatları şehirde her yıl hasat mevsiminin peşinden oluşmaya başlar. Acil paraya ihtiyacı olmayan üreticiler, bir süre bekledikten sonra ürünlerini satmayı tercih edebilirler. Genellikle bu bekleyişten sonra, kayısını eylül-ekim aylarına oranla çok daha yüksek fiyata satan üretici için “kayısını uçurdu” tabiri kullanılır (K.5, K.27, K.28)

Kayısının Yanması

Kayısının düşük sıcaklık etkisiyle zarar görmesine verilen bir başka isimdir (K.1, K.2, K.3, K.4, K.5, K.8, K.11, K.14, K.18).

Kesek

Kayısının göleğindeki toprağın dağılmamış, topak topak olmuş hâline verilen addır (K.27).

Mişmiş

Halk dilinde kayısıya verilen addır (K.1, K.2, K.7, K.9, K.10, K.12, K.13, K.15, K.16, K.19, K.21).

Patik Yapmak

Kayısının çekirdeklerinin çıkarılması sürecine verilen isimlerden biridir (K.1, K.2, K.3, K.6, K.8, K.11, K.17, K.18, K.21).

Pızlanmak

Kayısı ballanması olarak isimlendirilen ağaç hastalığına verilen bir diğer isimdir. Pızlanan kayısıların verimleri düşer. Gereken müdahale zamanında yapılmazsa kayısı ağacının kuruması söz konusu olabilir (K.29).

Sarı Altın

Kayısı Malatyalı için değerlidir. Bütün bir yıl kayısının hasat mevsimini bekleyen halk, bu bekleyiş neticesinde iyi bir verime ulaşırsa mutlu olur. Malatya’da kayısının bir diğer adı “Sarı Altın”dır. “Altının var mı? sorusunda sorulmak istenen, muhatabın kayısı olup olmadığıdır. “Altınını düşürmek” söz grubu ise, kayısı donan veya zarar gören insanlar için kullanılır (K.2, K.3, K.20, K.21). Sarı altın adlandırılmasının Malatya’da bazı halk edebiyatı ürünlerinde de kullanıldığı görülmektedir.

Sarı Yakut

Kayısı, Malatya halk dilinde birbirinden farklı birçok nesneye benzetilmiştir. Bu benzetmeler genellikle değeri herkesçe kabul edilen nesneler olmuştur. Kayısının sayı yakuta benzetildiği kullanımları hem halk arasında hem de geçmişe ve bugün Malatya'ya dair yazılarda görmek mümkündür.

Malatya Halkevinin yayın organı olan Derme dergisinin 1946 yılında basılan 19. Sayısında Melâhat Sezener imzalı olarak yayımlanan “Şiir ve Lezzet Diyarı Malatya” adlı tanıtım yazısında kayısı sarı yakuta benzetilmiştir (Sezener, 1946, s. 4).

Sergen

Kayısının kurutma işlemi için özel olarak hazırlanan yere verilen addır. Bazı durumlarda bu alana kurutulmak üzere serilmiş kayısıların kendisi için de sergen dendiği görülmektedir. Sergenin düz bir arazide olması, taşlık bir alan olmaması ve mümkünse tozdan daha az etkilenmesi açısından yola uzak olması gerekmektedir (K.18, 21).

Sergen Kaldırmak

Güneş altında kurutulan kayısıların toplanarak kasalara veya çuvallara doldurulması işlemine verilen addır. Sergen kaldırıldığı zaman, o yılki kayısı işinin büyük bir kısmı tamamlanmış demektir (K.3, K.4, K.5, K.7, K.15, K.20, K.21).

Yarıcı Olmak

Bahçe sahibinin bahçenin giderlerini karşıladığı, yarımcı olanın ise bahçenin bütün işçiliğini üstlendiği, bunun sonucunda elde edilen mahsulün yarı yarıya paylaşıldığı anlaşmadır (K.20).

Yarma, Yaprak

Türü fark etmeksizin her türlü yaş kayısının ikiye bölünerek güneşte kurutulması sonucu elde edilen ürüne halk dilinde verilen addır. Genellikle hoşafılık olarak tüketilen ürün, son yıllarda giderek daha fazla talep görmektedir (K.1, K.7, K.9, K.10, K.11, K.13, K.14, K.17, K.33).

2.3.10. Kültür ve Sanat Etkinliklerinde Kayısı

Malatya'nın kültür hayatı üzerindeki etkisi tartışılan kayısı ile ilgili şehirde yıl içerisinde çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir. Bu etkinliklerde esas amaç, Malatya kayısının yurt içi ve yurt dışında tanıtımının sağlanması olarak görülse de etkinlikler boyunca yapılan faaliyetlerin şehrin sosyal hayatını canlandırıcı etkisinin olduğunu söylemek de mümkündür.

Malatya'da kayısı temalı olarak gerçekleştirilen etkinlikler, kayısının kentin kültürel hayatını oluşturan önemli unsurlardan biri olarak değerlendirilebileceğini gösteren örneklerdir. Kayısının etkili olduğu etkinliklerden bazıları tamamen kayısı teması üzerine yapılırken bazı etkinliklerde ise kayısının bir motif olarak kullanıldığı görülmektedir. Malatya'da kayısı ile doğrudan bir ilgisi bulunmayan etkinliklerde dâhi kayısının bir şekilde kendisine yer buluyor olmasının, meyvenin kent hayatının her alanında etkili olduğuyula ilişkilendirilebileceği değerlendirilmektedir.

2.3.10.1. Malatya Kültür Sanat Etkinlikleri ve Kayısı Festivali

Malatya'da kayısı ile ilgili etkinlikler ele alındığında en geniş kapsamlı ve en önemli olanının, 2021 yılında Malatya Valiliği ve Malatya Büyükşehir Başkanlığınca yirmi dördüncüsü düzenlenen “Malatya Kültür Sanat Etkinlikleri ve Kayısı Festivali” olduğu görülecektir. 2021 yılı itibarıyla Malatya'da 850.000 dönüm alana dikili 8.800.000 kayısı ağacı olduğu düşünüldüğünde (URL.19) kayısının Malatya ve Malatyalı için ne kadar önemli olduğu ortaya çıkacaktır. Bu bağlamda, ilk kez yapıldığı tarihten bu yana düzenli olarak yapılmaya çalışılan, Malatya Kültür Sanat Etkinlikleri ve Kayısı Festivali'nin her yıl kapsamını ve etki alanını genişletiyor olduğu söylenebilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 50. yılının kutlanacağı 1973 yılında, yurdun her köşesinde olduğu gibi Malatya'da da hazırlıklar yapılmaktaydı. Bu sırada o dönem şehrin belediye başkanı olan Mehmet Kırçuval, ortaya bir fikir atar. Buna göre, kutlama programları sırasında Malatya'ya bir Mişmiş Fuarı kazandırılacaktır. Teklif kabul görür ve herkes canla başla çalışmaya başlar. Neticede, 1973 yılının 13, 14, ve 15 Temmuz günlerinde ilk Kayısı Şenliği yapılır. O yıl yapılan şenlikler, Malatyalı tarafından büyük bir ilgiyle karşılanır. Kortejler kurulur, folklor ekipleri performanslarını sergiler. Kayısı yarışmaları düzenlenir ve dereceye girenlere altın, gümüş ve bronz kayısı ödülleri verilir (Asma ve Birhanlı, 2004, s. 139-140).

Temeli 1973 yılında atılan Kayısı Festivali süreç içerisinde kesintiye uğrasa veya isim değiştirse de şu ana kadar 24 kez yapılmıştır. Festivalin hazırlıkları aylar öncesinden, kayısı ağaçları henüz çiçek açmadan başlamaktadır. Sanatçılar, yönetici ve politikacılar, iş adamları, üreticileri bir araya getiren festivallerde en güzel kayısının kim tarafından üretildiğini belirlemek önemlidir. (Asma ve Birhanlı, 2004, s. 131). Kayısı için hasat aylarından biri olan temmuz ayı, Malatya'da kayısı festivallerinin yapıldığı aydır.

Malatya Kültür Sanat Etkinlikleri ve Kayısı Festivali yapılmaya başladığı 1973 yılından bu yana Malatyalıların merak ve heyecanla beklediği bir organizasyon olmuştur. Şehirde festival kapsamında yapılan etkinliklerin, özellikle son yıllarda, çeşitlendirilmesi neticesinde festivale duyulan ilginin arttığı söylenebilir.

24. Malatya Kültür Sanat Etkinlikleri ve Kayısı Festivali'nde yapılan etkinliklerden bazıları şunlardır:

- Festival açılışı
- Fotoğraf sergisi
- Çocukların boyama etkinliği
- Malatya türküleri gecesi
- “Arslantepe Unesco Yolunda” bisiklet yarışı
- Bisiklet yarışı ödül töreni
- Kayısı yarışması
- Kortej
- Konser (URL.20)

Görsel 20. *Malatya Kültür Sanat Etkinlikleri ve Kayısı Festivali afişi* (URL.21)

2.3.10.2. Malatya Kayısı Çiçeği Şenlikleri

Malatya Büyükşehir Belediyesi tarafından 25-27 Mart 2022 tarihinde ikincisi düzenlenen “Malatya Kayısı Çiçeği Şenlikleri” kayısının ve Malatya halk kültürünün tanıtılması noktasında faydalı bir içeriğe sahip olmuştur. Malatya Kayısı Çiçeği Festivali, bu kapsamda şehre gelen misafirlere sadece kayısıyı değil Malatya’nın tarihi ve turistik bölgeleri ile maddi kültür varlıklarını da tanıtmayı amaç edinmiştir. Festival kapsamında yapılan etkinliklerden biri de, yöresel ev yemeklerinin yapıldığı yarışmadır. Bu yarışma, Malatya’nın zengin mutfak kültürünün tanıtılması noktasında önemlidir. Kayııların çiçek açtığı dönemde yapılan festival kapsamında yapılan bir başka etkinlik ise kayısı çiçeklerinin fotoğraflarının çekildiği bir foto maratondur (URL.22). Adı geçen foto maraton, özellikle il dışından gelen katılımcıların oldukça ilgisini çekmektedir. Zira mart ayı Malatya’daki milyonlarca kayısı ağacının beyaza büründüğü aydır ve fotoğraf meraklıları için seyrine doyum olmaz manzaralar sunmaktadır.

Kayısı Çiçeği Şenlikleri’nde düzenlenen etkinliklerin oldukça geniş bir yelpazede yapıldığı görülmektedir. 25-27 Mart 2022 tarihinde düzenlenen 2. Malatya Kayısı Çiçeği Şenlikleri’nde düzenlenen bazı etkinlikler şunlardır:

- Kayısı Çiçeği Foto Maratonu
- Şehrin lezzetlerinin tanıtıldığı standlar
- Arslantepe ziyareti
- Bahar Nağmeleri Türk sanat müziği konseri
- Yeşilyurt ilçe gezisi
- “Coğrafi Tescilli Malatya Yöresel Ev Yemekleri” yarışması
- “Kayısı ve Sağlığımız” konulu sunumlar
- Bisiklet turu
- Doğa yürüyüşü
- Yamaç paraşütü
- Kayısı bahçelerinde gezi (URL.22)

2022 yılında ikincisi düzenlenen festivalin, özellikle etkinlik çeşitliliğiyle dikkat çektiği söylenebilir. Etkisini önümüzdeki yıllarda daha da arttıracığı ve Malatya Kültür Sanat Etkinlikleri ve Kayısı Festivali ile birlikte Malatya halk kültürünün ve kayısının tanıtılmasına katkıda bulunacağı değerlendirilen Malatya Kayısı Çiçeği Şenlikleri, kayısının kent kimliğinin oluşmasındaki etkisini ve katkısını gösteren bir örnektir.

Görsel 21. *Malatya Kayısı Çiçeği Festivali afişi* (URL.22)

2.3.10.3. Malatya Uluslararası Film Festivali

10-13 Aralık 2021 tarihinde Arslantepe teması ile onuncusu düzenlenen (URL.23) Malatya Uluslararası Film Festivali, şehrin tanıtımına katkıda bulunan uluslararası ölçekte bir organizasyon olarak dikkati çekmektedir.

Malatya Büyükşehir Belediyesi, Malatya Valiliği ve Sinema Genel Müdürlüğünün katkılarıyla düzenlenen festival kapsamında birçok etkinlik yapılmaktadır (URL.23). Bu etkinliklerden biri olan, Uzun Metraj Film Yarışması'nda verilen ödülün adı, "Kristal Kayısı" olarak belirlenmiştir. Malatya'da yapılan uluslararası ölçekteki bir organizasyonda verilen ödüle kayısı adının verilmiş olması, kayısının Malatya'da kent kimliğini oluşturan unsurlardan biri olarak görüldüğünü kanıtlayan bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Değerlendirme

Malatya'da, kentin kültür hayatının oluşmasını destekleyen ve kültür aktarımı için zemin oluşturduğu değerlendirilebilecek olan çeşitli kültürel ve sanatsal faaliyetler düzenlenmektedir. Bu faaliyetlerin bazıları kayısı teması üzerine kurgulanıp geliştirilirken, bazı faaliyetlerde kayısı bir motif olarak kullanılmaktadır. Özellikle Malatya Kültür Sanat Etkinlikleri ve Kayısı Festivali'nin şehirdeki en kapsamlı kültür ve sanat etkinliği olduğu söylenebilir. Kayısının bu türden sanatsal faaliyetlerde adlandırma, yarışma, görsellik gibi farklı işlevlerde kullanıldığı değerlendirilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarihi kaynaklar incelendiğinde Malatya'nın coğrafi konumu açısından daima geçiş güzergâhlarının üzerinde bulunan bir şehir olduğu görülmektedir. Bu durum; dil, din, ırk, kültür gibi özellikleriyle birbirinden farklılaşan toplumların kent üzerinde egemenlik kurma isteğini doğurmuştur. Zira geçiş güzergâhında bulunmak demek, ticarete uygun olmak demektir. Yerleşimin binyıllar öncesinde başladığı arkeolojik kanıtlarla ortaya çıkarılan Malatya, tarih boyunca farklı kültürlerle sahip birçok medeniyetin egemenliğine girmiştir. Her medeniyetin şehrin kültür dokusunun örülmesine bir tuğla ile katkı yaptığı düşünüldüğünde, ortaya etkisini bugün de net olarak hissettiren zengin bir şehir kültürü çıkmıştır. Egemenlik savaşlarına sahne olan şehir, tarih boyunca imarı güç yıkımlar yaşamış da olsa, farklı toplumlara ev sahipliği yapmasının mükâfatını bu şekilde almıştır.

Malatya'da Türk kültürünün etkisi, aralıklarla da olsa, bin yıldan beri hissedilmektedir. Anadolu'nun diğer şehirleriyle benzeşen birçok uygulama ve inanişsa sahip olan Malatya halk kültürünün, kendine özgü bir yapısının olduğunu söylemek de mümkündür. Bu çalışmada, Malatya halk kültürü kayısı etkisi üzerinden ele alınmış ve incelenmiştir. Yapılan araştırma ve derleme faaliyetleri neticesinde elde edilen halk bilgisi ürünleri tasnif edilerek açıklanmıştır. Çalışma hazırlanırken zengin bir halk kültürü ile karşılaşmıştır. Elde edilen ürünlerden sadece kayısının etkili olduğu örnekler seçilip çalışmaya alınmıştır. Bu bağlamda Malatya'nın; halk kültürü, halk bilimi, halk edebiyatı gibi alanlarda çalışma yapacak araştırmacılar için önemli bir alan potansiyeli taşıdığı söylenebilir.

“Malatya Halk Kültüründe Kayısı” başlığını taşıyan yüksek lisans tez çalışması dört bölümden oluşmaktadır. “Giriş” bölümünde; araştırmanın hangi konu üzerinde yapılacağı anlatılarak kayısının Malatya halk kültürünün oluşumu üzerinde etkili olup olmadığı, tezin çözmeye çalıştığı problem olarak belirlenmiştir. Bu

bölümde ayrıca, çalışmanın neden önemli olduğu izah edilmiştir. Yörelere has coğrafi işaret tesciline sahip ürünler ile halk kültürü arasında kurulması gereken ilişkiye dikkat çekilmiştir. “Giriş” bölümünde çalışma sırasında kullanılan yöntemler de belirtilmiştir. Yazılı kaynakları incelerken literatür tarama yöntemi, sözlü kaynaklara ulaşırken görüşme yöntemi kullanılmıştır. Kültür araştırmalarında görüşme metodu en önemli metotlardan olsa da bu metodun bazı sınırlılıklara sahip olduğu ifade edilebilir. Özellikle belli bir yaşın üzerindeki kadın kaynak kişiler, görüşmeden kaçınmaktadırlar. Çalışma sırasında bu sorun, yanımda bir kadın ile birlikte görüşme gerçekleştirerek kısmen aşılmıştır. “Giriş” bölümünde üzerinde durulan bir başka husus ise, konu ile ilgili daha önce yapılmış olan ulusal ve uluslararası tezler ve çalışmalar oldu. Bu başlık altında incelenen çalışmalar; tezler, makaleler ve kitaplar olarak tasnif edilerek sunuldu.

Çalışmanın “Kavramsal Çerçeve” başlığının taşıyan ikinci bölümü, araştırma alanı olan Malatya’nın çok boyutlu olarak tanıtılmasıyla başlamaktadır. Bu bölümde; tarihi kaynaklardan, seyahatnamelerden ve bilimsel çalışmalardan faydalanılarak Malatya’nın tarihi olabildiğince geniş bir hâlde sunulmuştur. Malatya’daki adlandırmalar incelendiği sırada, Malatya halkının, şehrin eski isimlerini bugün de kullandıklarını, tespiti yapılmıştır. Bu kullanım ticari işletmelerden, apartman ve site isimlerine kadar oldukça yaygındır. Bu bölümde ayrıca Malatya adının kökenine dair ortaya atılan görüşlere yer verilmiştir. Coğrafi konum ve coğrafi özellikler, şehrin kültür hayatının oluşmasında etkili iki faktördür. Bu etki Malatya’nın farklı coğrafi özelliklere sahip olan bölgelerinde yapılan derleme faaliyetleri sırasında gözlemlenmiştir. Bu bağlamda şehrin coğrafi özellikleri de bu bölümde sunulmuştur. Bölümde ayrıca, şehrin nüfusunun ve ekonomisinin incelendiği bir başlığa yer verildi. Bu başlık altında, Malatya’daki nüfusun yıllara göre dağılımı incelenerek bu nüfusun geçimini nasıl ve neyle sağladıkları tartışılmıştır. Son yıllarda tarımın şehir ekonomisindeki payının artış göstermesinin birinci nedeni olarak kayısı üretiminin yaygınlaşmış olması görülmüştür. Şehir, kültür ve kimlik kavramlarının ele alındığı başlıkta, kavramların açıklamaları yapılarak birbiriyle ilişkilerine değinilmiştir. Coğrafi işaret kavramı, üretilen ürüne değer katan bir kavram olarak tartışılmıştır. Ulusal ölçekte Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından yürütülen işlemler hakkında bilgi verilmiş, Malatya kayısının Avrupa Birliği nezdinde coğrafi işaret tescili alma süreci aktarılmıştır. Bölümde son

olarak, kayısı hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. Dünyada ve Malatya’da kayısının tarihi incelenmiş ve kayısının ortaya çıktığı yer olarak kabul edilen Orta Asya’dan Anadolu’ya yolculuğu izlenmiştir. Dikiminden hasadına kadar geçen süreçlerin anlatıldığı başlıkların ardından, kayısının pazarlama koşulları değerlendirilmiştir.

Çalışmanın “Bulgular ve Tartışma” adını taşıyan bölümünde, kayısının Malatya halk kültürü üzerindeki etkisi örneklerle anlatılmıştır. Kayısı, Malatya ilinde yaşayan insanların hemen hepsinin yaşantısında etkili olan bir üründür. Hatta şehre dışarıdan gelen insanların hayatına da bir süre sonra etki ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Şehirdeki adlandırmalarda kayısı kullanımının anlatıldığı başlıkta; park, bahçe, bulvar, otel, gıda ürünleri, ticari işletmeler gibi çeşitli alanlardaki adlandırmalarda kayısının kullanıldığı ifade edilerek, verilen örnekler görsellerle desteklenmiştir. Malatya’nın birçok bölgesine dikilen kayısı heykelleri, kayısının simge olarak kullanımının birer örneği olarak değerlendirilmiştir. Bu örneklerin görselleri de ilgili başlığa eklenmiştir. Geçiş dönemi uygulamaları, halk kültürünü oluşturan en önemli öğelerdendir. Malatya halk kültüründeki geçiş dönemi inanış, uygulama ve geleneklerinde kayısının izi bu bölümde sürülmüştür. Geçiş dönemi uygulamalarında kayısının en çok etkili olduğu alanın, evlenme uygulamaları olduğu tespit edilmiştir. Şehirdeki düğünlerin önemli bir kısmı kayısının hasat zamanının ardından gelen eylül ayında gerçekleşmektedir. Düğün salonu sahipleriyle yapılan görüşmelerde, şehirde eylül ayı rezervasyonlarının aylar önce dolduğu, buna karşılık yaz aylarının daha sakin geçtiğini, ifade edilmiştir. Kayısı, para demektir. Dolayısı ile kayısının başına bir şey gelmesi demek, geçimini sadece kayısı ile sağlayan çiftçi için felaket demektir. Böyle durumlarda düğünlerin ertelenmesi doğal karşılır. Kayısı, bereket demektir. Bu bağlamda Malatyalı kayısıya dair çeşitli inançlar geliştirmiştir. Çiçek açmış bir kayısı dalının bereket getirmesi için yeni doğan bebeğin kapısına asılması gibi uygulamalara neden olan bu inançlar, halkın içinde bugün de varlığını sürdürmektedir. Halk inançlarında kayısı etkisini tartıştıktan sonra, kayısının halk kültürü üzerinde bir diğer etkisini gösteren halk hekimliği uygulamalarında kayısı kullanımı ele alınmıştır. Kayısının kendisi ve çekirdeği, yüzyıllardır çeşitli hastalıklara derman olarak halk arasında kullanılmaktadır. Bu kullanım, kayısının yaş veya kuru olarak tüketilmesi şeklinde olabildiği gibi meyvenin ezme, lapa hâline getirme, başka bitkilerle karıştırma gibi işlemlerden

geçirildikten sonra kullanımı şeklinde de olabilmektedir. Kayısının halk hekimliği uygulamalarındaki yerinin tartışıldığı başlıkta uygulamalara dair birçok örneğe yer verilmiştir. Halk kültürünü meydana getiren unsurlardan bir diğeri, halk mutfağıdır. Kayısının Malatya halk mutfağında önemli bir yeri vardır. Tatlı bir meyve olan kayısı, Malatya halk mutfağında kazan yemeklerinde pilavlara kadar geniş bir alanda kullanılmıştır. Çalışmada, yazılı ve sözlü kaynaklardan derlenen ve içinde kayısıyı barındıran Malatya yemekleri sunulmuştur. Bu yemeklerin tarifleri ve yapılış aşamaları anlatılmıştır. Bu başlıkta görsel kullanımına ayrıca dikkat edilmiştir. Bölümde, Malatya’da oynanan oyunlar ile şehirdeki motif ve desenlerde kayısının kullanım örnekleri ifade edildikten sonra, şehirdeki halk edebiyatı unsurlarına odaklanılmıştır. Şiir, mani, türkü, ağıt, ninni, tekerleme, bilmece, masal, halk hikâyesi, efsane ile atasözü ve deyimlerde kayısının izini aradığımız başlığımızda, bu etkinin gözlemlenebilir olduğu birçok örneğe yer verilmiştir. Bahse konu türlerin içinde atasözü ve halk hikâyelerinde kayısı etkisini örnekleyen bir kullanıma rastlanmamış, diğer türlerde ise kayısının etkisini örnekleyen birçok örneğe rastlanılmıştır. Elde edilen verilerden hareketle, kayısı Malatya’da halk edebiyatı ürünleri üzerinde doğrudan veya dolaylı bir etkiye sahiptir, denilebilir. Halkın yaşamına böylesine sinmiş bir ürünün halkın diline etki etmemiş olması düşünülemezdi. Bu bağlamda bölümde, Malatya halk diline kayısının etkisini tartıştığımız bir başlığa da yer verilmiştir. Bu başlıkta kayısının dikim, bakım, hasat ve pazarlama süreçleri boyunca halk arasında kullanılan birçok terim ele alınmıştır. Başlıkta ayrıca, kayısı ile ilgili bazı olay ve uygulamalara verilen adlar da incelenmiştir.

Sonuç olarak, kayısı Malatya şehri ve insanları için önemi büyük olan bir tarım ürünü olmanın yanında, Malatya halk kültürünün oluşumuna doğrudan veya dolaylı olarak katkı sunan bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Halk kültürünü meydana getiren unsurların hemen hemen tamamında etkisi olduğu görülen kayısının, bu etkiyi günden güne arttırdığını söylemek de mümkündür. Bu durumun, özellikle son birkaç yıl içerisinde meyvenin ekonomik değerinde meydana gelen artışla ilişkilendirilebileceği düşünülmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, derleme faaliyetleri sırasında görüşme imkânı bulunan kaynak kişilerden elde edilen veriler ve gözlemleyebildiğimiz kadarıyla halk kültürünün Malatya ilindeki durumu ele alınarak birkaç öneri ifade edilecektir.

Ülkemizde belirli bölgelerde öne çıkan belirli ürünler bulunmaktadır. Şehir ile özdeşleşen ve adeta o şehrin simgesi hâlini alan bu ürünlerin halk kültürü üzerine etkisini ele alan çalışmaların, Türk kültürünün varlığına ve gelecek kuşaklara aktarımına katkı sunabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, bu yönde çalışmalara ağırlık verilmeli ve kültür araştırmaları yapılırken yörelerde öne çıkan; kayısı, baklava, kaymak, sucuk gibi ürünlerin halk yaşamındaki yerine odaklanılmalıdır.

Araştırma esnasında, halk kültürünü oluşturan inanış, gelenek ve uygulamaların birçoğunun genellikle kırsal bölgelerde varlığını sürdürdüğünü tespit edilmiştir. Ülkemizdeki kentleşme hızı dikkate alındığında, birkaç on yıl içerisinde şu an dâhi ulaşmakta zorlanılan bu inanış, gelenek ve uygulamalardan söz etmenin pek de mümkün olamayacağı düşünülmektedir. Bu noktada halk kültürünü meydana getiren unsurların kent yaşamı içerisinde yer almasının önemi büyüktür. Bunun için yerel yönetimler ve üniversiteler başta olmak üzere, her kuruma ve halkı meydana getiren her bir vatandaşa görevlerin düştüğü, ifade edilebilir.

Coğrafi işaret tescili, üreticilerin korunması noktasında önemi büyük olan bir kavramdır. Dolayısı ile ülkemizde belli bölgelere has olarak yetiştirilen ürünlerin, bu belgeyi sadece Türk Paten ve Marka Kurumu gibi ulusal kuruluşlardan değil, Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluşlardan da alması gerektiği değerlendirilmektedir.

Kayısı, Malatya halkının yaşamının her anında olan bir üründür. Böyle bir ürününün halkın geliştirdiği uygulama, inanış ve gelenekler ile halk edebiyatı ürünleri üzerindeki etkisi, araştırmacıların ve bilim insanlarının ilgi alanına girmelidir. “Malatya Halk Kültüründe Kayısı” adını taşıyan tezin bu bağlamda öncü bir çalışma olacağı değerlendirilmektedir.

Malatyalı çiftçilerle yapılan görüşmelerden edinilen izlenimler neticesinde; son yıllarda dünyada etkisini giderek arttıran küresel iklim değişikliğinin etkilerinin, özellikle son birkaç yılda kayısı üzerinde çok daha fazla hissedilir hâle geldiğini görülmüştür. Bu bağlamda, su kullanımına dikkat edilmesi ve damlama sulama sisteminin Malatya’daki bütün kayısı bahçelerine ivedi olarak kurulmasının önem taşıdığı düşünülmektedir. Alan araştırması sırasında, özellikle Hekimhan ve Darende ilçelerindeki bazı bahçelerde “susuz kayısı” üretimi uygulamalarının denendiğini görülmüştür. Bu denemelerin ilk sonuçlarının olumlu olduğu görülmüştür. Kayısı

yetiştiricilerinin sulama ihtiyaı olmadan üretilen kayısılardan oluşan bahçeler kurmaları, küresel iklim değişikliğinden daha az etkilenmek için yapılabilirler arasında değerlendirilebilir. Ülkenin ekonomisine ciddi katkı sağlayan ve halk kültürünü meydana getiren unsurlar üzerinde etkili olduğu tespit edilmiş bulunan böylesine önemli bir meyvenin üretiminin sürdürülebilir olmasının kayısının dikim, bakım ve hasat dönemindeki bütün uygulamaların küresel iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine göre yeniden düzenlenmesi ve konuyla ilgili gereken önemlerin alınmasıyla mümkün olabileceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

- Aça, M. (2019). Halk Şiirinde Tür ve Şekil, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı* (Edit. Oğuz, M. Ö.), Ankara: Grafiker Yayınları, s.181-230.
- Aça, M., Ekici, A. M., Yılmaz. (2019). Anonim Halk Edebiyatı, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı* (Edit. Oğuz, M. Ö.), Ankara: Grafiker Yayınları, s.231-320.
- Akbulut, G. (2010). Malatya İlinde Nüfusun Eğitim Durumu. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (1), 115-132.
- Akçura, Y. (2015). *Türkçülüğün Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akdaş, A. (2003). *Malatya'nın Kültürel Yapısı*. Yayımlanmamış Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Edebiyatı Bölümü, Çanakkale.
- Aksoy, Ö. A. (1984). *Atasözü ve Deyimler Sözlüğü 1-2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Alptekin, A. B. (2002). *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- And, M. (2012). *Oyun ve Bügü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Artun. E. (2018). *Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri Edebiyat Tarihi/Metinler*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Asma, B.M., Birhanlı, O. (2004). *Mışmış*. Malatya: Evin Ofset.
- Asma, B. M. (2021). *Malatya Kayısı*. Malatya: Malatya Kitaplığı.
- Assmann, J. (2018). *Kültürel Bellek*. (Çev. Tekin, A.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Avcı, C. (2021). Kaşar: Ekolojik Bir Kent İmgesi Örneği. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 9, 259-276.
- Bascom, W. R. (2010). Folklorun Dört İşlevi, Çalış F. (Çev.), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*, Ankara: Geleneksel Yayıncılık, s.71-86.
- Başgöz, İ. (1986). *Folklor Yazıları*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Başgöz, İ., Tietze, A. (1999). *Türk Halkının Bilmeceleeri*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Başbüyük, Ş. (2015). *Saadet Şehri Malatya*. İstanbul: Beyan Yayınları.

- Boratav , P.N. (1984). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, P.N. (2019). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Çetiner, H. (2005). *Malatya*. İstanbul: Çetiner Kitap ve Kırtasiye.
- Çıblak, N. (2005). V. Propp'un Masal Çözümleme Metodu. *Türk Dili Dergisi*, 638, 127-140.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnaçları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2019). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2020). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Degh, L. (1998). Halk Anlatısı. Karagülle, Z. (Çev.), *Milli Folklor Dergisi*, 39, 111-129.
- Demiral, B. ve Evin, H. (2014). Malatya Büyükşehir Belediyesi: Arakentten Bütünkente Bir Dönüşüm Hikâyesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (3), 77-87.
- Deniz, K. (2011). *Mehmet Ali Cengiz "Gönüllü Kültür Adamı"*. Malatya: Malatya Araştırmaları Derneği Yayınları.
- Deniz, K. (2013). *Işık Kokusu (Şiir)*. Malatya: Malatya Araştırmaları Derneği Yayınları.
- Deveci C. (1994). *Kabarmasın Düşmanları İştahı (Şiirler)*. Malatya: İnönü Üniversitesi Basımevi.
- Dundes, A. (1997). Folklor Nedir?. Mirzaoglu, F. G. (Çev.), *Milli Folklor Dergisi*, 36, 74-76.
- Eker, G. Ö. (2019). Türk Kültürel Belleğinin Oluşumunda Gelenekten Geleceğe Halk Edebiyatı, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı (Edit. Oğuz, M. Ö.)*, Ankara: Grafiker Yayınları, s.479-498.
- Ekici, M. (2005), "Türk Sözlü Geleneğinde Anlatıcılar ve Anlatmalar Arasındaki İlişkiye Art Zamanlı (Diyakronik) ve Eş Zamanlı (Senkronik) Bir Bakış", *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı*, İzmir: Kanyılmaz Matbaası, s.225-229.
- Ekici, M. (2008). Türk Halk Kültürü Araştırmalarında Dün, Bugün ve Yarın. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 1 (1), 11-26.
- Ekici, M. (2019) *Halk bilgisi (folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Elçin, Ş. (1989). *Türk Bilmeceleeri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Elçin, Ş. (2004). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eliade, M. (2018). *Şamanizm*. (Çev. Birkan, T.). Ankara: İmge Kitapevi.

- Eraydın, Z. (2016). Kentsel Markalaşma Stratejilerinin Kent Belleği ve Kent İmgesi Üzerine Etkileri: Ankara Örneği. *Kent Araştırmaları Dergisi*, 7 (20), 830-855
- Ergun, M. (1997). *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi 1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergun, P. (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Erol, M. (1996). *Taşeli Platosu Efsaneleri (İnceleme-Metinler)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Erol, M. (2006). Elma Yanaklı Kiraz Dudaklı, *Meyve Kitabı* (Edit. Naskali, E. G., Herken, D.), İstanbul: Kitabevi Yayınları, s.129-151.
- Erol, M. (2012). *Halep Türkmenleri Halk Kültürü Araştırması*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Gögebakan, G. (2002). *XVI. Yüzyılda Malatya Kazası*, Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Gökalt, Z. (2018). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Karbon Yayınları.
- Gömeç, S. Y. (2018). *Türk Kültürünün Ana Hatları*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Gülbeyaz G. (2016). *Kuruluşundan Kapanışına Malatya Halkevi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Güleç Solak, S. (2014). *Mekân-Kimlik Etkileşimi ve Kentsel Mekândaki Tezahürleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gülseren, M. (1986). Malatya Kayısısı “Hayat Ağacı”, *Malatya M.E.G. ve Spor Müdürlüğü Yıllık Öğretmen Dergisi*, 2: 65-67.
- Gültekin, M. (2010). *Tataristan Masalları Üzerine Bir Araştırma*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Günay, U. (2018). *Türkiye’de Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gürbüz, D. (2021). *Raflarda Satışa Sunulan Malatya İline Özgü Kükürtlenmiş Kayısıların Rafta Kalma Süresince Kükürt Değerlerindeki Değişimin Kinetik Açidan İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Güvenç, B. (1979). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Güzel, A. ve Torun, A. (2003). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Haykır, Y., Çetin, V. (2015). Malatya Halkevi Dergisi Derme, *Prof. Dr. Abdulkadir Yuvalı Armağanı 2* (Edit. Öztürk, M., Batmaz, Ş., Yoska, E.), Kayseri: Kardeşler Ofset, s.1453-1483.
- İnan, A. (2020). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Altınordu Yayınları.
- Kabak, T. (2016). Beslenme ve Mutfak Ekseninde Somut Kültürel Unsurlar, *Halk Bilimi El Kitabı* (Edit. Aça, M.), Konya: Kömen Yayınları, s.383-393.
- Kafesoğlu, İ. (2011). *Türk Milli Kültürü*. Ankara: Ötüken Yayıncılık.
- Kalafat, Y. (2006). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Ebabil Yayınları.
- Kantarcı, A. (2020). *Sevdam Malatya*. Malatya: Malatya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Karaağaç, M. (2013). *Malatya'da Geçiş Dönemleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Kavruk, H., Özer, M. (2006). *Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri*. Malatya Belediyesi Kültür Yayınları No:12, Malatya.
- Kaya, D. (2019). *Türk Dünyası Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kazancı, O., Yardımcı, M. (1993). *Hekimhan Folkloru ve Hekimhanlı Halk Şairleri*, Malatya: Açıksöz Yayınları.
- Keleş, R. (2007). Kent ve Kültür Üzerine. *Mülkiye Dergisi*, 29 (246), 9-18
- Kılıç, İ. (2018). *Malatya Mutfağı Vejetaryen Yemekler*. Malatya: Malatya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Kılıç, İ. H., Polat, I., Başaranlar, B., Çakar, Ş. (2013). *Malatya Mutfak ve Yemek Kültürü*. Malatya: Malatya Kitaplığı.
- Koçal, H. (2011). *Kayısı Yetiştiriciliği*. Malatya: Meyvecilik ve Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü.
- Komisyon. (1973). *Malatya İl Yıllığı*. Ankara: Ajans Türk Matbaacılık Sanayii.
- Komisyon. (2013). *Darende Kültür Envanteri*. Malatya: Darende Kaymakamlığı Kültür Yayını.
- Korkmaz, F. (2013). *Malatya Mahalle Kültürü ve Komşuluk İlişkileri*. Malatya: Malatya Kitaplığı.
- Köksal, H. (2018). *Malatya İli Arapgir İlçesi Halk İnanışları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Kunos, İ. (2019). *Türk Halk Edebiyatı*. (Haz. Gülensoy, T.). Ankara: Akçağ Yayınları.

- Kurt, B. (2016). *Malatya Yöresi Türkü Söyleme Geleneği ve Malatya Türküleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Kurt, B. (2018). Malatya İli Doğanşehir İlçesi Halk Hekimliği Uygulamalarında Eski Türk İnanışlarının Yansımaları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (77): 50-58.
- Malatya İli Yerel Ekonomik Araştırma (Edit. Sayım, F.), (2007). *MİADAP Araştırma ve Planlama Grubu*. Malatya.
- Malatya Kültür Envanteri, (2014). T. C. Malatya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. Malatya: Ofis Matbaacılık.
- Malatya Vizyon 2023 Malatya İl Gelişim Raporu (2011). (Haz. İbrahim Gezer, Şemsettin Özcan, Orhan Tuğrulca, Kemal Özbudak, Aydan Aksoğan Korkmaz, Sait Kabadayı). *Bilsam Araştırma Raporları*: 2, Malatya: Bilsam Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (2019a). Araştırmaların Tarihi, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı* (Edit: Oğuz, M. Ö.), Ankara: Grafiker Yayınları, s.1-64.
- Oğuz, M. Ö. (2019b). *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ong, J. W. (2018). *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü'nün Teknolojileşmesi*. (Çev. Banon, S. P.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Ögel, B. (2020). *Türk Mitolojisi Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar 2*. Ankara: Altınordu Yayınları.
- Örnek, S. V. (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: AÜDTCTF Yayınları.
- Örnek, S. V. (2000). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özer, M. (2019). *Bütün Güzellere Dağıttım Seni (Şiirler)*. Ankara: Öztepe Matbaacılık.
- Propp, V. (1985). *Masalın Biçimbilimi*. (Çev. Rifat, M., Rifat, S.). İstanbul: Kent Basımevi
- Sakaoğlu, S. (1992). *Efsane Araştırmaları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1999). *Masal Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2002). *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Selçuk, M. (2020). *Malatya Söz Varlığı*. Malatya: Malatya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Sezener, M. (1944). *Gerçek Masal (Hikâye)*. Derme Dergisi, 15, s.13-14.
- Sezener, M. (1946). *Malatya*. Derme Dergisi, 19, s.12.
- Sezener, M. (1946). *Şiir ve Lezzet Diyarı Malatya*. Derme Dergisi, 19, s.3-4.

- Sinanoğlu, F. ve Sinanoğlu, F. (2012). *21. yüzyıl Malatya'sında Batıl İnançlar*. TÜBAR, XXXI, 239-257.
- Şimşek, E. (2001). *Yukarıçukurova Masallarında Tip ve Motif Araştırması I. Cilt*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şimşek, E. (2008). Ölümsüzlük İlacı Elma. *Turkish Studies*, 3 (5), 193-204.
- Şimşek, E. (2017). Türk Kültüründe “Alkarısı” İnancı ve Bu İnanca Bağlı Olarak Anlatılan Efsaneler. *Akra Uluslararası Kültür Sanat ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12 (5), 99-115.
- Tepe, S. (2008). Coğrafi İşaretlerin Ekonomik Etkileri. *Uzmanlık Tezi*, Türk Patent Enstitüsü Markalar Dairesi Başkanlığı, Ankara, 4-62s.
- Tezel, N. (2019). *Türk Halk Bilmeceleri*. İstanbul: Alfa Klasik.
- Uğurlu, S. S. (2021). Geleneksel Dokumalarda Motif-Desen Bağlantıları. *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (27), 160- 175.
- Ünal, M. R. (2010). *Kayıt Araştırma Raporu*. Fırat Kalkınma Ajansı. Malatya.
- Weber, M. (2003). *Şehir/Modern Kentin Oluşumu*. (Çev. Musa Ceylan). İstanbul: Bakış Yayınları.
- Yakar, Ö. Y., Fırat, F., Bozdağ, N., Baydoğan, A. E. (2004). *Sosyal Kültürel ve Ekonomik Yönleriyle Malatya*. Malatya: TC Malatya Valiliği İl Planlama Ve Koordinasyon Müdürlüğü.
- Yardımcı, M. (1993). Malatya'da Halk İnanmaları, Mistik Kaynaklı Halk Sağiltmacılığı ve Bazı Halk İlaçlar, *Halkbilim ve Halk Edebiyat Yazıları*, Malatya: Açıksöz Yayınları, s.279-295.
- Yardımcı, M. (2012). *Malatya Masalları*. İstanbul: Malatya Kitaplığı.
- Yıldırım, D. (1999). *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, D. (2016). Fıkra Türü, *Türk Bitiği Araştırma/İnceleme Yazıları* (Yıldırım, D.), Ankara: Akçağ Yayınları, s.313-328.

Genel Ağ Kaynakları

- URL.1: <https://islamansiklopedisi.org.tr/malatya> Erişim Tarihi: 19.01.2022
- URL.2: <http://www.malatya.gov.tr/nufus-ve-idari-yapi> Erişim Tarihi: 21.01.2022
- URL.3: <http://www.malatya.gov.tr/ekonomi> Erişim Tarihi: 21.01.2022
- URL.4: <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 17.12.2021
- URL.5: <https://ci.turkpatent.gov.tr/sayfa/co%C4%9Frafi-i%C5%9Faret-nedir> Erişim Tarihi: 19.02.2022

- URL.6: <https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/geographicalRegisteredList/>
Erişim Tarihi: 21.02.2022
- URL.7: <https://ci.turkpatent.gov.tr> Erişim Tarihi: 21.02.2022
- URL.8: https://ab.gov.tr/malatya-kayisisi-avrupa-birliginde-cografi-isaret-olarak-tescil-edildi_50837.html Erişim Tarihi: 24.02.2022
- URL.9: <http://malatyatb.org.tr/cografi-isaretler/malatya-kayisi-cekirdegi> Erişim Tarihi: 24.02.2022
- URL.10: <https://www.malatya.bel.tr/altinkayisi-bulvarinda-degisim-donusum-calismalarina-baslandi/> Erişim Tarihi: 16.04.2022
- URL.11: <http://www.ramadaplazaaltinkayisi.com/sayfa.php?id=7> Erişim Tarihi: 11.03.2022
- URL.12: <https://malatya.ktb.gov.tr/TR-58297/orduzu-pinarbasi.html> Erişim Tarihi: 11.03.2022
- URL.13: <https://www.malatyakayisikent.com.tr/galeri-1.html> Erişim Tarihi: 11.03.2022
- URL.14: <https://malatyasonsoz.com.tr/stadyum-kavsagina-kayisi-sepeti-heykeli-yapildi-h377327.html> Erişim Tarihi: 11.03.2022
- URL.15: <https://www.ensonhaber.com/galeri/tazelenmek-icin-malatya> Erişim Tarihi: 12.03.2022
- URL.16: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78801/maniler.html> Erişim tarihi: 07.04.2022
- URL.17: <http://www.gurun.gov.tr/maniler-ve-ninniler> Erişim Tarihi: 07.04.2022
- URL.18: https://www.youtube.com/watch?v=f94olRQ_72E Erişim tarihi: 12.04.2022
- URL.19: <http://www.malatya.gov.tr/24-kayisi-festivali-basladi> Erişim Tarihi: 01.05.2022
- URL.20: <http://www.malatyakultur.com/kulturel-etkinlikler/24-malatya-kultur-sanat-etkinlikleri-ve-kayisi-festivali#> Erişim Tarihi: 28.05.2022
- URL.21: <https://www.malatya.bel.tr/wpcontent/uploads/2021/07/FEST%C4%B0VAL.jpg> Erişim Tarihi: 28.05.2022
- URL.22: <https://www.malatya.bel.tr/2-kayisi-cicegi-senlikleri-start-aldi/> Erişim Tarihi: 01.05.2022

EKLER LİSTESİ

Ek 1. Kaynak Kişiler

- K.1: Kudret Koçyiğit, 1954, Yüksek Okul, Emekli Öğretmen, Malatya/Merkez
- K.2: Mustafa Koçyiğit, 1954, Üniversite, Emekli Veteriner Sağlık Teknisyeni, Malatya/ Hekimhan
- K.3: Musa Dinç, 1955, Lise, Emekli-Çiftçi, Malatya/Hekimhan
- K.4: Hakkı Koç, 1941, İlkokul, Çiftçi, Malatya/Hekimhan
- K.5: Mehmet Koç, 1957, Yüksek Okul, Emekli Öğretmen, Malatya/Hekimhan
- K.6: Muhsin Canpolat, 1946, Lise, Emekli Sağlık Memuru, Malatya/Hekimhan
- K.7: Yıldız Canpolat, 1954, Lise, Ev Hanımı, Ankara/Beypazarı
- K.8: Niyazi Akıncı, 1948, Üniversite, Emekli Elektrik Mühendisi, Malatya/Yazıhan
- K.9: Hatice Koçyiğit, 1945, Okur Yazar Değil, Ev Hanımı, Malatya/Hekimhan
- K.10: Hatice İnan, 1958, İlkokul, Çiftçi, Malatya/Hekimhan
- K.11: Kıymet Bayhan, 1946, Okur Yazar Değil, Ev Hanımı, Malatya/Pütürge
- K.12: Hüseyin Ateş, 1951, Ortaokul, Emekli Orman Muhafaza Memuru, Kahramanmaraş/Elbistan
- K.13: Fadime Ateş, 1960, Okur Yazar Değil, Ev Hanımı, Malatya/Doğanşehir
- K.14: Aynur Öztopçuoğlu, 1955, Yüksek Okul, Emekli Öğretmen, Malatya/Merkez
- K.15: Murat Öztopçuoğlu, 1953, Üniversite, Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavir, Malatya/Merkez
- K.16: Meryem Özbey, 1965, Lise, Ev Hanımı, Malatya/Yeşilyurt
- K.17: Hacı İbrahim Özbey, 1956, Ortaokulu, Emekli, Malatya/Yeşilyurt

- K.18: Halil Sarıbaş, 1963, İlkokul, Çiftçi, Malatya/Doğanşehir
- K.19: Esmе Ateş, 1930, Okur Yazar Değil, Ev Hanımı, Kahramanmaraş/Elbistan
- K.20: İzzet Özkoca, 1949, Lise, Emekli, Malatya/Doğanşehir
- K.21: Turan Öner, 1958, Yüksek Okul, Devlet Memuru, Malatya/Doğanşehir
- K.22: Münir Bükер, 1963, Yüksek Okul, Devlet Memuru, Malatya/Merkez
- K.23: Özkan Yücel, 1958, Üniversite, Öğretmen, Malatya/Hekimhan
- K.24: Hasan İnal, 1978, Üniversite, Öğretmen, Malatya/Akçadağ
- K.25: Sultan İnal, 1943, Okur Yazar Değil, Ev Hanımı, Malatya/Akçadağ
- K.26: Adnan Akkaya, 1988, Ön Lisans, Kayısı Tüccarı, Malatya/Kale
- K.27: Ali Kırnık, 1974, Üniversite, Çevre Sağlığı Teknisneyi, Malatya/Merkez
- K.28: Ramazan Dal, 1964, İlkokul, Şoför, Adıyaman/Kahta
- K.29: Salim Kaygusuz, 1962, Üniversite, Çevre Sağlığı Teknisyeni, Malatya/Akçadağ
- K.30: Ali Taşkın, 1980, Üniversite, Öğretmen, Malatya/Battalgazi
- K.31: Cercis Taşkın, 1941, İlkokul, Çiftçi, Malatya/Battalgazi
- K.32: Remziye Taşkın, 1947, Okur Yazar Değil, Ev Hanımı, Malatya/Battalgazi
- K.33: Hatice Yıldırım, 1928, Okur Yazar Değil, Çiftçi, Elazığ/Baskil
- K.34: Ali Yıldırım, 1961, Lise, Esnaf, Malatya/Battalgazi
- K.35: Hacer Seher Yıldırım, 1968, İlkokul, Ev Hanımı, Malatya/Battalgazi
- K.36: Seyfettin Yıldırım, 1938, İlkokul, Çiftçi, Malatya/Battalgazi
- K.37: M. Suat Topaloğlu, 1962, Lise, Esnaf, Malatya/Battalgazi
- K.38: Nazmiye Topaloğlu, 1972, Lise, Ev Hanımı, Malatya/Doğanşehir
- K.39: Sevim Topaloğlu, 1943, Lise, Ev Hanımı, Malatya/Battalgazi
- K.40: Meryem Sinanoğlu, 1962, İlkokul, Ev Hanımı, Malatya/Yazıhan
- K.41: Hayriye Salman, 1965, İlkokul, Ev Hanımı, Malatya/Yazıhan

Ek 2. Fotoğraflar

Fotoğraf 1. Kaynak kişilerimizden Kudret Koçyiğit ile birlikte

Fotoğraf 2. Kaynak kişilerimizden Mustafa Koçyiğit ile birlikte

Fotoğraf 3. Derleme faaliyetlerimiz sırasında kaynak kişilerimizden Musa Dinç ile birlikte bir kayısı bahçesindeyiz

Fotoğraf 4. Kayısı patik yapımı

Fotoğraf 5. Kaynak kişilerimizden Mehmet Koç ile birlikte

Fotoğraf 6. Kaynak kişilerimizden Özkan Yücel ile birlikte

Fotoğraf 7. Kaynak kişilerimizden Hasan İnal ile birlikte

Fotoğraf 8. Hasan İnal ile birlikte

Fotoğraf 9. Kaynak kişilerimizden Adnan Akkaya ile birlikte

Fotoğraf 10. Kaynak kişilerimizden Ramazan Dal ile birlikte

Fotoğraf 11. Kaynak kişilerimizden Ali Kurnık ile birlikte

Fotoğraf 12. Derleme faaliyetlerimiz sırasında

Fotoğraf 13. Kaynak kişilerimizden Turan Öner ile birlikte T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Kayısı Araştırma Enstitüsü Müdürlüğünde

Fotoğraf 14. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Kayısı Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü çalışanlarından Münir Büker, kayısı kükürtleme işlemini anlatırken

Fotoğraf 15. Kayısı çekirdeği kahvesi makinası

Fotoğraf 16. Kayısı çekirdeği kahvesi

Fotoğraf 17. Geleneksel yöntemlerden farklı olarak yapılan kayısı islimleme tesisi

Fotoğraf 18. Çiçeklenme mevsiminde kayısı ağaçları

Fotoğraf 19. *Kayısı çiçeği*

Fotoğraf 20. *Kayısı çağlası*

Fotoğraf 21. *Sonbaharda kayısı ağaçları*

Fotoğraf 22. *Kayısı sergeni*

Fotoğraf 23. *Beton islim damı*

Fotoğraf 24. *Naylon islim damı*

Fotoğraf 25. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Kayısı Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü girişi

Fotoğraf 26. Kuru kayısı çeşitler

Fotoğraf 27. *Kayısı fidanı*

Fotoğraf 28. *Kayısı eleme makinası*

